

De Smaak van Tiel

Het midden maakt nog geen centrum

Nota van Bevindingen

59538 – Openbaar

15 maart 2019

Berenschot

De Smaak van Tiel

Hans van der Werff
Frederik van Dalssen
Jorien Vink
Josse van Sleuwen

15 maart 2019

Inhoud

1. Inleiding	6
1.1 Achtergrond onderzoek	7
1.2 Vraagstelling	8
1.3 De Nota van Bevindingen als eerste stap	8
1.4 Onderzoeksmethodiek: De kracht van de Dwingende logica	9
1.5 Leeswijzer	9
2. Het Feitenboek: feiten over Tiel (en de regio)	10
2.1 Inleiding	11
2.2 Kenmerken en historie	12
2.2.1 Kenmerken	12
2.2.2 Historie	13
2.2.3 Regio Rivierenland	14
2.3 Demografie	16
2.4 Ruimte en wonen	19
2.5 Voorzieningen en bereikbaarheid	22
2.6 Economie en Werkgelegenheid	24
2.7 Sociaal-maatschappelijke problematiek	28
2.8 Duurzaamheid	29
2.9 Financiële positie	30
2.10 Tiel en de regio	32
3. Het Feitenboek in een notendop	38
3.1 Demografie	39
3.2 Ruimte en wonen	39
3.3 Voorzieningen en bereikbaarheid	40
3.4 Economie en werkgelegenheid	40
3.5 Sociaal-maatschappelijke problematiek	41
3.6 Duurzaamheid	41
3.7 Financiële positie	42
3.8 Tiel in de regio	43
4. Opvallendheden uit het Feitenboek	44
4.1 Tiel	45
4.2 Tiel en de regio	46
5. Trends & ontwikkelingen	48
5.1 Internationaal	49
5.1.1 Toenemende internationalisering versus groeiend belang lokale betrokkenheid	49
5.1.2 Technologische innovaties	49
5.1.3 Ecologisch systeem staat onder druk	50
5.2 Nationaal	50
5.2.1 Verandering van de structuur van de economie	50
5.2.2 Individualisering, ontstaan nieuwe collectieven	51
5.2.3 Energietransitie op nationale en regionale schaal	51
5.2.4 Ontwikkelingen rondom de overheid	52
5.3 Regionaal	53
5.3.1 Demografische ontwikkelingen	53
5.3.2 Bestuurlijke ontwikkelingen: het regionale bestuurlijk landschap in beweging	54
5.3.3 Multischaligheid	54
5.3.4 Urbanisatie	54
6. Beelden over Tiel (en de regio)	56
6.1 Raadpleging	57
6.2 Beelden over Tiel	58
6.3 Beelden over Tiel en de regio	60
6.4 Beelden over (samenwerking binnen) Regio Rivierenland	62
7. Rode draden	64

Inleiding

Hoofdstuk 1

1.1 Achtergrond onderzoek

Binnen de regio Rivierenland is Tiel één van de grotere gemeenten. Samen met de omliggende gemeenten Geldermalsen, Neerijnen (nu onderdeel van West-Betuwe), Buren en Neder-Betuwe vormt Tiel een eigen *daily urban & regional system*, een op zichzelf staand streekverband met Tiel als centrumgemeente¹).

De afgelopen jaren zijn er de nodige bestuurlijke verschuivingen geweest in de regio en ook de komende jaren zien we diverse ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op Tiel. Middelgrote gemeenten als Culemborg en Zaltbommel zijn door hun ligging aan de economisch krachtige A2-as de afgelopen jaren economisch aantrekkelijk en groeien licht. Per 1 januari 2019 is de gemeente West-Betuwe, na de fusie van de gemeenten Geldermalsen, Neerijnen en Lingewaal, de grootste gemeente in de regio geworden. Daarnaast beraden Zaltbommel en Maasdriel zich gezamenlijk op meer samenwerking en is een bestuurlijk samengaan op termijn niet onwaarschijnlijk. Tenslotte is ook buurgemeente Culemborg nadrukkelijk bezig

met visieontwikkeling en het bepalen van haar toekomst, ook ten aanzien van haar rol in de regio.

Kortom, de regio is in beweging. Daarnaast spelen maatschappelijke uitdagingen én oplossingen steeds meer op een hoger schaalniveau dan enkel gemeentelijk: denk bijvoorbeeld aan opgaven als de woningbouw, de energietransitie/verduurzaming, economische ontwikkeling en het behouden van een aantrekkelijk voorzieningenaanbod. Zowel gemeenten als maatschappelijke partners en het bedrijfsleven opereren dan ook steeds vaker (minimaal) op regioniveau. De regio waarin de gemeente Tiel zich bevindt, kent een sterke samenhang in de arbeids- en woningmarkt en het aanbod aan voorzieningen². Regio Rivierenland profileert zich de afgelopen jaren nadrukkelijk als de 'fruitdelta', zeker sinds de start van het samenwerkingsverband FruitDelta Rivierenland in 2017. Samenwerking in de regio dient daarbij voor iedere gemeente een dubbel doel. Samenwerking draagt natuurlijk bij aan het behalen van de ambities van de regio als geheel, maar moet ook lokaal helpen de eigen doelstellingen te verwezenlijken.

1) Tordoir, P. P. (2015). Ruimtelijke samenhang, Regio Rivierenland: analyse, toekomst, beleid.

2) Tordoir, P. P. (2015). Ruimtelijke samenhang, Regio Rivierenland: analyse, toekomst, beleid.

1.2 Vraagstelling

Kortom: voor Tiel doet de regio er toe. Vanwege dit belang van de regio – en vanwege de onderlinge samenhang tussen Tiel en haar buurgemeenten/de regio – heeft de gemeenteraad van Tiel Berenschot gevraagd te onderzoeken hoe Tiel en haar omgeving zich precies tot elkaar verhouden en hoe zij elkaar (kunnen) versterken. Ook is Berenschot gevraagd te onderzoeken wat hierin specifiek voor Tiel is, ofwel het profiel en ‘de Smaak van Tiel’.

De hoofdvraag van het onderzoek is als volgt geformuleerd:

Geef ons als gemeenteraad van de gemeente Tiel inzichten en handelingsperspectieven over hoe wij ons als gemeente Tiel idealiter in onze regio positioneren en welke samenwerkingsoriëntaties daarbij het beste aansluiten. En wat is daarin de Smaak van Tiel, van waaruit wij kunnen redeneren?

Daartoe wilt u een aantal deelvragen beantwoord krijgen:

1. Spiegel aan ons als gemeente wat de kwaliteiten en kernwaarden van Tiel als gemeente zijn, die leidend moeten zijn in onze positionering?
2. Welke feiten, trends en ontwikkelingen komen er op gemeente Tiel en op de regio waar Tiel zich in bevindt af?
3. Wat betekent dit voor zowel de eigenstandige positie (en de belangrijkste opgaven) van de gemeente Tiel, alsook voor de samenhang en samenwerking tussen gemeenten in de regio?
4. Wat is ons handelingsperspectief: wat betekent dit concreet voor de positionering van de gemeente Tiel in de komende jaren en de (samenhangende) keuzes die moeten worden gemaakt om Tiel toekomstbestendig te maken en te houden?

1.3 De Nota van Bevindingen als eerste stap

De eerste stap in het onderzoek vormt de Nota van Bevindingen die nu voor u ligt. Hierin schetsen wij een (feitelijk) beeld van de gemeente Tiel zelf én de gemeente in verhouding tot de regio. Zo worden deelvragen 1 en 2 beantwoord en wordt de huidige situatie van de gemeente beschreven, evenals het (opgaven) profiel van de gemeente en de ontwikkelingen waarvoor Tiel zich gesteld ziet. Tezamen vormen zij het profiel van Tiel.

Eventuele vervolgstappen in het onderzoek, na besluitvorming hieromtrent door de gemeenteraad van Tiel, betreffen de koppeling tussen het profiel van Tiel en de betekenis voor de regionale opstelling, oriëntatie en positie van de gemeente en het verbinden van handelingsperspectieven en samenhangende keuzes aan het profiel van Tiel: beantwoording van deelvragen 3 en 4.

Uiteindelijk moet er vanuit het (feitelijke) beeld van Tiel, waardoor inzichtelijk wordt wat de krachten en uitdagingen van Tiel zijn, een beeld ontstaan van de keuzes die Tiel zou moeten maken om toekomstbestendig te worden en blijven. Het onderzoek heeft daarmee het karakter van scherp in de spiegel kijken. Zien wat goed gaat en wat beter moet en een oordeel geven of het alles bij elkaar voldoende is. En daarbij te kijken wat – realistisch gezien – te verbeteren valt. Niet omdat anderen dat vragen, maar omdat de gemeente een sterke eigen verantwoordelijkheid voelt om voor haar gemeenschap en het gebied een scherp beeld te hebben. In het hier en nu, maar zeker ook voor de jaren die voor ons liggen.

1.4 Onderzoeksmethodiek: De kracht van de Dwingende logica

Een onderzoek naar de positie van de gemeente Tiel in de regio (en de toekomst hiervan) vraagt om een heldere redenering en logica. Een logica die navolgbaar en uitlegbaar is, ook voor de gemeenteraad die hierover zal beslissen. Om dat te bereiken, hebben wij onze methodiek ‘Dwingende Logica’ ontwikkeld. Langs deze Dwingende Logica bouwen wij stap voor stap een redenering op, om uiteindelijk een advies te geven over de samenhangende keuzes die een krachtige toekomstvisie vraagt.

De Dwingende Logica is geen wiskundig model. Het biedt geen absolute uitkomst. Het is ook geen one-size-fits-all afweging. Elke gemeente, elk gebied en elke regio kent haar eigen combinatie van opgaven, ambities en uitdagingen. Daarnaast is er altijd een lokale weging van criteria, politieke realiteit en (on)mogelijkheden. De lijn van de Dwingende Logica is een krachtig hulpmiddel om een goed gesprek te voeren over de toekomst van de gemeente. Daarbij zijn altijd de maatschappelijke vraagstukken, zoals deze zijn (feiten) en ervaren worden (opinies) het uitgangspunt.

Daarnaast geeft de logica een eenvoudig reproduceerbaar verhaal en leiden de stappen van voorbereiding, de feiten in de foto van Tiel, raadplegingen van gemeenschap, bestuur, organisatie en buurgemeenten tot een tussenresultaat (Nota van Bevindingen), die voorkomt dat bij het vaststellen van het perspectief op de samenwerking en positie in de regio teruggevallen wordt op het ontbreken van bronnen of geraadpleegde stakeholders. Daarnaast ondersteunen de stappen van de Dwingende Logica de raadsleden in het stap voor stap gezamenlijk doormaken van het komen tot de best passende positionering. Een proces dat uiteindelijk leidt tot het vaststellen door diezelfde gemeenteraad (als hoogste orgaan) van de positionering.

1.5 Leeswijzer

De specifieke kenmerken van Tiel vormen het vertrekpunt van onze redenering. Het gaat hierbij om kenmerken als landschapelijke oriëntatie en historische achtergrond, maar ook om feiten over thema's als demografie, economie en werkgelegenheid, wonen en voorzieningen. Dit steeds in verhouding tot de andere gemeenten in de regio Rivierenland, het provinciale en landelijke gemiddelde en twee vergelijkbare gemeenten: Doetinchem en Gorinchem. Ook komt de rol van Tiel in de regio aan bod. In hoofdstuk 2, ‘Het Feitenboek: feiten over Tiel (en de regio)’ zetten we deze kenmerken op een rij. Hoofdstuk 3 vormt een samenvattend overzicht van deze feitelijke bevindingen.

Hieruit voortvloeiend delen we in hoofdstuk 4 de opvallendheden over zowel Tiel als ‘Tiel en de regio’ die uit de feitelijke analyse naar voren komen.

Vervolgens zoomen we even uit: Tiel en de regio Rivierenland staan uiteraard niet op zichzelf. Allerlei internationale, landelijke en regionale trends en ontwikkelingen hebben invloed op de uitdagingen waar Tiel voor staat en iets mee moet. In hoofdstuk 5 geven we deze weer.

Om alle bevindingen uit de eerste vijf hoofdstukken te verifiëren, hebben wij verschillende gesprekken gevoerd met betrokken en belanghebbende partijen. De uitkomsten en bevindingen van deze gesprekken hebben we in hoofdstuk 6 samengevat.

Tot slot, bespreken we in hoofdstuk 7 de eindconclusie van de Nota van Bevindingen en geven we antwoord op de eerste twee deelvragen van dit onderzoek:

- Spiegel aan ons als gemeente wat de kwaliteiten en kernwaarden van Tiel als gemeente zijn, die leidend moeten zijn in onze positionering?
- Welke feiten, trends en ontwikkelingen komen er op gemeente Tiel en op de regio waar Tiel zich in bevindt af?

Het Feitenboek: feiten over Tiel (en de regio)

Hoofdstuk 2

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk gaan wij in op de situatieschets van Tiel. Deze situatieschets is een combinatie van feiten en achtergronden over (de gemeenschap van) Tiel. De gegevens in het voorliggend stuk zijn voor het grote deel afkomstig uit openbare databases van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). We kiezen voor deze databases, omdat de cijfers van het CBS objectief worden vastgesteld, omdat het CBS cijfers over alle Nederlandse gemeenten bevat én omdat het CBS aan betrouwbare kwaliteitsbewaking van haar databases doet. Daarmee verzekeren wij ons van de meest actuele bruikbare getallen en informatie. Dit neemt niet weg dat de informatie soms enigszins gedateerd kan zijn en er altijd met een kritische blik naar de cijfers gekeken dient te worden. Voor de historie van Tiel en de trends & ontwikkelingen zijn verschillende kwalitatieve bronnen gebruikt. Denk hierbij aan gemeentelijke, regionale en provinciale visies, onderzoeken over Regio Rivierenland, zoals *“Ruimtelijke samenhang, Regio Rivierenland”* van Tordoir en *“Regio in beeld: Rivierenland”* van het UWV en onderzoeken naar Tiel zoals *“Typisch Tiel”*.

Er is gekozen om de cijfers over de gemeente Tiel te vergelijken met de 9 andere gemeenten uit de regio, Regio Rivierenland als geheel, de provincie Gelderland en Nederland. Daarnaast is een vergelijking gemaakt met twee vergelijkbare steden: Doetinchem en Gorinchem. Deze steden zijn beide ook middelgroot en vervullen net als Tiel een rol als centrumstad.

Cijfers over Regio Rivierenland waren niet direct beschikbaar bij het CBS. Daarom is gekozen voor gewogen gemiddelden voor de regio. Hierbij is het gemiddelde voor de regio berekend naar rato van het inwoneraantal per gemeente (inclusief Tiel). Op deze manier is een betrouwbaar gemiddelde berekend voor de regio, die als goed vergelijkingsmateriaal dient voor de gemeente Tiel.

2.2 Kenmerken en historie

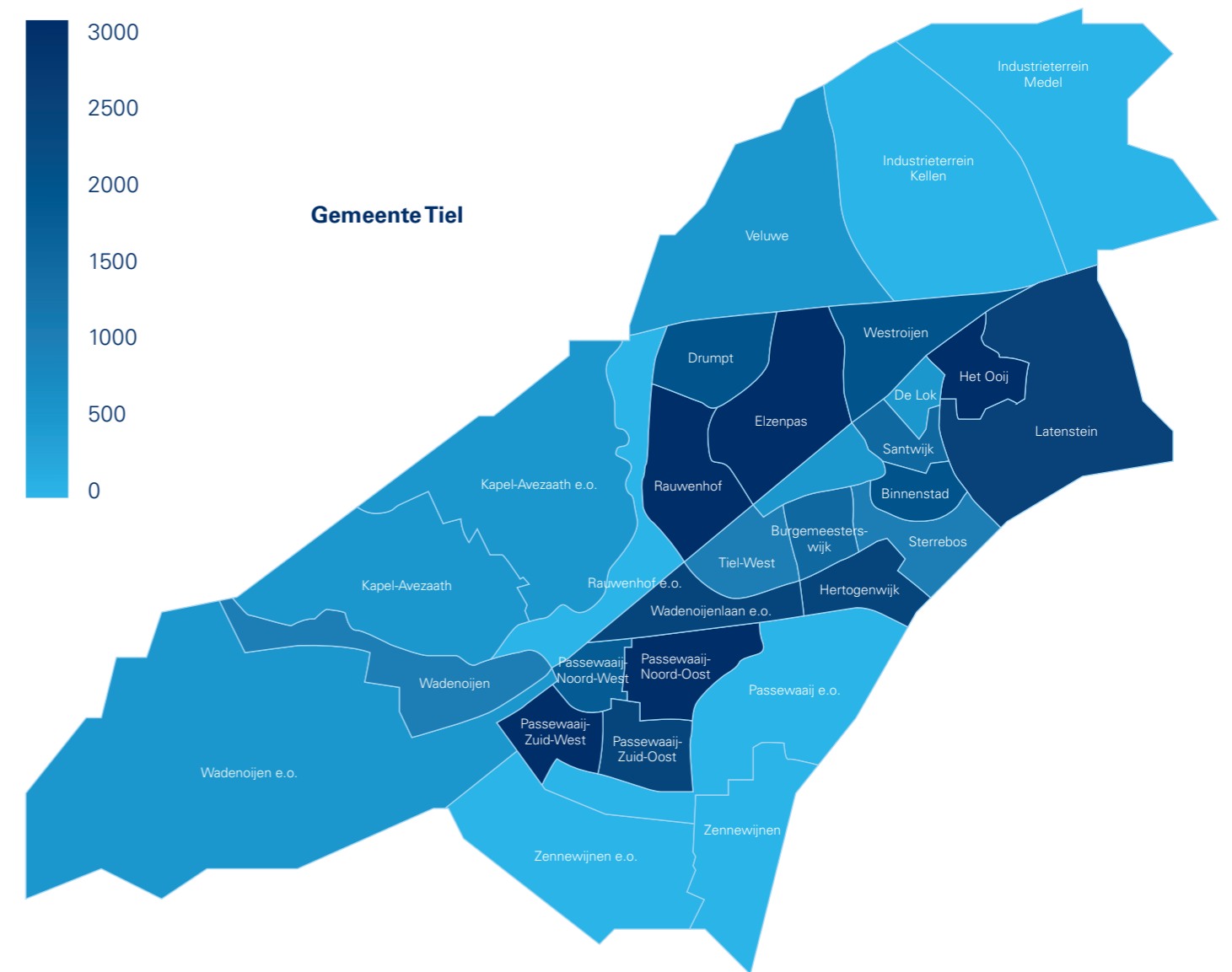
Figuur 1 Regio Rivierenland (bron: website Rivierenlandkanmeer, 2018)

2.2.1 Kenmerken

Tiel is gelegen in het westelijke deel van de provincie Gelderland aan de oevers van de Waal, de Linge en het Amsterdam-Rijnkanaal. De zuidoostelijke grens van Tiel wordt gevormd door de Waal (zie figuur 1). Ten zuiden van de gemeente ligt de gemeente Neerijnen, ten westen de gemeente Geldermalsen en de noordelijke grens wordt gevormd door de gemeente Buren. De grens tussen Tiel en Neder-Betuwe, ten oosten van de gemeente, wordt voor een deel gevormd door het Amsterdam-Rijnkanaal en deels door de Linge.

De gemeente Tiel bestaat uit de wijken Tiel Kern, Tiel Noord, Wadenoijen En Kapel Avezaath en Tiel Zuid³⁾ (zie figuur 2) en telt 41.465 inwoners⁴⁾. De huidige gemeentelijke vorm stamt uit 1978, toen een aantal buurtschappen aan Tiel werden toegevoegd. De hoofdplaats van de gemeente is de gelijknamige Hanzestad Tiel, die haar oorsprong kent in de negende eeuw na Christus.⁵⁾

3) AlleCijfers.nl, 2018
 4) CBS, 2018
 5) Plaatsengids, 2018

Figuur 2 Tiel verdeeld in wijken en buurten, met aantal inwoners per buurt (bron: website AlleCijfers, 2018)

2.2.2 Historie

Tiel is een van de tien oudste steden in Nederland. In 896 ontving Tiel (als een van de weinige plaatsen) tolrecht van de Frankische koning Zwentibold, waarna het zich in de 10^e en 11^e eeuw ontwikkelde tot een belangrijke handelsstad. Tiel had zelfs een eigen munt, die tot in gebieden rondom de Oostzee is teruggevonden. Ook in Tiel zelf geven opgravingen het rijke handelsverleden van de stad weer⁶⁾. Eind 12^e eeuw werd de tol

verplaatst naar het Duitse Kaiserswerth, waardoor er een eind kwam aan de florissante bloeiperiode van Tiel. Desondanks trad Tiel in de 14^e eeuw toe tot het internationale Hanzeverbond en bleef het lid tot in de 17^e eeuw. In die tijd was de macht van het verbond geminimaliseerd. Als Hanzestad bleef Tiel economische gezien aantrekkelijk, voornamelijk door haar ligging aan de Waal, waardoor de stad beschikte over een eigen haven. In het centrum van de huidige stad zijn nog veel monumenten terug te vinden die verwijzen naar het rijke verleden.

6) UitinTiel.nl (<https://www.uitintiel.nl/cultuur-item/hanzestad/>)
 MijnGelderland.nl (<https://mijngelderland.nl/inhoud/verhalen/tiel-als-hanzestad/>)
 MijnGelderland.nl ([https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/tiel/](https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/tiel/tiel-wordt-gelders/)
[tiel-wordt-gelders](https://mijngelderland.nl/inhoud/canons/tiel/tiel-wordt-gelders/))

Figuur 3 Tiel Hanzestad (bron: UitinTiel.nl)

Tiel behoort momenteel tot de provincie Gelderland, maar dit is niet altijd het geval geweest. Oorspronkelijk behoorde Tiel namelijk tot de rand van Brabant. Brabantse hertogen hadden echter naar verloop van tijd steeds minder interesse in de stad. Tiel werd meerdere keren bedreigd en uiteindelijk in 1334 veroverd door graaf Reinald II van Gelre. Tiel werd definitief onderdeel van het Gelderse toen graaf Reinald II van Gelre en graaf Hertog Jan III van Brabant Tiel en Heusden uitruilden.

In de geschiedenis van Tiel staan drie thema's centraal: handel, water en fruit. Zoals gezegd kent Tiel een gunstige positie door haar ligging aan de Waal. Hierdoor werd eeuwenlang handel gedreven in en rondom de stad door kooplieden en boeren. Tiel werd een echte handelsstad. Ook vanuit militair oogpunt gezien lag Tiel altijd al op een gunstige plek. De stad maakte bijvoorbeeld deel uit van de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Tiel kent haar oorsprong aan de rivier de Linge. De oorspronkelijk loop van deze rivier is nog altijd zichtbaar in het landschap. Toen de Linge in 1304 ter hoogte van Tiel werd afgedamd, verlegde de stad haar focus op ander belangrijk water in de omgeving: de Waal. Tegenwoordig heeft de Waal nog altijd grote invloed op de stad. Het levert mogelijkheden (recreatie, vervoer en bedrijvigheid, natuur, waterzuivering), maar aan de andere kant is het ook een natuurlijke barrière en levert het zorgen door mogelijke overstromingen.

Hoewel de grote bedrijvigheid rondom fruit de laatste jaren vrijwel uit Tiel is verdwenen (slechts 2% van de banen in gemeente Tiel zijn te vinden in de landbouw), kan fruit niet los worden gezien van de stad. Niet voor niets is Flipje de mascotte van Tiel. In de regio wordt de vruchtbare grond nog van hartenlust benut om fruit en andere gewassen te kweken⁷⁾.

2.2.3 Regio Rivierenland

Tiel maakt deel uit van de regio Rivierenland. Deze regio bestaat naast Tiel uit de gemeenten Buren, Culemborg, West-Betuwe (voorheen Geldermalsen, Neerijnen en Lingewaal), Neder-Betuwe, Maasdriel, West Maas en Waal en Zaltbommel. Kenmerken van deze regio zijn de tuinbouw, de goede geografische ligging middenin de stedenvierhoek met goede ontsluiting en de groene omgeving. Ook staat de regio bekend om de cultuurhistorie en het prettige woonklimaat.

Naast enkel een geografische regio, is Regio Rivierenland inmiddels ook een gemeentelijk samenwerkingsverband. Deze werd in 1986 opgericht door een besluit van gemeenteraden en colleges van burgemeester en wethouders van de gemeenten in het Gelderse rivierengebied. Het samenwerkingsverband is in eerste instantie opgericht als het Intergemeentelijk Overlegorgaan Rivierenland (IOR). In 2004 is de naam Regio Rivierenland met het huidige logo aan het samenwerkingsverband toegekend.

Het samenwerkingsverband Regio Rivierenland is opgericht vanuit het idee dat het inwoners meer oplevert wanneer gemeenten op een aantal thema's samenwerken. Het doel van de samenwerking is om de individuele gemeenten minder kwetsbaar te maken, zodat zij betere kwaliteit kunnen leveren en mogelijk lagere kosten hebben. Het behalen van gemeenschappelijke doelen staat hierbij centraal. De gemeenten bepalen zelf voor welke beleidsonderwerpen zij steun nodig hebben; op welke onderwerpen zij willen samenwerken, tegen welke kosten en op welke manier. Regio Rivierenland ondersteunt zo gemeenten bij de samenwerking rondom diverse projecten om regionale ambities te realiseren⁸⁾.

7) Typisch Tiel 3.0, 2018
8) Regio Rivierenland, 2018

De IOR is in de loop der tijd uitgebreid met nieuwe samenwerkingsgebieden. In 1987 werd de regionale brandweer onder de samenwerking geschaard en een jaar later werd een regionale vestigingscommissie ingesteld die zich bezighield met het aantrekken van nieuwe huisartsen in de regio. In de jaren die volgden werd de GGD onder de IOR-geplaatst en werd er steeds intensiever samengewerkt rondom grote thema's als milieu, scholing, volkshuisvesting en zorg. Ook afvalinzameling werd verplaatst naar het regionale niveau. De samenwerkingsorganisatie bleef groeien en werd geherstructureerd: opgedeeld in sectoren op onderwerp, die allen een eigen dienstdirecteur kenden. Een belangrijke, voor de gemeenten financieel voordelige, stap bleek het instellen van een gemeenschappelijk inkoopbureau (van bijvoorbeeld energie, strooizout, kantoor materiaal en kopieerpapier) in 2004.

Op 27 maart 2017 werd FruitDelta Rivierenland gelanceerd. Dit is een samenwerkingsverband in de regio Rivierenland van overheid, onderzoek, onderwijs, ondernemers en ondernemende inwoners. Regio Rivierenland vormt het overheidsonderdeel binnen Fruitdelta Rivierenland en wisselt in de rol van initiatiefnemer, beslisser, partner en aanjager⁹⁾.

9) FruitDelta Rivierenland, 2018

2.3 Demografie

Tiel is vanaf 1 januari 2019 de tweede grootste gemeente in de regio Rivierenland

Tot voor kort was Tiel met 41.465 inwoners qua inwonersaantal het grootste van alle tien gemeenten van Regio Rivierenland (zie tabel 1). De fusie van Geldermalsen, Lingewaal en Neerijnen tot de nieuwe gemeente West-Betuwe (50.349) in januari 2019 heeft hier echter verandering in gebracht. Tiel is daarom qua inwoneraantal de tweede grootste gemeente in de regio, gevolgd door Culemborg (28.195) en Zaltbommel (28.014).

Ten opzichte van de vergelijkbare gemeenten Doetinchem en Gorinchem, is Tiel net wat groter in inwonersaantal dan Gorinchem (ongeveer 5000 inwoners) en kleiner dan Doetinchem (ongeveer 15.000 inwoners). Ten opzichte van de vier grote steden rondom Tiel (Arnhem, Nijmegen, 's-Hertogenbosch en Utrecht), ook wel de stedenvierhoek genoemd, is Tiel een kleine gemeente. Deze steden hebben een inwonersaantal van tussen de 150.000 en 350.000.

Tiel heeft verreweg de hoogste adressendichtheid van de regio is daarmee samen met Culemborg het meest verstedelijkt

De bevolkingsdichtheid van Tiel, de hoogste in de regio (1.168 inwoners per km²), bevestigt Tiel als verstedelijkt gebied in Regio Rivierenland. Alleen Culemborg heeft een enigszins vergelijkbare dichtheid met 905 inwoners per km². De rest van de gemeenten

in Regio Rivierenland heeft een bevolkingsdichtheid van minder dan 350 inwoners per km². Tiel wordt dus omringd door groten-deels kleinere gemeenten met relatief meer landelijk gebied.

In vergelijking met Gorinchem en Doetinchem scoort Tiel gemiddeld: Gorinchem heeft een nóg hogere dichtheid (1.655 per km²) dan Tiel. Doetinchem heeft een lagere bevolkingsdichtheid dan Tiel (720 per km²).

Verwachte krimp van het inwonersaantal van Tiel is uitzondering in de regio

Hoewel het inwonersaantal van Tiel in de periode 2017-2020 ongeveer gelijk blijft, zal deze in de periode 2020-2050 naar verwachting krimpen met ongeveer 3%¹⁰⁾. Dit is een groot verschil met de bevolkingsprognose voor de gehele regio Rivierenland. Ten opzichte van 2017 wordt in Regio Rivierenland namelijk een groei van 6% verwacht in 2050. Tiel is samen met West Maas en Waal (ook -3%) de enige gemeente

10) Vanuit de gemeente Tiel is hierbij de volgende toelichting gegeven: "De Primos-prognose toont een krimpende bevolking in Tiel tot 2050. Echter, de provincie Gelderland en de gemeente Tiel hanteren een aangepaste prognose, die meer op regionale verschillen is toegesneden. De provincie gebruikt CBS/Primos als basis, maar weegt regionale migratie- en vruchtbaarheidscijfers sterker mee. Met name de migratiecijfers leiden tot verschil met de CBS/Primos-prognose. In Gelderland, Rivierenland en Tiel wordt voor de woningbouwprogrammering met de Gelderse prognoses gewerkt."

Gebied	Inwoneraantal (absoluut)	Bevolkingsdichtheid (per km ²)
Tiel	41.465	1.168
Buren	26.365	184
Culemborg	28.195	905
Geldermalsen	26.818	264
Lingewaal	11.134	204
Maasdriel	24.350	323
Neder-Betuwe	23.615	350
Neerijnen	12.397	170
West Maas en Waal	18.891	222
Zaltbommel	28.014	315
Regio Rivierenland	241.244	495
Gorinchem	36.284	1.655
Doetinchem	57.382	720
Gelderland (PV)	2.060.103	401
Nederland	17.181.084	414

Tabel 1 Inwonersaantallen en bevolkingsdichtheid (bron: CBS, 2018)

Gebied	Groei t.o.v. 2017			
	2020	2030	2040	2050
Tiel	0%	-2%	-3%	-3%
Buren	0%	2%	6%	9%
Culemborg	2%	5%	9%	13%
Geldermalsen	2%	4%	7%	9%
Lingewaal	0%	2%	2%	4%
Maasdriel	1%	3%	6%	6%
Neder-Betuwe	2%	6%	10%	11%
Neerijnen	2%	7%	14%	20%
West Maas en Waal	1%	1%	0%	-3%
Zaltbommel	2%	5%	7%	6%
Regio Rivierenland	1%	3%	5%	6%
Doetinchem	1%	0%	-3%	-7%
Gorinchem	1%	2%	2%	2%
Gelderland (PV)	1%	3%	3%	1%
Nederland	1%	5%	7%	8%

Tabel 2 Bevolkingsprognose (bron: ABF Research, Primos prognose, 2017)

in de regio die naar verwachting zal krimpen. Opvallend is dat de verwachte bevolkingsgroei het hoogst is in Neerijnen (20% groei in 2050 t.o.v. 2017), maar ook Culemborg (13%) en Neder-Betuwe (11%) groeien fors.

De vergelijkbare gemeenten Doetinchem en Gorinchem laten een uiteenlopend beeld zien: In Doetinchem zal het inwonersaantal tot 2050 naar verwachting dalen met 7%. Gorinchem kent juist een kleine verwachte stijging van het aantal inwoners. In heel Nederland is de verwachte stijging van de bevolking 8% tot aan 2050. Opmerkelijk is dat Utrecht, een van de steden van de stedenvierhoek, een verwachte bevolkingsgroei van 41% (!) heeft.

De groene druk in Tiel is relatief lager dan gemiddeld in de regio; de grijze druk in Tiel is het laagst van de regio

De groene druk is de verhouding tussen het aantal personen van 0 tot 20 jaar en het aantal personen van 20 tot 65 jaar. Het is een indicator voor de verhouding tussen de huidige en toekomstige beroepsbevolking. Tiel heeft vergeleken met de gemeenten in Regio Rivierenland een relatief lage groene druk (39,2% t.o.v. 42,2%), waarbij West Maas en Waal het laagste (36,0%) en Neder-Betuwe het hoogste (52,0%) scoort. Alle regiogemeenten scoren hoger dan het landelijke gemiddelde (37,6%). Tiel heeft dus een kleiner aandeel jongeren in

vergelijking met veel regiogemeenten, maar een groter aandeel jongeren in vergelijking met het Nederlandse gemiddelde.

De grijze druk is de verhouding tussen het aantal personen van 65 jaar en ouder en het aantal personen van 20 tot 65 jaar. In Tiel is de grijze druk lager (29,4%) dan in de regio (31,7%), de provincie (34%) en in Nederland (32%). Tiel heeft zelfs de laagste grijze druk van Regio Rivierenland. West Maas en Waal (35,1%) en Lingewaal (33,8%) hebben de hoogste grijze druk van de regio. Dit betekent dat Tiel van alle regiogemeenten het kleinste aandeel ouderen heeft.

Aangezien Tiel een relatieve lage groene en grijze druk heeft (en dus een lage demografische druk), is er ten opzichte van de rest van de regio een grotere groep die tot de productieve bevolkingsgroep 20-65 jaar behoort. Wel wonen er relatief minder 0-19 jarigen in Tiel. In combinatie met de verwachte bevolkingskrimp in de periode 2020-2050, kan dit gevolgen hebben voor de omvang van de toekomstige beroepsbevolking in Tiel.

Met Tiel als uitzondering, ligt de demografische druk van de andere regiogemeenten hoger dan het landelijk gemiddelde (69,6%). De demografische druk ligt het hoogst in Neder-Betuwe (82,5%) en Zaltbommel (77,7%). De demografische druk in Maasdriel ligt lager, net iets boven het landelijk

Gebied	Demografische druk [%]	Groene druk (-19 t.o.v. 20-64 jaar) [%]	Grijze druk (65+ t.o.v. 20-64 jaar) [%]	% Autochtone inwoners	% Inwoners met een migratieachtergrond
Tiel	68,6	39,2	29,4	75,1	24,9
Buren	72,6	39,1	33,5	91,8	8,2
Culemborg	71,8	41,1	30,7	77,4	22,6
Geldermalsen	77,3	43,8	33,5	90,6	9,4
Lingewaal	75,4	41,6	33,8	91,3	8,7
Maasdriel	70,1	38,9	31,5	89,1	10,9
Neder-Betuwe	82,5	52,0	30,5	92,8	7,2
Neerijnen	75,5	45,7	29,8	91,8	8,2
West Maas en Waal	71,1	36,0	35,1	92,2	7,8
Zaltbommel	77,7	46,4	31,3	87,5	12,5
Regio Rivierenland	73,9	42,2	31,7	86,4	13,6
Gorinchem	69	38,6	30,4	74,1	25,9
Doetinchem	74,1	38,5	35,6	86,0	14,0
Gelderland (PV)	73,1	39,1	34,0	84,4	15,6
Nederland	69,6	37,6	32,0	76,9	23,1

Tabel 3 Demografie (bron: CBS, 2018)

gemiddelde (70,4%). Voor de overige gemeenten in de regio fluctueert dit tussen de 71,1% en 77,3%. Dat betekent dat een relatief groot deel van de bevolking in de regio niet tot de 'productieve' bevolking van 20-65 jaar behoort.

Tiel kent een sterke verwachte vergrijzing in de periode 2018-2040. De vergrijzing is echter vergelijkbaar met de rest van de regio en Nederland als geheel; het aantal jongeren in Tiel neemt in dezelfde periode licht af.

Tabel 4 geeft de bevolkingsprognose naar leeftijd weer. Deze tabel laat zien dat het aantal 65-plussers in Tiel in de periode 2018-2040 flink zal toenemen van 18% naar 29%. In verhouding met de regio en met Nederland als geheel kent Tiel geen bovenmatig sterke vergrijzing. Het aantal jongeren in Tiel neemt licht af van 23% naar 20% en ook in de regio neemt dit aantal af (van 24% naar 22%). In Nederland als geheel blijft het aandeel jongeren hetzelfde. Het aantal inwoners met een leeftijd binnen de beroepsbevolking in Tiel neemt af van 59% naar 50%.

Tiel heeft relatief veel inwoners met een migratieachtergrond, waarvan recent veel arbeidsmigranten uit Oost-Europa

Het percentage inwoners met een migratieachtergrond ligt in Tiel hoger in vergelijking met alle Nederlandse gemeenten (24,9% t.o.v. 23,1%), zie ook tabel 3. Ook scoort Tiel hoger dan de provinciale gemiddelde (15,6%) en het gemiddelde van Regio Rivierenland (13,6%). Van de regiogemeenten is alleen Culemborg enigszins vergelijkbaar (22,6%). De twee meest verstedelijkte gemeenten in Regio Rivierenland hebben dus het

grootste aandeel inwoners met een migratieachtergrond. Van alle Gelderse gemeenten zijn de 4^e en 5^e gemeenten als het gaat om het aantal inwoners met een migratieachtergrond¹¹⁾ plaats. De overige gemeenten scoren tussen de 7,2% (Neder-Betuwe) en 12,5% (Zaltbommel). Tiel staat hiermee zelfs op de vierde plaats in de ranglijst van alle 53 gemeenten in de provincie Gelderland.

Het land van herkomst van de inwoners van Tiel met een migratieachtergrond wordt gespecificeerd in tabel 5. De grootste groep heeft een Turkse achtergrond, gevolgd door een Marokkaanse en Indonesische achtergrond¹²⁾. De eerste twee groepen kwam als gastarbeiders in de jaren '60 en '70, de laatste groep in de jaren '50. Meer recent zijn Oost-Europese arbeidsmigranten naar Tiel gekomen, vooral uit Polen. Volgens recente schattingen van de gemeente Tiel zou, vanwege de afschaffing van de tewerkstellingsvergunning, het aantal Polen in Tiel zijn opgelopen tot zo'n 3.000 á 4.000 personen, bijna 10% van de totale bevolking en grotere dan elke andere groep. Dit is nog niet terug te vinden in de CBS-statistieken¹³⁾.

Land van herkomst	Aantal inwoners
Nederland	31.125
Turkije	2.355
Marokko	2.120
Indonesië ¹⁴⁾	1.298
Polen	608
Afghanistan	228

Tabel 5 Land van herkomst, grootste bevolkingsgroepen Tiel (bron: CBS, 2018)

Gebied		2018	2020	2025	2030	2035	2040
Tiel	0-19 jaar	23%	23%	21%	20%	20%	20%
	20-64 jaar	59%	59%	58%	56%	52%	50%
	65+ jaar	18%	19%	21%	24%	27%	29%
Regio Rivierenland	0-19 jaar	24%	23%	22%	21%	21%	22%
	20-64 jaar	57%	57%	56%	53%	50%	49%
	65+ jaar	19%	20%	22%	25%	28%	30%
Nederland	0-19 jaar	22%	22%	21%	21%	21%	22%
	20-64 jaar	59%	59%	57%	55%	53%	52%
	65+ jaar	19%	20%	22%	24%	26%	27%

Tabel 4 Bevolkingsprognose naar leeftijd (bron: PBL/CBS, 2018/20168)

11) Allecijfers.nl
 12) Uit gesprekken blijkt dat dit gespecificeerd moet worden naar inwoners met een Molukse achtergrond. Ditzelfde geldt voor tabel 5. Echter, er is uit navolgbaarheidsoverwegingen voor gekozen de CBS-indeling aan te houden.
 13) Typisch Tiel 3.0, 2018
 14) Uit gesprekken blijkt dat dit gespecificeerd moet worden naar inwoners met een Molukse achtergrond. Echter, er is uit navolgbaarheidsoverwegingen voor gekozen de CBS-indeling aan te houden.

2.4 Ruimte en wonen

Tiel heeft het laagste percentage koopwoningen en het hoogste percentage (sociale) huurwoningen in de regio

In Tiel staan 17.839 woningen. Hiervan is 54% koopwoning, 44% huurwoning en van 1% van de woningen is het eigendom onbekend. Van de 44% huurwoningen is 82% sociale huur. 18% van alle huurwoningen zijn in het bezit van een particuliere verhuurder. In Regio Rivierenland heeft Buren (73%) het grootste aandeel koopwoningen en Tiel het laagste. Het aantal koopwoningen in Tiel is beduidend lager dan in de regio (54% t.o.v. 65%). Gorinchem heeft een lager percentage koopwoningen dan Tiel (47%) en Doetinchem heeft een hoger percentage koopwoningen (59%). Ten opzichte van Nederland heeft Tiel een gemiddelde verhouding huur- en koopwoningen.

Tiel heeft de laagste gemiddelde WOZ-waarde, maar ook de kleinste gemiddelde woninggrootte in de regio; de gemiddelde prijs per m2 ligt iets onder het gemiddelde van de regio

De gemiddelde WOZ-waarde van de woningen in Tiel is €198.000. Dit is een stuk lager dan gemiddeld in Regio Rivierenland (€242.000). Tiel heeft dan ook de laagste gemiddelde WOZ-waarde van heel de regio. Doetinchem (€194.000) en Gorinchem (€200.000) hebben een vergelijkbare gemiddelde WOZ-waarde. Ten opzichte van de provincie Gelderland (€227.000) en Nederland als geheel (€230.000) heeft Tiel ook een fors lagere WOZ-waarde.

Een logische verklaring voor de lagere WOZ-waarde van Tiel is de gemiddelde woninggrootte in Tiel, dat met 114m2 het laagst is van de gehele regio. De gemiddelde woninggrootte in Regio Rivierenland is 135 m2. Het is daarom interessanter om te kijken naar de gemiddelde prijs per m2. Dit geeft een beter beeld van de woningprijzen in een gemeente. De gemiddelde woningprijs per m2 is in Tiel €1.737. Het gemiddelde in de regio ligt iets hoger met €1.796 en heel Nederland een stuk hoger met €1.933. Doetinchem heeft een lagere gemiddelde prijs per m2 (€1.644) en Gorinchem een hogere (€1.942).

Gebied	Totale woningvoorraad	% Koopwoningen	% Huurwoningen	...waarvan sociale huursector (%)	% Eigendom onbekend
Tiel	17.839	54%	44%	82%	1%
Buren	10.459	73%	26%	75%	1%
Culemborg	12.024	61%	38%	76%	1%
Geldermalsen	10.808	70%	28%	69%	1%
Lingewaal	4.532	67%	33%	79%	1%
Maasdriel	9.749	70%	30%	74%	1%
Neder-Betuwe	8.510	62%	38%	80%	0%
Neerijnen	4.861	68%	29%	79%	2%
West Maas en Waal	7.959	69%	29%	72%	2%
Zaltbommel	11.030	67%	32%	72%	1%
Regio Rivierenland	97.771	65%	34%	76%	1%
Doetinchem	25.477	59%	40%	73%	0%
Gorinchem	16.300	47%	52%	81%	1%
Gelderland (PV)	888.062	59%	39%	69%	1%
Nederland	7.686.178	56%	43%	69%	1%

Tabel 6 Woningvoorraad en eigendomsrecht (bron: CBS, 2017)

De woonlasten zijn in Tiel lager dan gemiddeld in de regio

Zowel eenpersoons- (€615 t.o.v. €750) als meerpersoonshuishoudens (€706 t.o.v. €796) hebben in Tiel lagere gemiddelde woonlasten per jaar dan gemiddeld in de regio (zie tabel 8). De woonlasten in Geldermalsen zijn het hoogst met €900 voor eenpersoonshuishoudens en €937 voor meerpersoonshuishoudens. Tiel heeft vergelijkbare woonlasten als Doetinchem en Gorinchem, maar vergeleken met de provincie Gelderland en Nederland heeft Tiel in beide type huishoudens lagere woonlasten.

Tiel heeft tot 2050 een lagere verwachte groei van de (potentiële) woningvoorraad dan gemiddeld in de regio; wel is de verwachte groei van de (potentiële) woningvoorraad tot 2050 hoger dan de verwachte groei van huishoudens. Als alle nieuwbouwlocaties in Tiel daadwerkelijk zouden worden benut kan dit leiden tot een overschot aan woningen

De woningvoorraad in Tiel zal volgens de Primos Prognose groeien. Tot 2050 zal deze groei 10% bedragen. De verwachte groei van de woningvoorraad is in Tiel echter lager dan die

Gebied	Gemiddelde WOZ-waarde woningen (€) (2018)	Gemiddelde woninggrootte in m2 (2018)	Gemiddelde prijs per m2 (€) (2018)
Tiel	€ 198.000	114	€ 1.737
Buren	€ 284.000	157	€ 1.809
Culemborg	€ 223.000	118	€ 1.890
Geldermalsen	€ 276.000	136	€ 2.029
Lingewaal	€ 252.000	128	€ 1.969
Maasdriel	€ 260.000	142	€ 1.831
Neder-Betuwe	€ 232.000	140	€ 1.657
Neerijnen	€ 261.000	136	€ 1.919
West Maas en Waal	€ 238.000	160	€ 1.488
Zaltbommel	€ 241.000	140	€ 1.721
Regio Rivierenland	€ 242.000	135	€ 1.796
Doetinchem	€ 194.000	118	€ 1.644
Gorinchem	€ 200.000	103	€ 1.942
Gelderland (PV)	€ 227.000	131	€ 1.733
Nederland	€ 230.000	119	€ 1.933

Tabel 7 Gemiddelde woninggrootte en -prijs (bron: CBS, 2018)

Gebied	Éénpersoonshuishouden (€)	Meerpersoonshuishouden** (€)
Tiel	€ 615	€ 706
Buren	€ 767	€ 803
Culemborg	€ 700	€ 736
Geldermalsen	€ 900	€ 937
Lingewaal	€ 812	€ 851
Maasdriel	€ 731	€ 770
Neder-Betuwe	€ 800	€ 840
Neerijnen	€ 815	€ 852
West Maas en Waal	€ 764	€ 798
Zaltbommel	€ 748	€ 785
Regio Rivierenland	€ 750	€ 796
Doetinchem	€ 653	€ 696
Gorinchem	€ 626	€ 715
Gelderland (PV)	€ 656	€ 726
Nederland	€ 649	€ 721

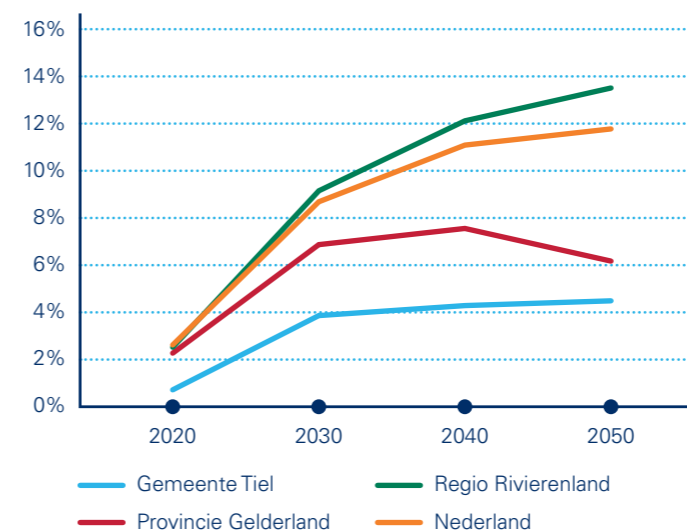
Tabel 8 Jaarlijkse woonlasten* per gemeente in 2018 (bron: Coelo, 2016)

* Gemiddeld betaalde OZB + reiningsheffing + rioolheffing - heffingskorting.
 ** Meerpersoonshuishouden is vanaf 3 personen

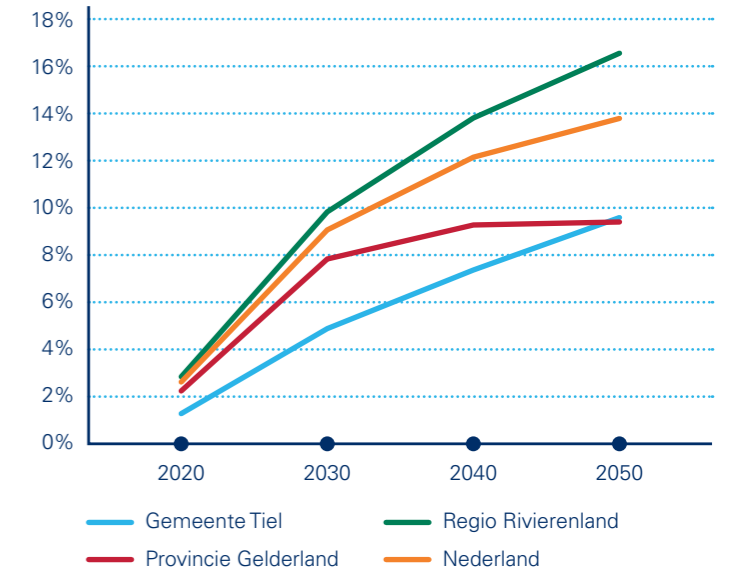
in de regio Rivierenland (10% t.o.v. 17%). Neerijnen kent de hoogste verwachte groei met 27% en West Maas en Waal de laagste met 6%. Tiel heeft een vergelijkbare verwachte groei van de woningvoorraad t.o.v. Gorinchem (10% t.o.v 12%), maar de woningvoorraad in Tiel zal naar verwachting een stuk harder groeien dan in Doetinchem (10% t.o.v 4%). In heel Nederland is de verwachte groei van de woningvoorraad 14% in 2050 en dus hoger dan in Tiel.

Gebied	Groei t.o.v. 2017 [%]			
	2020	2030	2040	2050
Tiel	1%	5%	7%	10%
Buren	2%	10%	16%	20%
Culemborg	4%	16%	24%	31%
Geldermalsen	3%	11%	17%	22%
Lingewaal	3%	9%	12%	12%
Maasdriel	3%	9%	12%	12%
Neder-Betuwe	3%	10%	14%	16%
Neerijnen	3%	13%	21%	27%
West Maas en Waal	2%	7%	7%	6%
Zaltbommel	4%	11%	14%	14%
Regio Rivierenland	3%	10%	14%	17%
Doetinchem	2%	6%	5%	4%
Gorinchem	2%	9%	12%	12%
Gelderland (PV)	2%	8%	9%	9%
Nederland	2%	9%	12%	14%

Tabel 9 Woningvoorraad prognose (bron: ABF Research, Primos prognose, 2017)

Figuur 4 Huishoudensprognose (bron: ABF Research, Primos prognose)

Figuur 5 (potentiële) Woningvoorraadprognose (bron: ABF Research, Primos prognose)

Figuur 4 en figuur 5 laten de huishoudensprognose en woningvoorraadprognose van Tiel zien. Hierbij valt op dat het aantal huishoudens licht zal toenemen (4% in 2050), terwijl de woningvoorraad naar verwachting flink zal stijgen (+10% in 2050). Dit beeld moet echter genuanceerd worden. De 10% stijging van de woningvoorraad is gebaseerd op plannen die de gemeente en de provincie aanleveren. Uit een gesprek met de beleidsmedewerker Wonen van de gemeente Tiel komt naar voren dat de gemeente in haar woningbouwplanning ook potentiële locaties opgeeft. Dit betekent dat niet voor alle locaties al bouwplannen zijn. De mogelijke mismatch tussen vraag en aanbod is daarom niet aan de orde. De gemeente Tiel laat op dit moment onderzoek doen naar de woningbehoefte, zodat de woningbouwplannen afgestemd kunnen worden op deze woningbehoefte.

2.5 Voorzieningen en bereikbaarheid

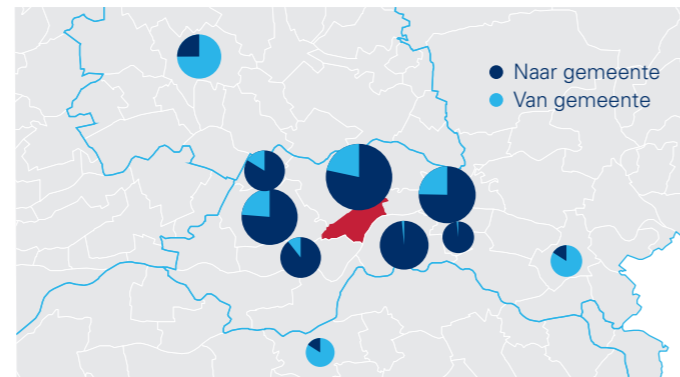
Op het gebied van voorzieningen heeft Tiel samen met Culemborg de hoogste concentratie in de regio; Tiel heeft beduidend meer cafés en restaurants dan de rest van de regio; de gemiddelde afstand tot middelbare scholen en openbaar vervoer is in Tiel beduidend lager dan in de regio, met uitzondering van Culemborg. Binnen de verzorgingsnetwerken in de regio Rivierenland, zoals geanalyseerd door Tordoir (2015), vormt Tiel al decennialang het duidelijke centrum (zie blauwe fracties in figuur 6). Uit alle omliggende regiogemeenten reizen mensen naar Tiel voor winkels, horeca, diensten, onderwijs, zorg en recreatie. Tiel heeft een hoog aanbod aan culturele voorzieningen, waar de gemeente de afgelopen jaren ook actief in geïnvesteerd heeft. Zo heeft de gemeente in een groot cultureel centrum (Zinder) met daaronder de parkeergarage Westluidense Poort geïnvesteerd, met daarin onder andere een muziekschool, poppodium, expositieruimte en een bibliotheek. Verder heeft de gemeente geïnvesteerd in de verbouwing van de Agnietenhof (met schouwburg en filmtheater). Daarnaast beschikt Tiel over een bioscoop, een zwembad en het streekmuseum 'Flipje'. Ook vindt twee maal per week een grote overdekte markt in de stad plaats en wordt jaarlijks het Fruitcorso in Tiel georganiseerd¹⁵⁾.

Uit cijfers van het CBS blijkt dat Tiel op het gebied van huisartsen, grote supermarkten, cafés, restaurants¹⁶⁾ en bioscopen¹⁷⁾ de hoogste concentratie (aantal voorzieningen binnen 5 kilometer)

heeft in de regio. Zowel Tiel als Culemborg hebben de hoogste concentratie ziekenhuizen in de regio (beide 1 per 5 kilometer). Op het gebied van kinderdagverblijven, buitenschoolse opvang, voortgezet onderwijs, musea en podiumkunsten¹⁸⁾ heeft Culemborg de hoogste concentratie (aantal voorzieningen binnen 5 kilometer). Op het gebied van basisscholen is dit Geldermalsen.

Echter, Tiel en Culemborg zijn niet de enige gemeenten in de regio Rivierenland waarnaar mensen afreizen voor verzorging. In toenemende mate zijn de kleinere gemeenten ook meer gericht op elkaar en op grote steden, zoals Utrecht en 's-Hertogenbosch.

Gemiddelde dagelijkse verplaatsingen
Van en naar Tiel | Tijdsperiode: 1985-2009

Figuur 6 Verzorgingsverkeer: structuur van in- en uitgaande stromen voor Tiel (bron: CBS microdata OVG en MON, 1985-2009)

Gebied	Afstand tot huisartsenpraktijk (KM)	Afstand tot winkels dagelijkse boodschappen (KM)	Afstand tot basisschool (KM)	Afstand tot middelbare school (KM)	Afstand tot treinstations totaal (KM)
Tiel	1,4	0,7	0,9	2	1,7
Buren	1,8	1	1	6,5	7,2
Culemborg	0,8	0,6	0,6	1,4	1,6
Geldermalsen	1,3	1	0,7	3,5	2,7
Lingewaal	0,9	0,9	0,6	5,2	5,7
Maasdriel	1	1,1	0,8	7,7	7,7
Neder-Betuwe	1,1	0,8	0,7	3,5	2,5
Neerijnen	1,9	2,4	0,8	8,2	8,4
West Maas en Waal	1,3	1,6	0,9	4,5	11,9
Zaltbommel	1,2	1,1	0,7	3,2	5,6
Regio Rivierenland	1,3	1,0	0,8	4,1	4,9
Doetinchem	1	0,8	0,8	2,3	2
Gorinchem	0,8	0,6	0,6	0,7	1,9
Gelderland (PV)	1,1	0,9	0,7	2,8	3,9
Nederland	1	0,8	0,7	2,5	5

Tabel 10 Voorzieningen (bron: CBS, 2016)

15) Uittintiel.nl, 2019 ('Dagje uit')
16) CBS, 2018
17) CBS, 2016

18) CBS, 2016

De afstand tot voorzieningen als winkels voor dagelijkse boodschappen, basisscholen, middelbare scholen en openbaar vervoer is in Tiel vergelijkbaar of relatief gunstig ten opzichte van de regio. Dit geldt niet voor de gemiddelde afstand tot een huisarts.

- De gemiddelde afstand tot een huisartsenpraktijk is in Tiel 1.4 km, terwijl dit in de regio gemiddeld 1.3 km. In Doetinchem (1), Gorinchem (0.8), in de provincie Gelderland (1.1) en in heel Nederland (1) is de gemiddelde afstand tot een huisarts lager dan in Tiel.
- De gemiddelde afstand tot winkels met dagelijkse boodschappen is in Tiel 0.7 km. Dit is lager dan het gemiddelde voor de gehele regio (1.0). Neerijnen heeft de hoogste gemiddelde afstand tot winkels met dagelijkse boodschappen (2.4) en Culemborg de laagste (0.6). Doetinchem (0.8), Gorinchem (0.6), provincie Gelderland (0.9) en Nederland (0.8) hebben een vergelijkbare gemiddelde afstand tot dagelijkse boodschappen.
- Tiel heeft met 0.9 km een vergelijkbare gemiddelde afstand tot basisscholen ten opzichte van Regio Rivierenland (0,8), de provincie (0.7) en Nederland (0.7). De gemiddelde afstand tot een middelbare school is in Tiel, met 2 km, lager dan gemiddeld in de regio (4.1). Ook in vergelijking met de provincie (2.8) en Nederland (2.5) heeft Tiel een lagere gemiddelde afstand tot middelbare scholen.

- Tiel heeft ook een lagere gemiddelde afstand tot het Openbaar vervoer (1,7) dan gemiddeld in de regio (4,9), de provincie (3,9) en dan Nederland (5). In de regio heeft Tiel samen met Culemborg (1.6) de laagste gemiddelde afstand tot het OV, terwijl Neerijnen (8,4) en West Maas en Waal (11,9) de hoogste gemiddelde afstand tot het OV hebben.

Tiel scoort positief op (interne) bereikbaarheid: het heeft de laagste gemiddelde afstand tot openbaar vervoer in de regio en scoort hoger op de index voor infrastructuur en bereikbaarheid dan het regionale gemiddelde

Zoals eerder vermeld, loopt Tiel op het gebied van interne OV-bereikbaarheid voor op de rest van de regio, met een gemiddelde afstand tot het Openbaar Vervoer van 1,7 km (versus gemiddeld 4,9 km in de regio). Ook in de index voor Infrastructuur en bereikbaarheid van Telos DB scoort Tiel positief. Deze index wordt gemeten aan de hand van de ontsluiting van treinstations en van hoofdwegen, de afstand tot de bushalte, laadpalen en schone voertuigen. Tiel scoort hier hoger (49) dan het gemiddelde in Regio Rivierenland (44), de provincie Gelderland (45) en Nederland (43). In vergelijking met Doetinchem (52) en Gorinchem (52) scoort Tiel echter lager.

Gebied	Infrastructuur en bereikbaarheid
Tiel	49
Buren	42
Culemborg	51
Geldermalsen	58
Lingewaal	44
Maasdriel	39
Neder-Betuwe	46
Neerijnen	27
West Maas en Waal	25
Zaltbommel	39
Regio Rivierenland	44
Doetinchem	52
Gorinchem	52
Gelderland (PV)	45
Nederland	43

Tabel 11 Infrastructuur en bereikbaarheid (bron: Telos DB, 2017)

2.6 Economie en Werkgelegenheid

Lagere participatie van beroepsbevolking (en hoogste werkloosheidspercentage) in Tiel in vergelijking met de regio

Tiel telt een beroepsbevolking van 22.100 personen, op een totaal aantal van 41.488 inwoners. Tabel 12 toont de participatie, werkgelegenheid en economie. De demografische druk in Tiel is zoals eerder vermeld relatief laag. Dit betekent een relatief groter arbeidspotentieel. De netto arbeidsparticipatie geeft aan hoeveel procent van de beroepsgeschikte bevolking (alle personen tussen de 15 en 65 jaar) ook daadwerkelijk een betaalde baan heeft. Werklozen worden hierin dus niet meegeteld. In Tiel is de netto arbeidsparticipatie met 67% vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde, het provinciale gemiddelde en Culemborg. Dit is wel iets lager dan het gemiddelde in de regio (69%). Zowel Doetinchem (66%), als Gorinchem en de provincie (allebei 67%) hebben een vergelijkbare netto arbeidsparticipatie.

Het werkloosheidspercentage in Tiel was in 2017 5,1%. Tiel scoort hiermee het hoogste van Regio Rivierenland. Het regionale gemiddelde ligt namelijk op 4,0%. Na Tiel komt Culemborg met 4,6%. Geldermalsen heeft met 3,2% het laagste werkloosheidspercentage in de regio. Tiel scoort vergelijkbaar met het landelijk gemiddelde (4,9%), Doetinchem (4,8%) en Gorinchem (4,7%).

Tiel heeft een relatief hoog aantal banen per 1.000 inwoners in vergelijking met de regio, de provincie en Nederland

Het aantal banen per 1.000 inwoners ligt in Tiel relatief hoog (842). Zzp'ers worden niet in deze telling meegenomen. Het aantal zzp'ers ten opzichte van het totaal aantal banen is laag in Tiel (7%). Ook Doetinchem (899) en met name Gorinchem (1037) hebben een hoog aantal banen per 1.000 inwoners en een laag aandeel zzp'ers (8% en 7%). Het gemiddeld aantal banen per 1.000 inwoners in de regio is 716, in de provincie 752 en in Nederland 758. Opvallend is dat Buren (487) en West Maas en Waal (526) een relatief laag aantal banen per 1.000 inwoners hebben en een relatief hoog aandeel zzp'ers ten opzichte van het aantal banen (34% en 28%).

Tiel heeft minder, maar grotere bedrijven dan gemiddeld in de regio en heeft zowel absoluut als relatief het grootste oppervlakte aan bedrijventerreinen van de regio

Het aantal bedrijven per 1.000 inwoners ligt in Tiel lager dan gemiddeld in de regio (120 t.o.v. 152). Tiel heeft minder bedrijven per 1.000 inwoners dan Doetinchem (132), Gorinchem (127), de provincie (136) en Nederland als geheel (140). Aangezien het aantal banen per 1.000 inwoners hoog ligt, kan worden gesteld dat de bedrijven in Tiel relatief groot

zijn. Daarbij heeft Tiel zowel absoluut als relatief het grootste oppervlakte voor bedrijventerreinen van de hele regio¹⁹).

De gemeente Tiel kent drie bedrijventerreinen²⁰: Latenstein (30 hectare, ongeveer 800 arbeidsplaatsen), Kellen (200 hectare, ongeveer 3.500 arbeidsplaatsen) en bedrijvenpark Medel. Deze laatste is nog in ontwikkeling. De gemeente Tiel heeft de uitbreiding van bedrijventerrein Medel ondersteund. Uiteindelijk zal dit terrein circa 270 hectare groot zijn en plaats bieden aan ongeveer 4.500 werknemers. Medel is gelegen aan de A15, de Waal en het Amsterdam-Rijnkanaal en heeft aan de laatste een eigen containerterminal. Door de ligging is het gunstige schakel tussen belangrijke zeehavens zoals Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen en het Ruhrgebied. Naar verwachting groeit Medel de komende jaren dus door²¹) zal het voorzien in nieuwe banen. In het kader van deze ontwikkeling is het relevant te vermelden dat de A15 de komende jaren zal worden verbreed en doorgetrokken naar de A12, waardoor de verbinding met West-Nederland, Oost-Nederland en Duitsland vergemakkelijkt. Dit komt de bereikbaarheid van de bedrijventerreinen in Tiel ten goede. Het wegenproject zal in 2020 van start gaan en tussen 2022-2024 gereed zijn²²).

Tiel is een belangrijk werkcentrum voor de regio, met name voor commerciële, kennisintensieve diensten

Gekeken naar woon-werkverkeer, valt op uit de analyse van Tordoir (2015) dat Tiel voor de omliggende gemeente een belangrijk werkcentrum is. Uitzonderingen hierop zijn Geldermalsen en Neerijnen, waar juist meer mensen uit Tiel werken dan omgekeerd. Mogelijke oorzaken hiervan zijn volgens Tordoir de sociale werkvoorziening Lander in Geldermalsen en de kantoorontwikkeling langs de A2 in Neerijnen. Ook kan dit worden gelinkt aan het hoge aantal banen per 1.000 inwoners in Tiel t.o.v. de regio (842 t.o.v. 716). Verder valt op dat naast veel woon-werkverkeer in de regio, ook veel uitwisseling is naar arbeidsmarkten in omliggende steden. Tiel, Geldermalsen en Culemborg zijn hierin gericht op Utrecht, Zaltbommel op Den Bosch, Neder-Betuwe op Ede-Wageningen en West Maas en Waal op Nijmegen.

Regio Rivierenland ligt op een economisch aantrekkelijke locatie, tussen de vier grootstedelijke gebieden in en gelegen aan centrale vervoersassen (vooral de A2). Uit de banenstromen die in de periode 1999-2012 zijn geanalyseerd door Tordoir (2015), blijkt dat Tiel een sterk aanzuigende werking heeft op banen vanuit een groot omliggend gebied, vooral in commerciële, kennisintensieve diensten waaronder zakelijke dienstverlening. Zeker voor de grootte van Tiel is dit banen-aantrekkende vermogen opvallend. Ook vanuit de grote omliggende steden, zoals Utrecht en Den Bosch, trekt Tiel meer banen aan, bijvoorbeeld in onderwijs en zorg, dan het aan deze steden verliest.

Gebied	Netto arbeidsparticipatie [%] (2017)	Werkloosheidspercentage [%] (2017)	Banen (per 1.000 inwoners in de leeftijd 15 tot en met 64 jaar) [aantal per 1.000 inwoners] (2017)	Bedrijven (per 1.000 inwoners in de leeftijd 15 tot en met 64 jaar) [aantal per 1.000 inwoners] (2015)	Aandeel zzp'ers t.o.v. totaal aantal banen [%]
Tiel	67%	5,1%	842	120	7%
Buren	68%	3,8%	487	171	34%
Culemborg	67%	4,6%	703	135	13%
Geldermalsen	70%	3,2%	884	161	14%
Lingewaal	70%	3,6%	554	143	21%
Maasdriel	69%	3,6%	666	176	21%
Neder-Betuwe	69%	3,7%	732	145	17%
Neerijnen	70%	3,6%	798	176	19%
West Maas en Waal	69%	3,6%	526	162	28%
Zaltbommel	69%	3,8%	785	158	12%
Regio Rivierenland	69%	4,0%	716	152	17%
Doetinchem	66%	4,8%	899	132	8%
Gorinchem	67%	4,7%	1037	127	7%
Gelderland (PV)	67%	4,5%	752	136	12%
Nederland	67%	4,9%	758	140	11%

Tabel 12 Participatie, werkgelegenheid & economie (bron: CBS, 2017, LISA, 2017)

19) CBS, 2015

20) Tiel.nl, 2019 (www.tiel.nl/bedrijventerreinen)

21) Bedrijvenparkmedel.nl, 2019

22) Rijkswaterstaat, 2019 (www.rijkswaterstaat.nl/wegen/projectenoverzicht/a12-a15-doortrekken-knooppunt-ressen-oudbroeken)

Beroepsbevolking

De beroepsbevolking in Tiel bestaat relatief uit fors minder hoogopgeleiden dan in de andere regiogemeenten; het aantal laagopgeleiden²³⁾ is vergelijkbaar met het regionale gemiddelde

Gemiddeld gezien is de beroepsbevolking in Tiel middelbaar opgeleid. Tiel heeft echter relatief fors minder hoogopgeleiden per 1.000 inwoners dan gemiddeld in de regio (182 t.o.v. 238). Ook in vergelijking met Doetinchem (247), Gorinchem (256), de provincie Gelderland (279) en Nederland (289). Daartegenover staat dat Tiel ruim meer laagopgeleiden heeft (218) in vergelijking met het provinciale (187) en landelijke gemiddelde (170). Het aantal laagopgeleiden per 1.000 inwoners is vergelijkbaar met het regionale gemiddelde (218 t.o.v. 213). Tiel heeft relatief veel middelbaaropgeleiden in vergelijking met de regio, de provincie en Nederland. Tiel en Neder-Betuwe zijn wel de enige regiogemeenten die een groter aandeel laagopgeleide dan hoogopgeleide beroepsbevolking hebben.

Besteedbaar inkomen

Tiel heeft het laagste gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden van de regio

Tiel heeft een gemiddeld particulier besteedbaar huishoudensinkomen van €35.200. Dit is het laagste van Regio Rivierenland en dus lager dan het regionale gemiddelde (€39.000). Na Tiel hebben Culemborg en West Maas en Waal (beiden €37.800) en Neder-Betuwe (€38.500) het laagste besteedbaar inkomen per huishouden Geldermalsen (€41.700) en Buren (€41.200) hebben het hoogste besteedbaar huishoudensinkomen van de regio. Het besteedbaar huishoudensinkomen van Tiel is vergelijkbaar met dat van Doetinchem (€34.800) en Gorinchem (€35.700) en iets lager dan gemiddeld in Nederland (€36.200).

Gebied	Beroepsbevolking opleiding laag (per 1.000 inwoners 15-65 jaar)	Beroepsbevolking opleiding middelbaar (per 1.000 inwoners 15-65 jaar)	Beroepsbevolking opleiding hoog (per 1.000 inwoners 15-65 jaar)
Tiel	218	400	182
Buren	235	352	293
Culemborg	165	329	275
Geldermalsen	236	355	236
Lingewaal	140	420	280
Maasdriel	190	380	253
Neder-Betuwe	273	410	205
Neerijnen	254	382	254
West Maas en Waal	163	408	245
Zaltbommel	228	342	228
Regio Rivierenland	213	374	238
Doetinchem	192	356	247
Gorinchem	213	341	256
Gelderland (PV)	187	350	279
Nederland	170	339	289

Tabel 13 Opleidingsniveau beroepsbevolking (bron: CBS Arbeidsdeelname, 2017)

23) Het gebruik van de term "praktisch opgeleid" heeft de voorkeur, aangezien deze benaming een minder negatieve connotatie heeft. Er is echter gekozen de term "laagopgeleid" te gebruiken, omdat het CBS deze uitdrukking gebruikt.

Gebied	Particulier besteedbaar huishoudensinkomen (€) 2014
Tiel	€ 35.200
Buren	€ 41.200
Culemborg	€ 37.800
Geldermalsen	€ 41.700
Lingewaal	€ 40.800
Maasdriel	€ 39.400
Neder-Betuwe	€ 38.500
Neerijnen	€ 42.700
West Maas en Waal	€ 37.800
Zaltbommel	€ 40.100
Regio Rivierenland	€ 39.000
Doetinchem	€ 34.800
Gorinchem	€ 35.700
Provincie Gelderland	€ 36.400
Nederland	€ 36.200

Tabel 14 Gemiddeld huishoudens inkomen (bron: CBS RIO, 2014)

Economische sectoren

Van alle bedrijfsvestigingen in Tiel houdt 63% zich bezig met dienstverlening; het aandeel van de landbouwsector is in Tiel een stuk lager dan gemiddeld in de regio

Net als in de rest van Nederland is de sector zakelijke dienstverlening relatief groot in Tiel (36% van al het werk). Opvallend is dat de sector landbouw (2%) in Tiel (en ook in Culemborg) relatief klein is in vergelijking met de regio (9%), terwijl de sector dienstverlening juist groter is (63% t.o.v. 55%). Dit is in lijn met de analyse van Tordoir (2015) dat Tiel tussen 1999-2012 veel banen op het gebied van commerciële, kennisintensieve diensten, waaronder zakelijke dienstverlening, heeft aangetrokken. Ook in vergelijking met de provincie (6%) en Nederland (5%) heeft Tiel een klein aandeel landbouwvestigingen. In Neerijnen en Neder-Betuwe ligt dit aandeel juist relatief erg hoog (15%).

Gebied	Landbouw	Industrie	Handel	Zakelijke dienstverlening	Collectieve dienstverlening	Overige dienstverlening
Tiel	2%	15%	21%	36%	19%	8%
Buren	13%	17%	16%	32%	16%	7%
Culemborg	2%	12%	16%	38%	26%	7%
Geldermalsen	10%	17%	17%	36%	15%	6%
Lingewaal	8%	22%	18%	31%	16%	6%
Maasdriel	10%	23%	19%	29%	13%	6%
Neder-Betuwe	15%	23%	20%	26%	12%	5%
Neerijnen	15%	20%	16%	30%	14%	6%
West Maas en Waal	11%	19%	17%	29%	17%	7%
Zaltbommel	9%	19%	17%	34%	16%	5%
Regio Rivierenland	9%	18%	18%	32%	17%	6%
Doetinchem	4%	14%	21%	33%	22%	6%
Gorinchem	1%	14%	20%	39%	20%	6%
Gelderland	6%	15%	17%	35%	22%	6%
Nederland	5%	14%	17%	38%	21%	6%

Tabel 15 Aandeel vestigingen per sector (bron: Lisa, 2017)

2.7 Sociaal-maatschappelijke problematiek

Werk- en inkomensproblematiek

Tiel heeft een hoger percentage huishoudens in de bijstand en huishoudens uit de armste 10%-groep dan gemiddeld in de regio. Zoals in paragraaf 2.6 duidelijk is geworden, heeft Tiel een hoger werkloosheidspercentage dan in de regio. Ook het percentage huishoudens met een bijstandsuitkering ligt in Tiel hoger dan in de regio (7% t.o.v. 3.7%). Tiel scoort hierop ook hoger in vergelijking met Doetinchem (5,0%), Gorinchem (5,5%), provincie Gelderland (4,9%) en Nederland (5,7%).

Gebied	Werkloosheidspercentage [%] (2017)	% huishoudens met een bijstandsuitkering (2017)
Tiel	5,1%	7,0%
Buren	3,8%	2,1%
Culemborg	4,6%	5,0%
Geldermalsen	3,2%	2,5%
Lingewaal	3,6%	2,4%
Maasdriel	3,6%	2,4%
Neder-Betuwe	3,7%	3,0%
Neerijnen	3,6%	2,3%
West Maas en Waal	3,6%	2,4%
Zaltbommel	3,8%	3,1%
Regio Rivierenland	4,0%	3,7%
Doetinchem	4,8%	5,0%
Gorinchem	4,7%	5,5%
Gelderland (PV)	4,5%	4,9%
Nederland	4,9%	5,7%

Tabel 16 Werk- en inkomensproblematiek (bron: CBS, 2012-2017)

Gebied	% Kinderen in armoede (2015)	% Jeugd-criminaliteit (2015)	% Jeugd-werkloosheid (2015)	% Kinder-mishandeling (2014)	Jongeren tot 18 jaar met jeugdhulp (2017)
Tiel	8,5%	1,8%	2,0%	0,4%	15,1%
Buren	2,5%	1,0%	1,4%	0,4%	9,7%
Culemborg	6,1%	1,7%	1,7%	0,4%	10,3%
Geldermalsen	2,6%	1,2%	0,4%	0,2%	10,5%
Lingewaal	2,9%	0,6%	1,1%	0,3%	8,4%
Maasdriel	2,2%	0,9%	1,1%	0,5%	9,4%
Neder-Betuwe	3,2%	1,0%	0,9%	0,3%	8,9%
Neerijnen	4,1%	0,9%	0,5%	0,3%	8,1%
West Maas en Waal	4,1%	0,5%	0,7%	0,2%	11,0%
Zaltbommel	3,0%	1,2%	1,3%	0,3%	12,0%
Regio Rivierenland	4,4%	1,2%	1,2%	0,3%	11,0%
Doetinchem	5,2%	1,9%	2,0%	0,2%	11,7%
Gorinchem	5,8%	1,3%	2,1%	2,4%	12,2%
Gelderland (PV)	5,1%	1,3%	1,4%	0,3%	11,0%
Nederland	6,6%	1,4%	1,5%	0,7%	11,2%

Tabel 17 Jeugdproblematiek (bron: CBS, VJI, Burgerpeiling WSJG 2012-2017)

Jeugdproblematiek

Tiel heeft een hoger percentage kinderen dat leeft in armoede, hogere jeugdcriminaliteit en jeugdwerkloosheid, meer kindermishandeling en jongeren met jeugdhulp dan gemiddeld in de regio. Gekeken naar de armoede onder kinderen scoort Tiel hoog in vergelijking met de regio. Het gaat hierbij om minderjarige kinderen waarvan de ouder(s)/verzorger(s) een bijstandsuitkering ontvangen en kinderen die zelf een bijstandsuitkering ontvangen. Van alle kinderen in Tiel woont 8,5% in armoede versus 4,4% regionaal. Ook in vergelijking met Doetinchem (5,2%), Gorinchem (5,8%), de provincie Gelderland (5,1%) en Nederland als geheel (6,6%) leven in Tiel een hoger percentage kinderen in armoede. Daarnaast scoort Tiel hoger dan het regionale gemiddelde op het gebied van jeugdcriminaliteit, jeugdwerkloosheid, kindermishandeling en jongeren met jeugdhulp. Op al deze typen jeugdproblematiek, met uitzondering van werkloosheid, scoort Tiel hoger dan het provinciale en landelijke gemiddelde.

2.8 Duurzaamheid

Tiel heeft een lagere overall duurzaamheidsscore en een lager percentage duurzame energie dan gemiddeld in de regio.

De overall duurzaamheidsscore is de mate waarin de gemeente duurzaam is op basis van ecologisch, sociaal-cultureel en economisch kapitaal, uitgedrukt in een score van 0 (zeer laag) – 100 (zeer hoog). Telos definieert duurzaamheid breed: “Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder het vermogen van toekomstige generaties in gevaar te brengen om in hun eigen behoeften te voorzien”. Tiel heeft een overall duurzaamheidsscore van 46. Dit is lager dan het gemiddelde van de regio (50) en ook lager dan Doetinchem (49) en Gorinchem (49). Tiel heeft de laagste duurzaamheidsscore van de regio. Tiel staat dan ook op de laagste plaats in de nationale duurzaamheidsbalans (ranking) in vergelijking met alle gemeenten uit de regio (op plek 338). Culemborg staat het hoogste gerankt op plaats 63. Buren, Culemborg en Geldermalsen scoren over het algemeen goed op duurzaamheidsindicatoren. Maasdriel, Neder-Betuwe en Neerijnen heb juist relatief lage scores. Opvallend is dat Tiel in 2017 (t.o.v. 2014) de hoogste voortgang boekte op de duurzaamheidsscore van alle 59 centrumgemeenten. Deze voortgang werd vooral geboekt op economisch en ecologisch terrein²⁴.

Van alle energie in Tiel is slechts 2% hernieuwbaar. Dit is lager dan gemiddeld in de regio, in de provincie en in Nederland (alle drie 6%). Buren is in de regio de grote voorloper op het gebied van hernieuwbare energie met een aandeel van 24% van het totaal. Doetinchem (3%) en Gorinchem (1%) hebben ook een laag aandeel hernieuwbare energie.

Gebied	Hernieuwbare energie [%]
Tiel	2%
Buren	24%
Culemborg	4%
Geldermalsen	3%
Lingewaal	2%
Maasdriel	2%
Neder-Betuwe	7%
Neerijnen	2%
West Maas en Waal	8%
Zaltbommel	1%
Regio Rivierenland	6%
Doetinchem	3%
Gorinchem	1%
Gelderland (PV)	6%
Nederland	6%

Tabel 19 Duurzame energieopwekking (bron: RWS, KMO, 2016)

Gebied	Overall duurzaamheidsscore [score (0-100)]	Duurzaamheidsbalans (ranking)	Ecologie (ranking)
Tiel	46	338	278
Buren	54	69	64
Culemborg	54	63	9
Geldermalsen	54	78	276
Lingewaal	50	221	361
Maasdriel	48	307	366
Neder-Betuwe	49	268	356
Neerijnen	49	268	356
West Maas en Waal	50	245	291
Zaltbommel	51	175	316
Regio Rivierenland	50	-	-
Doetinchem	49	263	132
Gorinchem	49	274	349
Gelderland (PV)	-	-	-
Nederland	-	-	-

Tabel 18 Duurzaamheidsscores (bron: Telos – DB, 2017)

24) StadTiel.nl, 2017

Tiel heeft een hoger aantal auto's op aardgas en elektriciteit (134 per 10.000) dan gemiddeld in de regio (72 per 10.000). Tiel heeft met afstand het hoogste aantal duurzame auto's. Ook in vergelijking met Doetinchem (83), Gorinchem (46), Provincie Gelderland (52) en Nederland (77) heeft Tiel een hoog aantal duurzame auto's per 10.000 inwoners. Logischerwijs heeft Tiel ook een hoger aantal elektrische laadpunten en tankpunten voor biobrandstoffen ten opzichte van de andere gebieden.

2.9 Financiële positie

Tiel heeft de laagste solvabiliteitsratio van de regio; deze ratio is lager dan 20%, wat als risicovol wordt beschouwd

Tiel heeft een solvabiliteitsratio van 18%. Een solvabiliteitsratio van onder de 20% wordt als risicovol beoordeeld. Normaal bevindt de solvabiliteitsratio van een gemeente zich tussen de 30% en 80%. De gehele regio heeft ook een relatief laag solvabiliteitsratio (28%) en opzichte van het landelijk gemiddelde (35%). Buren heeft het hoogste solvabiliteitsratio van de regio met 42%. Tiel het laagst met 18%, gevolgd door Zaltbommel (21%) en Culemborg (23%). Doetinchem (18%) en Gorinchem (22%) hebben net als Tiel een relatief laag solvabiliteitsratio.

De netto schuld per inwoner en de netto schuldquote zijn in Tiel ruim hoger dan het regionale gemiddelde

De netto schuld per inwoner²⁵⁾ in Tiel is €2.118. Dit is ruim hoger dan gemiddeld in de regio (€1.523) en ook hoger dan het landelijk gemiddelde (€1.903). Geldermalsen (€2.439) en Zaltbommel (€2.209) hebben de hoogste netto schuld per inwoners; Buren (€461) en West Maas en Waal (€665) de laagste. Gemiddeld gesproken heeft Regio Rivierenland heeft een lagere netto schuld per inwoner dan gemiddeld in Nederland. Opvallend is dat de netto schuld per inwoner in Doetinchem (€3.390) en Gorinchem (€4.087) een stuk hoger ligt dan in Tiel.

Gebied	Bedrijfs- en personenauto's op aardgas en elektriciteit [aantal per 10.000 inwoners]	Elektrische laadpunten en tankpunten biobrandstoffen/ (groen)gas [aantal per 10.000 inwoners]
Tiel	134	30
Buren	56	10
Culemborg	49	19
Geldermalsen	87	19
Lingewaal	48	21
Maasdriel	47	4
Neder-Betuwe	61	15
Neerijnen	71	17
West Maas en Waal	44	7
Zaltbommel	67	14
Regio Rivierenland	72	16
Doetinchem	83	8
Gorinchem	46	30
Gelderland (PV)	52	15
Nederland	77	20

Tabel 20 Auto's op aardgas en elektriciteit (bron: RBW, 2017)

25) Dit is de omvang van het financieel vermogen van de gemeente uitgedrukt per inwoner.

De netto schuldquote is de mate waarin de schuld met het inkomen gedragen kan worden. Normaal bevindt de netto schuldquote van een gemeente zich tussen de 0% en 100% en bij een netto schuldquote van meer dan 130% is er sprake van een zeer hoge schuld. De netto schuldquote van Tiel was in 2016 68%, ten opzichte van 56% voor de gehele regio en het landelijk gemiddelde. Deze is daarmee dus hoger dan gemiddeld, maar een stuk lager dan de netto schuldquote van Doetinchem (91%) en Gorinchem (100%).²⁶⁾

De uitleenquote is lager dan gemiddeld in de regio, de voorraadquote en het exploitatieresultaat voor mutaties reserves zijn het laagst in de regio

Bij een meer dan gemiddelde voorraad bouwgrond (voorraadquote) of een grote portefeuille uitgeleend geld (uitleenquote) – bijvoorbeeld geld dat in verbonden partijen zit – is een hoge netto schuldquote minder alarmerend. Tiel heeft een lagere uitleenquote (9% t.o.v. 13%) en voorraadquote (1% t.o.v. 24%) dan gemiddeld in de regio. Ook ten opzichte van het landelijk gemiddelde heeft Tiel een lagere uitleenquote (9% t.o.v. 12%) en voorraadquote (12% t.o.v. 1%).

Het exploitatieresultaat voor mutatie reserves betekent in hoeverre de exploitatie bijdraagt aan een toename of afbouw van de schuld. De structurele exploitatieruimte voor Tiel is lager dan gemiddeld in de regio (-3% t.o.v. 5%). Dit betekent dat Tiel potentieel minder in staat is financiële tegenvallers op te vangen. Tot slot geeft de onbenutte OZB-capaciteit weer hoeveel ruimte er is er om de inkomsten door belastingverhoging te vergroten. Deze mogelijkheid is voor Tiel iets groter dan gemiddeld in de regio (2% t.o.v. 1%).

Uit de jaarrekening van 2016 van de gemeente Tiel blijkt dat het begrotingssaldo negatief was met een verlies van €1.632.000. Ook in 2017 bleek de Tiel een begrotingsverlies te hebben van €8.455.000. De jaarrekening van 2018 is nog niet openbaar gemaakt²⁷⁾. Deze uitkomsten bevestigen de moeizame financiële situatie van de gemeente Tiel.

De opbouw van de baten van Tiel geeft grotendeels hetzelfde beeld als die van de andere gemeenten van Regio Rivierenland. Voor alle gemeenten geldt dat het overgrote deel van de baten komt van de inkomensoverdrachten per inwoner vanuit het Rijk. Voor Tiel ligt dit percentage op 82% en gemiddeld in de regio op 75%. Daarnaast valt op dat Tiel de minste inkomsten

Gebied	Solvabiliteitsratio [%]	Netto schuld per inwoner [euro]	Netto schuldquote incl. uitgeleende gelden [%]
Tiel	18%	€2.118	68%
Buren	42%	€461	23%
Culemborg	23%	€1.832	68%
Geldermalsen	33%	€2.439	97%
Lingewaal	26%	€1.028	47%
Maasdriel	30%	€1.113	40%
Neder-Betuwe	39%	€844	34%
Neerijnen	25%	€1.409	62%
West Maas en Waal	27%	€665	31%
Zaltbommel	21%	€2.209	74%
Regio Rivierenland	28%	€1.523	56%
Doetinchem	18%	€3.390	91%
Gorinchem	22%	€4.087	100%
Gelderland (PV)	29%	€1.851	57%
Nederland	35%	€1.903	56%

Tabel 21 Financiële positie | (Bron: VNG, 2016)

26) De meest recente financiële informatie in de database van de VNG (waarstaatjegemeente.nl) is van 2016. Deze is in tabel 21 weergegeven, zodat Tiel met regiogemeenten, Gelderland en Nederland vergeleken kan worden. Uit de begroting van de gemeente Tiel voor 2019 blijkt dat de begrote netto schuldquote in 2018 81% en in 2019 91% is. Over de stijging van 2017 naar 2018 wordt als reden aangegeven "dat er nieuwe leningen afgesloten moeten worden om de lopende en komende investeringen te financieren

27) Gemeente Tiel, 2018

2.10 Tiel en de regio

Samenwerkingsverbanden

Tiel werkt het meeste samen met Geldermalsen, Buren, Neder-Betuwe, Neerijnen (vier aangrenzende gemeenten) en Culemborg²⁸⁾

Tiel werkt op verschillende schaalniveaus samen, zowel met partners uit Regio Rivierenland als daarbuiten, hetzij in mindere mate. Figuur 7 maakt de regionale oriëntatie van Tiel in samenwerkingsverbanden inzichtelijk. De grafische weergave heeft betrekking op regio-indelingen en samenwerkingsverbanden in de volgende beleidsdomeinen: het sociaal domein (o.a. jeugdzorg, GGD's, HLZ-regio's, sociale werkvoorziening en woningmarktregio's), het fysieke domein (MIRT-gebieden, omgevingsdiensten, BRZO's) en het veiligheidsdomein (RIEC's, politie-eenheden), alsmede samenwerkingen/verbanden op bestuurlijk vlak (o.a. provincies, veiligheidsregio's, COROP-gebieden, arrondissementen²⁹⁾). Voor de kaart geldt dat naarmate de gemeenten donkerder van kleur zijn, er meer onderlinge samenwerkingsverbanden zijn.

haalt uit belasting op huishoudens per inwoner (0,5%), terwijl het gemiddelde van de regio 5,2% is. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de gemiddelde WOZ-waarde in Tiel een stuk lager ligt dan gemiddeld in de regio, waardoor de opbrengsten via deze belasting relatief laag zijn.

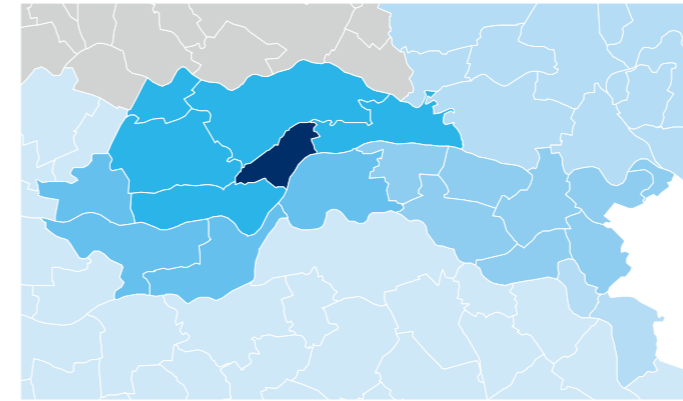
Het grootste deel van de lasten in Tiel gaan naar het sociaal domein (48,2%), gevolgd door bestuur en ondersteuning (17,8%) en sport, cultuur en recreatie (11,2%). De lasten voor het sociaal domein zijn in Tiel het hoogst in de regio. Zo geeft Culemborg 40,4%, Buren 32,7% en Zaltbommel zelfs 25,3% uit aan het sociaal domein. Dit hoge percentage voor Tiel en in mindere mate voor Culemborg, komt overeen met de relatief hoge sociale problematiek die speelt in deze gemeenten (zie paragraaf 2.7).

Gebied	Uitleenquote [%]	Voorraadquote [%]	Exploitatieresultaat voor mutatie reserves [%]	Onbenutte OZB capaciteit [%]
Tiel	9%	1%	-3%	2%
Buren	1%	40%	2%	3%
Culemborg	57%	5%	4%	1%
Geldermalsen	2%	68%	17%	0%
Lingewaal	6%	13%	7%	3%
Maasdriel	11%	25%	7%	2%
Neder-Betuwe	2%	3%	5%	-1%
Neerijnen	7%	21%	0%	3%
West Maas en Waal	35%	20%	6%	2%
Zaltbommel	2%	48%	8%	1%
Regio Rivierenland	13%	24%	5%	1%
Doetinchem	13%	30%	-2%	1%
Gorinchem	1%	33%	11%	0%
Gelderland (PV)	13%	20%	2%	2%
Nederland	12%	12%	1%	1%

Tabel 22 Financiële positie II (Bron: VNG, 2016)

28) De gebruikte bronnen en gegevens betreffen de 'oude situatie' waarin Geldermalsen, Neerijnen en Lingewaal nog aparte gemeenten waren. Daarom is in de beschrijving gekozen deze oude situatie aan te houden.

29) De informatie die regioatlas.nl gebruikt bestaat uit zowel samenwerkingsverbanden tussen gemeenten als regio-indelingen. Aangezien de gemeenten uit de regio Rivierenland in dezelfde regio-indelingen vallen, geeft het aantal verbanden nog steeds een beeld van de gemeenten waarmee Tiel het meeste samenwerkt.

Figuur 7 Regionale samenwerking Tiel (bron: regioatlas.nl)

Wat opvalt is dat Tiel vooral veel samenwerkt met West-Betuwe (in de 'oude situatie' waren dit Geldermalsen en Neerijnen), Culemborg, Neder-Betuwe en Buren (respectievelijk 51, 50, 50 en 49 samenwerkingsverbanden). Wanneer naar alle gemeenten in Regio Rivierenland wordt gekeken, valt op dat ook bij de andere vier gemeenten zich dezelfde groep aftekent als zijnde de meest prominente samenwerkingspartners.

Een belangrijk samenwerkingsverband op het gebied van bedrijfsvoering, de Gemeenschappelijke Regeling Bedrijfsvoeringsorganisatie West-Betuwe, is tussen Tiel, Culemborg en West Betuwe (voor de fusie nam alleen de gemeente Geldermalsen hieraan deel). Andere belangrijke partners voor Tiel zijn verder West Maas en Waal (29 samenwerkingsverbanden) en Maasdriel, Zaltbommel en Lingewaal (elk 27 samenwerkingsverbanden). Hiermee tekent zich een duidelijke scheiding af rond de gemeenten die samen Regio Rivierenland vormen. Dit samenwerkingsverband is hoofdzakelijk gericht op economie, mobiliteit, glasvezel, duurzame energie en wonen. Op een aantal gemeenschappelijke thema's zijn binnen Regio Rivierenland de laatste jaren stappen gezet. Zo faciliteert Regio Rivierenland het overkoepelde samenwerkingsverband FruitDelta Rivierenland waarin overheid, onderzoek/onderwijs, ondernemers en ondernemende burgers samenwerken om de ontwikkeling van de drie economische speerpunten agribusiness, economie en logistiek en recreatie en toerisme in de regio te versterken. Daartoe is een Regionaal Investeringsfonds opgericht, dat het mogelijk maakt om (publiek)private projecten, initiatieven uit de markt en netwerken in de samenleving te stimuleren en te cofinancieren. Binnen het speerpunt economie en logistiek heeft de samenwerking ook vorm gekregen in een mobiliteitsfonds dat is ingesteld en dat onder meer rechtstreeks bijdraagt aan de

regionale bereikbaarheid (A2 en A15). Samenwerking op het gebied van bedrijventerreinen is eerder al neergelegd in het Regionaal Programma Bedrijventerreinen, waarin afspraken zijn gemaakt met als doel voldoende aanbod van de juiste kwaliteit te hebben, de marktvrage leidend te maken en flexibiliteit te hebben om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen.³⁰⁾

De gemeenten uit de regio Rivierenland werken verder onder andere samen in de Omgevingsdienst Rivierenland, de Hervorming Langdurige Zorg, de organisatie van de jeugdzorg en het Regionaal Meld- en Coördinatiepunt. In kleiner verband (zonder Lingewaal) wordt ook samengewerkt in de arbeidsmarktregio Rivierenland en de Werkzaak Rivierenland (de intergemeentelijke sociale dienst). In Lander Werk & Integratie (een sociaal werkvoorzieningsbedrijf) werken alle Rivierenlandgemeenten samen met uitzondering van Lingewaal en West Maas en Waal. In breder verband dan de regio Rivierenland wordt samengewerkt in onder meer de Gemeentelijke Gezondheidsdienst Gelderland-Zuid en de Veiligheidsregio Gelderland-Zuid en de Omgevingsdienst. Deze laatstgenoemde samenwerkingsverbanden zijn, net als de omgevingsdienst, wettelijk verplicht.

Tot slot laat figuur 7 zien dat de provinciegrens niet alleen op papier bestaat, maar ook een duidelijke scheidslijn vormt wat betreft samenwerking.

Intergemeentelijke samenhang

Tiel vormt met de vier omliggende gemeenten Geldermalsen, Buren, Neder-Betuwe en Neerijnen een streekverband op het gebied van dagelijkse verplaatsingen en verhuizingen.³¹⁾

Tordoir (2015) heeft een analyse gedaan van de intergemeentelijke samenhang in de regio Rivierenland in de periode 1985-2009³²⁾. Hij kijkt naar onder andere dagelijkse verplaatsingen, zoals woon-werkverkeer en verzorgingsverkeer, en verhuizingen. Hoewel cijfers uit 2009 niet het meest recent zijn, is dit weinig bezwaarlijk: verplaatsingsstructuren veranderen slechts zeer langzaam over de jaren, aldus Tordoir.

30) Fruitdelta.nl, 2019; Regiorivierenland.nl, 2019; Regionaal Programma Bedrijventerreinen 2016 Regio Rivierenland (versie 30 juni 2016)

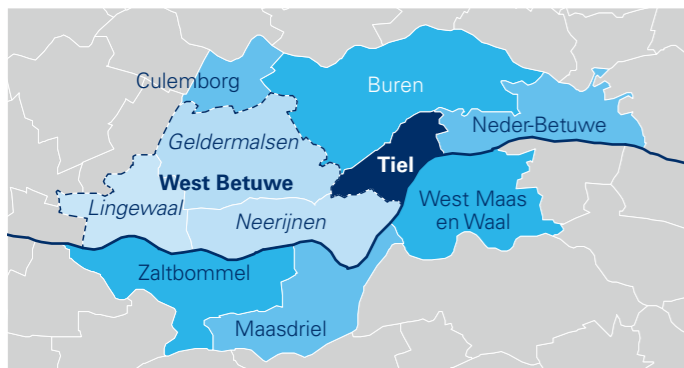
31) De gebruikte bronnen en gegevens betreffen de 'oude situatie' waarin Geldermalsen, Neerijnen en Lingewaal nog aparte gemeenten waren. Daarom is in de beschrijving gekozen deze oude situatie aan te houden.

32) Tordoir, P. P. (2015). Ruimtelijke samenhang, Regio Rivierenland: analyse, toekomst, beleid.

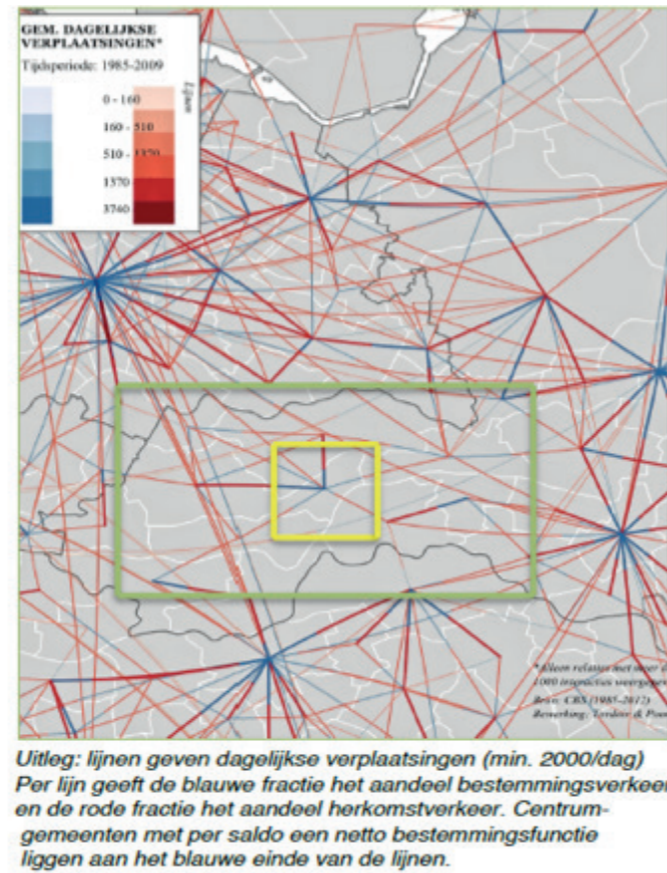
Uit de analyse van Tordoir (2015) blijkt dat Tiel samen met de omliggende gemeenten Geldermalsen, Neerijnen (nu beide West-Betuwe), Buren en Neder-Betuwe een *daily urban & regional system* vormt (zie figuur 9): een op zichzelf staand streekverband met Tiel als belangrijkste centrumgemeente. Niet alleen op het gebied van dagelijkse verplaatsingen, zoals woon-werkverkeer (zie figuur 10 en 11) en verzorgingsverkeer (zie figuur 6), maar ook op het gebied van verhuizingen (zie tabel 23 en 24) blijkt dit streekverband te bestaan. Dit zijn de gemeenten waarmee Tiel het vaakst samenwerkt via samenwerkingsverbanden. Op al deze thema's heeft Tiel een minder sterk netwerk met de andere gemeenten van Regio Rivierland.

Binnen de regio Rivierland bestaat grofweg een vierdeling op het gebied van ruimtelijke samenhang. Allereerst bestaat het streekverband van vijf aangrenzende gemeenten, waarvan Tiel de hoofdkern is. De Waal vormt een fysieke scheidslijn voor het streekverband, al wordt dit door verbeterde snelwegen minder. Het oostelijke West Maas en Waal is de enige buurgemeente van Tiel die geen onderdeel uitmaakt van het streekverband. Het wordt door de Waal gescheiden en is sterker georiënteerd op regio Arnhem/Nijmegen. Daarnaast zijn in het westelijke deel Culemborg en Lingewaal sterk verbonden met Utrecht en het zuidelijke deel Zaltbommel en Maasdriel met Den Bosch.

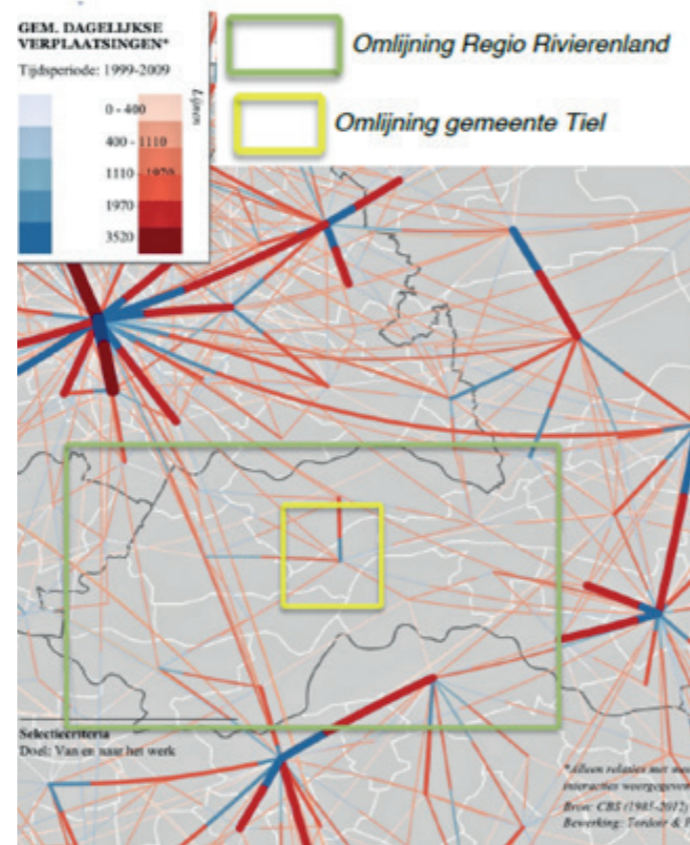
Daarnaast zijn de meeste gemeenten ook georiënteerd op andere regio's en steden. Uit het rapport van Tordoir (2015) blijkt dat deze interregionale samenhang steeds sterker wordt, maar dat het de regionale samenhang en de samenhang in het streekverband niet vermindert. Tiel behoudt daarom haar algemene regionale centrumfunctie voor de regio.

Figuur 8 Regio Rivierland (bron: website Rivierlandkanmeer, 2018)

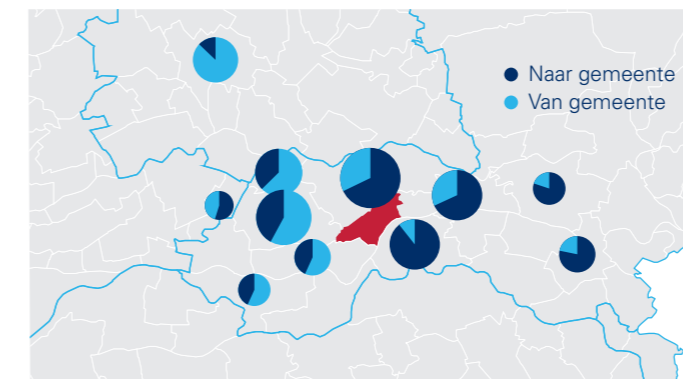

Figuur 9 Gemiddelde totale dagelijkse verplaatsing, meetperiode 1985-2009 (bron: CBS microdata OVG en MON, 1985-2009)

Figuur 10 Woon-werkverkeer: regionale en interregionale structuur van stromen in Regio Rivierland (bron: CBS microdata OVG en MON, 1985-2009)

Gemiddelde dagelijkse verplaatsingen
Van en naar Tiel | Tijdperiode: 1985-2009

Figuur 11 Woonwerkpendel: structuur van in- en uitgaande stromen voor gemeente Tiel (bron: CBS microdata OVG en MON, 1985-2009)

Verhuisbewegingen van en naar Tiel

Meer dan 36% van de Tielenaars verhuist binnen de regio en 27% verhuist binnen het streekverband; van alle nieuwkomers in Tiel komt 41% vanuit de regio en 33% vanuit het streekverband

Van alle inwoners die in 2017 uit Tiel zijn verhuisd, is 54% in de provincie gebleven en 36% in de regio. Opvallend is dat 14% vanuit Tiel naar Buren vertrok (248 personen) en 27% naar het, door Tordoir (2015) onderscheidde, omliggende streekverband (Geldermalsen, Buren, Neder-Betuwe en Neerijnen). Slechts 9% verhuisde naar de andere vijf gemeenten van Regio Rivierland. 12% verhuisde van Tiel naar een van de grote vier steden, waarvan 4% naar Utrecht en 4% naar Nijmegen.

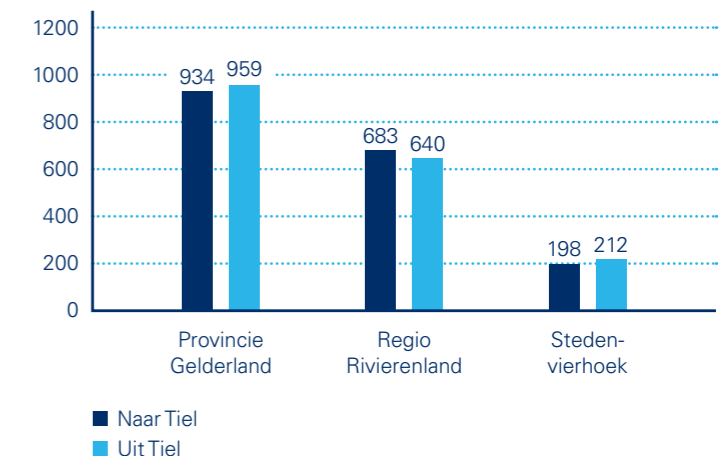
Gebied van vestiging	Aantal verhuisde personen vanuit Tiel	% van verhuisde personen vanuit Tiel naar een andere gemeente in Nederland
Buren	248	14%
Culemborg	49	3%
Geldermalsen	105	6%
Lingewaal	4	<1%
Maasdriel	21	1%
Neder-Betuwe	74	4%
Neerijnen	60	3%
West Maas en Waal	69	4%
Zaltbommel	10	1%
Regio Rivierland	640	36%
Doetinchem	3	<1%
Gorinchem	17	1%
Arnhem	46	3%
Nijmegen	73	4%
's-Hertogenbosch	25	1%
Utrecht (gemeente)	68	4%
Gelderland (PV)	959	54%
Nederland	1778	100%

Tabel 23 Verhuisbewegingen vanuit Tiel naar andere gemeenten in Nederland (bron: CBS, 2017)

Andersom blijkt dat 56% van de mensen die in 2017 naar Tiel zijn verhuisd uit de provincie Gelderland kwam. 41% van de nieuwkomers in Tiel kwam uit de Regio Rivierland, 16% uit de gemeente Buren en 33% uit het door Tordoir (2015) onderscheidde streekverband. Tiel heeft dus zowel een grote in- als uitstroom van en naar dit streekverband. Slechts 8% van alle verhuisbewegingen naar Tiel kwam uit de andere vijf gemeenten van Regio Rivierland. Tot slot kwam 11% van alle personen die naar Tiel zijn verhuisd uit de stedenvierhoek. Dit is één procent minder dan het aantal verhuisde personen naar de stedendriehoek. Dit betekent dat Tiel vrijwel geen inwoners verliest aan de grote vier omliggende steden.

Gebied van herkomst	Aantal personen verhuisd naar Tiel	% van verhuisde personen naar Tiel uit een andere gemeente in Nederland
Buren	273	16%
Culemborg	47	3%
Geldermalsen	128	8%
Lingewaal	8	0%
Maasdriel	13	1%
Neder-Betuwe	89	5%
Neerijnen	67	4%
West Maas en Waal	36	2%
Zaltbommel	22	1%
Regio Rivierland	683	41%
Doetinchem	3	<%
Gorinchem	10	1%
Arnhem	40	2%
Nijmegen	48	3%
's-Hertogenbosch	19	1%
Utrecht (gemeente)	91	5%
Gelderland (PV)	934	56%
Nederland	1669	100%

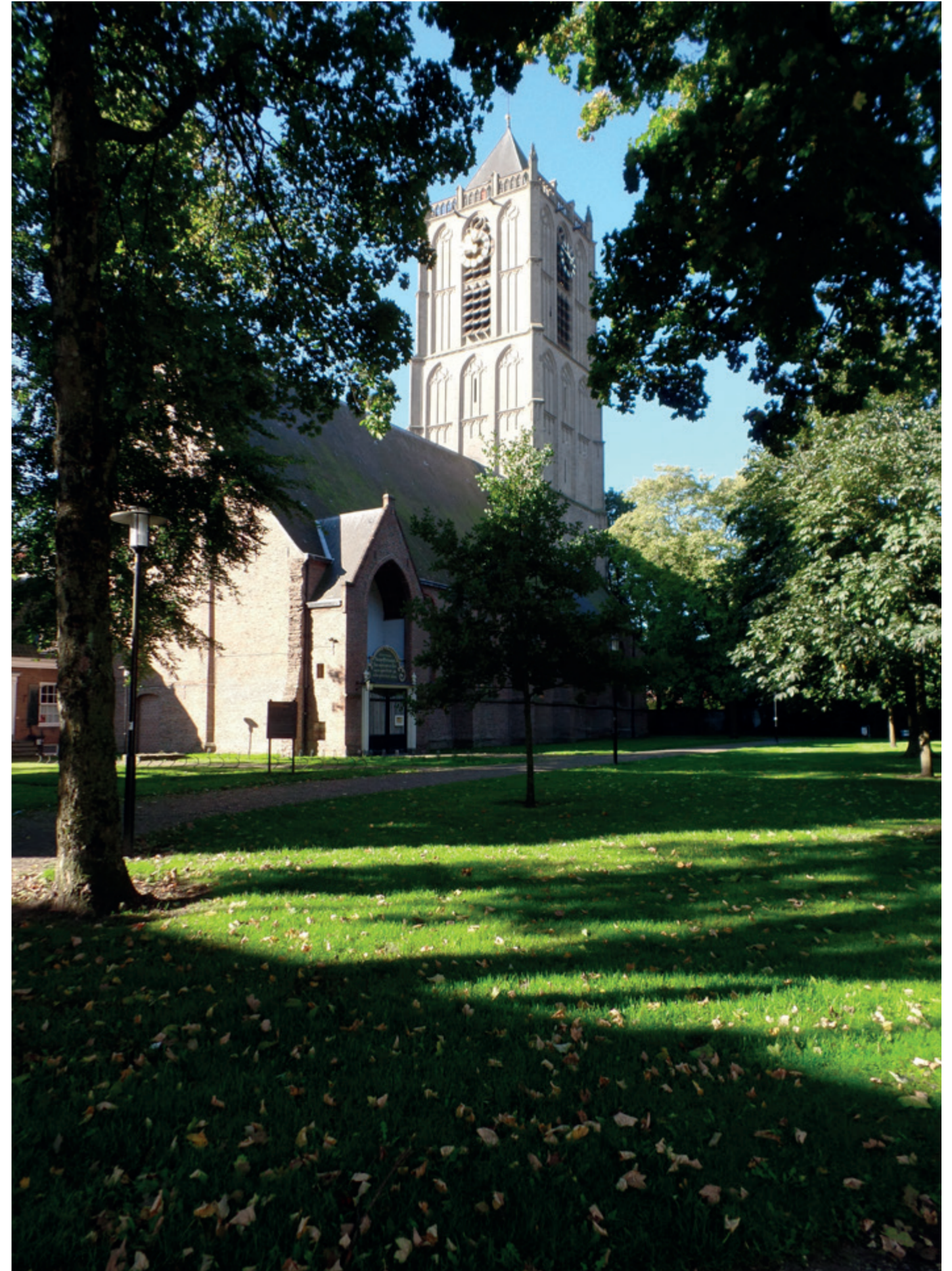
Tabel 24 Verhuisbewegingen van andere gemeenten in Nederland naar Tiel (bron: CBS, 2017)

Figuur 12 Verhuisde personen van en naar Tiel (CBS, 2017)

Uit een analyse van verhuispatronen (tussen 2006-2012) in de regio Rivierenland door Tordoir (2015)³³⁾ komt de centrumfunctie van Tiel als middelgrote stad in Regio Rivierenland naar voren. Hoewel veel jongeren en jongvolwassenen uit de regio (en ook uit Tiel) vertrekken naar de grote (studenten) steden, trekken weer veel jongvolwassenen uit nabijgelegen kernen naar Tiel. Voor de leeftijdscategorie 30-39 jarigen is Tiel (naast Geldermalsen, Buren en Culemborg) in trek als vestigingsplaats, zowel bij mensen uit de regio als bij mensen uit met name Utrecht en Wageningen. Er komen meer mensen uit met name Culemborg, Geldermalsen en Buren naar Tiel, dan er uit Tiel naar die gemeenten vertrekken. Dezelfde patronen zijn te ontdekken voor de groep 40-59 jarigen, alleen betreft het hier kleinere aantallen. Van de groep 60+ers komen er ook meer mensen naar Tiel uit omliggende gemeenten dan er vertrekken. Zij verhuizen over het algemeen naar plekken waar voldoende voorzieningen zijn voor ouderen. Gekeken naar inkomensgroep, valt verder op dat meer middeninkomens (degene die inkomsten ontvangen, waarbij het bruto inkomen in het derde quintiel valt) zich vestigen in Tiel dan er vertrekken. Dit zelfde geldt overigens voor Zaltbommel en West Maas en Waal. Bij de hoogste inkomensgroep is dit precies omgekeerd. Dit komt voort uit de woningvoorraad in de verschillende regiogemeenten, waarbij de kleinere kernen vaak relatief veel duurdere koopwoningen hebben.

33) Tordoir, P. P. (2015). Ruimtelijke samenhang, Regio Rivierenland: analyse, toekomst, beleid.

Het Feitenboek in een notendop

Hoofdstuk 3

Dit hoofdstuk vat de bevindingen uit het Feitenboek samen.

3.1 Demografie

Tiel is qua oppervlakte een relatief kleine gemeente en heeft verreweg de hoogste adressendichtheid van Regio Rivierenland. De bevolkingsdichtheid is driemaal zo groot als het regionale en landelijke gemiddelde. Tiel is - samen met Culemborg - de meest verstedelijkte gemeente binnen Regio Rivierenland.

De verwachte krimp van het inwonersaantal van Tiel tot 2050 met 3% vormt, samen met West Maas en Waal, een uitzondering op de stijgende trend in de regio (en landelijk). De rest van de regiogemeenten zullen naar verwachting namelijk groeien, variërend van 4% tot 20%. Wel is de prognose voor het aantal huishoudens licht positief. Dit komt overeen met de trend dat de gemiddelde huishoudensgrootte steeds verder afneemt door onder andere de toenemende individualisering, scheidingen en ouderen die langer zelfstandig thuis (moeten) blijven wonen.

Aangezien de demografische druk in Tiel het laagst is in de regio, heeft Tiel momenteel een relatief groot deel van de bevolking die tot de 'productieve' groep van 20-65 jaar behoort. Ook wonen er relatief minder 0-19 jarigen. In combinatie met de verwachte bevolkingskrimp in de periode 2020-2050, kan dit gevolgen hebben voor de omvang van de toekomstige beroepsbevolking. Deze kan namelijk afnemen wanneer er nu minder jeugd in een

gemeente woont. De bevolkingsprognose naar leeftijd laat dan ook zien dat Tiel in de periode 2018-2040 een sterke verwachte stijging aan 65-plussers, een daling van de beroepsbevolking (20-65) en een lichte daling van jongeren (0-19) kent.

Tiel heeft in vergelijking met de andere regiogemeenten (met uitzondering van Culemborg) zeer veel inwoners met een migratieachtergrond, waarvan recent veel arbeidsmigranten uit Oost-Europa (met name Polen). Het aantal Polen zou volgens de gemeente opgelopen zijn tot 3.000 à 4.000 personen; bijna 10% van de totale bevolking en groter dan elke andere migrantengroep in Tiel.

3.2 Ruimte en wonen

Tiel heeft verreweg het laagste percentage koopwoningen en het hoogste percentage (sociale) huurwoningen in de regio, maar scoort vergelijkbaar met het landelijke gemiddelde.

Tiel heeft de laagste gemiddelde WOZ-waarde van Regio Rivierenland, maar ook de kleinste gemiddelde woninggrootte in de regio, niet verassend gezien het relatief hoge percentage huurwoningen. Gekeken naar de gemiddelde prijs per m², scoort Tiel iets onder het regionale gemiddelde, maar boven West Maas en Waal en Neder-Betuwe.

Zowel eenpersoons- als meerpersoonshuishoudens hebben in Tiel lagere woonlasten per jaar dan gemiddeld in de regio, de provincie Gelderland én Nederland. Het is daarmee de enige regiogemeente waarvoor dit geldt. Alleen Culemborg komt met de relatief lage woonlasten voor meerpersoonshuishoudens in de buurt van Tiel. De woonlasten voor eenpersoonshuishoudens zijn in Culemborg wel fors hoger dan in Tiel.

Tiel heeft tot 2050 een lagere verwachte groei van de woningvoorraad dan gemiddeld in de regio. Deze verwachte groei van de woningvoorraad is gebaseerd op het Systeem Woning Voorraad (Syswov) van het Ministerie van BZK. Hierbij wordt op lokaal niveau een trendmatige prognose opgesteld van de sloop, gebaseerd op de ouderdom van de woningvoorraad. De woningvoorraadprognose volgt als resultante uit de berekende sloop en de opgegeven uitbreidingsplannen van provincies/gemeenten. De gemeente Tiel heeft echter in haar woningbouwplanning ook potentiële locaties staan. Dit betekent dat niet voor alle locaties daadwerkelijk bouwplannen zijn. De potentiële groei van de woningvoorraad tot 2050 in Tiel is daarmee hoger dan de verwachte groei van huishoudens (10% t.o.v. 4%). Dit zegt echter niks over een potentiële mismatch tussen vraag en aanbod. Dat het aantal huishoudens, ondanks de lichte bevolkingsdaling, naar verwachting zal stijgen heeft te maken met de nationale trend van huishoudensverdunding. De gemeente Tiel laat op dit moment onderzoek doen naar de woningbehoefte, zodat de woningbouwplannen afgestemd kunnen worden op deze woningbehoefte.

3.3 Voorzieningen en bereikbaarheid

Op het gebied van voorzieningen heeft Tiel een hoge concentratie in de regio. Alleen Culemborg heeft een vergelijkbare concentratie. Tiel heeft veel cafés en restaurants en culturele voorzieningen, zoals een cultureel centrum (Zinder), bioscoop en schouwburg. De gemeente heeft de afgelopen jaren projecten als Zinder (met daaronder parkeergarage Westluidense Poort) en de verbouwing van de Agnietenhof (schouwburg en filmtheater) ook actief ondersteund. Verder is de afstand tot voorzieningen als winkels voor dagelijkse boodschappen, basisscholen, middelbare scholen en openbaar vervoer in Tiel vergelijkbaar of relatief gunstig (OV en middelbare scholen) ten opzichte van de regio. Dit geldt overigens niet voor de gemiddelde afstand tot een huisarts.

Tiel scoort positief op bereikbaarheid: het heeft een van de laagste gemiddelde afstanden tot treinstations in de regio (alleen Culemborg scoort net iets beter) en scoort net iets hoger op de index voor infrastructuur en bereikbaarheid dan het regionale gemiddelde. Deze index wordt gemeten aan de hand van de

ontsluiting van treinstations en van hoofdwegen, de afstand tot de bushalte, laadpalen en schone voertuigen.

3.4 Economie en werkgelegenheid

Het percentage van de beroepsgeschikte bevolking dat ook daadwerkelijk een baan heeft, is in Tiel vergelijkbaar met Culemborg, het provinciale en het landelijke gemiddelde. In vergelijking met het regionale gemiddelde scoort Tiel iets lager. Wel heeft Tiel het hoogste werkloosheidspercentage van Regio Rivierenland, gevolgd door Culemborg. In vergelijking met het landelijke gemiddelde scoort Tiel vergelijkbaar.

Naast dat Tiel de hoogste werkloosheid van de regio kent, is Tiel ook een belangrijk werkcentrum voor Regio Rivierenland. De gemeente heeft een relatief hoog aantal banen per 1.000 inwoners (van 15 – 64 jaar) in vergelijking met de regio, de provincie en Nederland. De meest voor de hand liggende verklaring voor het hoge werkloosheidspercentage ondanks het relatief hoge aantal banen per 1.000 inwoners is dat veel van de banen in Tiel worden ingevuld door werknemers van buiten de gemeente. Dit betekent dat een deel van de werklozen niet aan een baan komt door werknemers van buiten Tiel. Tiel fungeert dus als centrumgemeente op het gebied van werkgelegenheid. De pendelstromen van Tordoir (2015) bevestigen ook dit beeld.

Aangezien Tiel in vergelijking minder bedrijven per 1.000 inwoners (van 15 - 64 jaar) heeft, kan geconcludeerd worden dat er ook grotere bedrijven in de gemeente zijn gevestigd. De gemeente heeft zowel absoluut als relatief dan ook het grootste oppervlakte aan bedrijventerreinen van Regio Rivierenland. In vergelijking met de regio heeft Tiel een opvallend laag percentage aan zzp'ers ten opzichte van het totaal aantal banen. Ook Zaltbommel, Culemborg en Geldermalsen scoren hierin onder het regionale gemiddelde. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat veel ZZP'ers werken in de grotere steden, maar graag willen wonen in landelijke gebieden zoals de meeste gemeenten van Regio Rivierenland (exclusief Tiel en Culemborg). Deze ZZP'ers kiezen deze buitengebieden vanwege de lage woonkosten en beschikbare ruimte.

Gekeken naar woon-werkverkeer is Tiel ook een belangrijk werkcentrum voor de regio. Voor bijna alle regiogemeenten geldt dat er meer inwoners in Tiel werken dan vice versa. Uitzonderingen hierop zijn Geldermalsen en Neerijnen, waar juist meer mensen uit Tiel werken dan omgekeerd. Dit kan ook worden gelinkt aan het hoge aantal banen per 1.000 inwoners. Daarnaast heeft Tiel in de periode 1999-2012 veel banen in commerciële, kennisintensieve diensten aangetrokken. Het banen-aantrekkende vermogen van Tiel is opvallend (Tordoir,

2015). Verder valt op dat naast veel woon-werkverkeer in de regio, ook veel uitwisseling is naar arbeidsmarkten in omliggende steden. Tiel, Geldermalsen en Culemborg zijn hierin gericht op Utrecht, Zaltbommel op Den Bosch, Neder-Betuwe op Ede-Wageningen en West Maas en Waal op Nijmegen.

In vergelijking met Regio Rivierenland bestaat de beroepsbevolking van Tiel relatief uit weinig hoogopgeleiden, veel middelbaaropgeleiden en een vergelijkbaar aandeel laagopgeleiden. Tiel en Neder-Betuwe zijn de enige regiogemeenten die een groter aandeel laagopgeleide dan hoogopgeleide beroepsbevolking hebben. Het is opvallend dat Tiel nóg minder hoogopgeleiden per 1.000 inwoners heeft dan gemiddeld in Regio Rivierenland (182 t.o.v. 238), terwijl de regio ver onder het landelijk gemiddelde zit (238 t.o.v. 289).

Een verklaring voor het feit dat Tiel een (zeer) laag aandeel hoogopgeleiden heeft, is dat een heel groot deel van de hoogopgeleide Nederlanders kiest voor de grote stad. Uit onderzoek van CLO blijkt dat dit voornamelijk de grote steden met universiteiten zijn en de aangrenzende gemeenten van deze grote steden³⁴⁾. Als hoogopgeleiden bewust kiezen om niet in de stad te wonen, is het goed mogelijk dat deze groep over het algemeen een plattelandsgemeente, met veel ruimte en groen verkiest boven de (kleinere) stad Tiel. Op deze manier raakt Tiel tussen wal en schip.

Tiel heeft het laagste gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden van de regio. In vergelijking met het Nederlandse gemiddelde scoort Tiel iets lager, terwijl het vergelijkbaar scoort met bijvoorbeeld de steden Doetinchem en Gorinchem. Het lage gemiddelde inkomen correspondeert met het hoge werkloosheidspercentage en hoge aandeel laagopgeleiden in Tiel.

Van alle bedrijfsvestigingen in Tiel houdt 63% zich bezig met dienstverlening; het aandeel van de landbouwsector is in de relatief stedelijke gemeenten Tiel en Culemborg beduidend lager (2%) dan gemiddeld in de regio (9%), de provincie (6%) en Nederland (5%). In Neerijnen en Neder-Betuwe ligt dit juist relatief erg hoog (15%). Hoewel het aandeel van de landbouw in Tiel zelf vrij laag is, kan de benaming "Fruitstad aan de Waal" nog steeds opgaan. Elke zaterdag is er in Tiel namelijk markt, waar onder ander veel fruit uit de regio wordt verkocht³⁵⁾. Ook blijft Flipje, het frambozen-mannetje, het symbool en de mascotte van de stad Tiel³⁶⁾.

34) Compendium voor de Leefomgeving, 2018

35) Winkelenintiel, 2018

36) Flipje-til.nl, 2019

3.5 Sociaal-maatschappelijke problematiek

Tiel kent, net als veel andere steden, ten opzichte van de rest van de regio meer sociale problematiek:

Naast het hoogste werkloosheidspercentage in Regio Rivierenland, heeft Tiel relatief ook een hoger percentage huishoudens met een bijstandsuitkering dan de regio, provincie en Nederland. Tiel heeft verder opvallend veel huishoudens uit de armste 10%-groep in vergelijking met overige regiogemeente (factor 2). Toch scoort de gemeente hierop laag in vergelijking met het provinciale en Nederlandse gemiddelde. Het aandeel huishoudens in de rijkste 10%-inkomensgroep is vergelijkbaar met de regio, maar lager dan in de provincie en in heel Nederland. Regio Rivierenland heeft vergeleken met Gelderland en vooral Nederland namelijk weinig huishoudens in de rijkste 10%-inkomensgroep en in de armste 10%-groep. Hoewel Tiel in de regio relatief laag scoort, heeft het ten opzichte van Gelderland en Nederland dus weinig extremen en veel middeninkomens.

In de gemeente speelt verder relatief veel jeugdproblematiek. Tiel heeft in vergelijking met de regiogemeenten namelijk het hoogste percentage kinderen dat leeft in armoede, jeugdcriminaliteit en jeugdwerkloosheid, gevolgd door Culemborg. Ook heeft Tiel het hoogste percentage jongeren met jeugdhulp. Verder scoort Tiel hoger dan het regionale gemiddelde op het gebied van kindermishandeling. Al deze typen jeugdproblematiek, met uitzondering van werkloosheid, komen in Tiel ook relatief vaker voor dan gemiddeld in Gelderland of Nederland.

3.6 Duurzaamheid

Tiel scoort ten opzichte van de rest van de regio minder op het gebied van duurzaamheid. Het heeft een lagere overall duurzaamheidsscore en een lager percentage duurzame energie (2%). Dit terwijl een opkomend belang van duurzaamheid een belangrijke trend in Nederland is. Buren, Culemborg en Geldermalsen scoren over het algemeen goed op duurzaamheidsindicatoren. Maasdiel, Neder-Betuwe en Neerijnen hebben juist relatief lage scores.

3.7 Financiële positie

Tiel heeft in vergelijking met de regiogemeenten een relatief zwakke financiële positie:

- Tiel heeft de laagste solvabiliteitsratio van de regio; deze ratio is lager dan 20%, wat als risicovol wordt beschouwd. Overigens scoren alleen Buren en Neder-Betuwe hoger dan het Nederlandse gemiddelde (35%).
- De netto schuld per inwoner en de netto schuldquote (inclusief uitgeleende gelden) zijn in Tiel ruim hoger dan het regionale en landelijke gemiddelde. Alleen Geldermalsen heeft een hogere netto schuld per inwoner. Echter, in vergelijking met de steden Doetinchem en Gorinchem, scoort Tiel zeer positief op beide indicatoren.
- Een hoge netto schuldquote is minder alarmerend bij een hoge voorraadquote of uitleenquote. Echter, de uitleenquote

van Tiel is lager dan het regionale gemiddelde; de voorraadquote is zelfs het laagst in de regio. Dit betekent dat Tiel minder financiële middelen heeft in de vorm van uitgeleend geld en een voorraad bouwgrond.

- Ook heeft Tiel het laagste exploitatieresultaat voor mutatiereerves in de regio. Dit betekent dat Tiel potentieel relatief minder goed in staat is financiële tegenvallers op te vangen.

Tot slot geeft de onbenutte OZB-capaciteit weer hoeveel ruimte er is om de inkomsten door belastingverhoging te vergroten. Deze mogelijkheid is voor Tiel iets groter dan gemiddeld in de regio en in Nederland. De baten zijn zowel in Tiel, als gemiddeld in de regio, iets hoger dan de lasten per inwoner. 82% van de baten in Tiel bestaat uit inkomensoverdrachten per inwoner van uit rijk. Voor de regio ligt dit op 75%. De baten uit belasting op huishoudens per inwoner is in Tiel (0,5%) een stuk lager dan gemiddeld in de regio (5,2%). Dit komt

waarschijnlijk door de relatief lagere gemiddelde WOZ-waarde van de woningen in Tiel. Voor de lasten valt op dat 48,2% van alle lasten worden uitgegeven aan het sociaal domein. In Culemborg is dit nog enigszins vergelijkbaar (40,4%), maar in de andere gemeenten ligt dit een stuk lager (25-35%).

3.8 Tiel in de regio

Tiel werkt op verschillende schaalniveaus samen, zowel met partners uit Regio Rivierenland als daarbuiten, hetzij in mindere mate. Tiel werkt in samenwerkingsverbanden het meeste samen met Geldermalsen, Buren, Neder-Betuwe, Neerijnen (vier aangrenzende gemeenten) en Culemborg. Een belangrijk samenwerkingsverband op het gebied van bedrijfsvoering, de Gemeenschappelijke Regeling Bedrijfsvoeringsorganisatie West-Betuwe, is tussen Tiel, Culemborg en West-Betuwe (voorheen Geldermalsen). Over het algemeen tekent zich een duidelijke scheiding af rond de gemeenten die samen Regio Rivierenland vormen en de provinciegrenzen.

Tiel vormt met de vier omliggende gemeenten West-Betuwe (voorheen waren dit Geldermalsen en Neerijnen), Buren en Neder-Betuwe een zogenaamd streekverband (Tordoir, 2015) op het gebied van dagelijkse verplaatsingen, zoals woon-werkverkeer en verzorgingsverkeer, en verhuizingen. Met deze gemeenten vinden de meeste verplaatsingen plaats.

Ook in de verhuizingen komt de verbinding met Regio Rivierenland en meer specifiek het streekverband duidelijk naar voren. Meer dan 36% van de Tielenaars verhuist binnen de regio en 27% verhuist binnen het streekverband. Van alle nieuwkomers in Tiel komt 41% vanuit de regio en 33% vanuit het streekverband. In beide richtingen zijn de verhuisstromen met van en naar de gemeente Buren het grootst. Opvallend is verder dat Tiel vrijwel geen inwoners verliest aan de vier grote omliggende steden, gekeken naar verhuisbewegingen.

Opvallendheden uit het Feitenboek

Hoofdstuk 4

De feitelijke situatie van Tiel op uiteenlopende onderwerpen is in beeld gebracht, net als hoe de gemeente zich feitelijk verhoudt tot de andere gemeenten binnen de regio Rivierenland. Dit om in kaart brengen wat kenmerkend is voor Tiel en hoe de gemeente en haar omgeving zich precies tot elkaar verhouden. Uit de feitelijke analyse komen enkele opvallende punten naar voren ten aanzien van zowel Tiel als Tiel en de regio.

4.1 Tiel

Waar is Tiel nu eigenlijk van?

Tiel scoort op veel onderdelen onder het regionale gemiddelde. Op punten waar de gemeente goed presteert, zoals het relatief hoge aantal banen per 1.000 inwoners of de Telos DB index voor infrastructuur en bereikbaarheid, scoort het wel lager dan vergelijkbare gemeenten Doetinchem en Gorinchem. Uit het feitelijke beeld komen geen zaken naar voren waarop Tiel er “feitelijk” echt uit lijkt te springen. Dit roept de vraag op waar Tiel nu eigenlijk van is?

Tiel, overwegend stedelijk maar met uitzonderingen

Tiel heeft in vergelijking met de rest van de regio Rivierenland een duidelijk stedelijk karakter. Deze stedelijke karakteristieken zijn gebaseerd op een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau over de verschillen tussen stedelijke gebieden en het platteland. Tiel heeft: een hoge bevolkingsdichtheid, relatief weinig 65-plussers, meer huurwoningen, meer inwoners met een migratie-achtergrond, kleinere woningen, kortere afstand tot voorzieningen, veel werkgelegenheid (vooral in de dienstensector) en meer sociale problematiek (zoals hogere werkloosheidscijfers en jeugdproblematiek). Duidelijke kenmerken van een stedelijk gebied. Ook blijkt dat veel woon-en werkverkeer

vanuit regiogemeenten naar Tiel gaat, net als verzorgingsbewegingen. Tiel fungeert dus als centrumgemeente op het gebied van werken en voorzieningen voor de rest van de regio.

Ondanks deze stedelijke kenmerken van Tiel, zijn er een aantal opvallende uitkomsten die hier niet bij aansluiten³⁷⁾. De prognose voor 2050 voor Tiel is een bevolkingskrimp van 3%, daar waar de tendens is dat steden in Nederland verwachten te groeien³⁸⁾. Daarnaast heeft Tiel, in tegenstelling tot veel andere steden, relatief weinig hoogopgeleiden en veel laagopgeleiden. Tiel fungeert dus voor een groot deel als stedelijk centrum voor de regio, maar scoort opvallend genoeg op twee belangrijke (positieve) stedelijke kenmerken matig. Dit vormt een uitdaging voor de stedelijke ontwikkeling.

37) SCP 2017
38) SCP 2017

**Tiel, veel werkenden die er niet wonen;
veel bewoners die niet werken**

Tiel heeft relatief veel banen, gecreëerd door relatief grote bedrijven. Het biedt daarmee werkgelegenheid voor inwoners van omliggende regiogemeenten, die voor hun baan dagelijks heen en weer reizen naar Tiel. Mensen die zelf dus niet in Tiel woonachtig zijn. Deze forenzen leggen druk op de infrastructuur in en rondom Tiel. Desondanks scoort Tiel hoger dan regionaal gemiddeld op de Telos DB index voor infrastructuur en bereikbaarheid.

Tegelijkertijd valt op dat Tiel vergeleken met andere regiogemeenten relatief veel werklozen en huishoudens met een bijstandsuitkering heeft. Die kunnen de grote werkgelegenheid die de gemeente biedt, dus blijkbaar niet goed benutten. Dit geldt ook specifiek voor jongeren, aangezien de jeugdwerkloosheid relatief hoog is.

Krachten van Tiel	Uitdagingen voor Tiel
<ul style="list-style-type: none"> Goede bereikbaarheid van Tiel door gunstige centrale ligging OV en wegennetwerk Veel werkgelegenheid, ook voor bewoners uit andere regiogemeenten Veel (grotere) bedrijven en ruimte voor / uitbreiding van bedrijventerreinen Veel culturele voorzieningen Veel cafés en restaurants in vergelijking met de regio 	<ul style="list-style-type: none"> Verwachte bevolkingskrimp tot 2050 van 3% Relatief weinig jongeren tot 20 jaar en toenemende vergrijzing, wat kan leiden tot kleinere beroepsbevolking in de toekomst Explosieve stijging van aantal arbeidsmigranten recentelijk (vooral uit Polen) Sociale problematiek, met name onder jeugd (kinderen in armoede, jeugdcriminaliteit, jeugdwerkloosheid, jongeren met jeugdhulp en kindermishandeling) Weinig hoogopgeleiden, die voor een economische boost kunnen zorgen.

4.2 Tiel en de regio

Naast een feitelijk beeld van Tiel, is ook specifiek gekeken naar de regio Rivierenland en de onderlinge verhouding en samenwerking daarbinnen. Hieruit kunnen wij de volgende opvallendheden destilleren.

Regio Rivierenland: overwegend landelijke kenmerken

De regio Rivierenland heeft een vergelijkbare verwachte bevolkingsgroei tot 2050 als gemiddeld in Nederland (6% t.o.v. 8%). Opvallend is dat de regio Rivierenland als geheel minder stedelijke kenmerken heeft dan gemiddeld in Nederland. Tiel en Culemborg zijn, zoals eerder beschreven, een uitzondering binnen de regio. De regio heeft ten opzichte van het Nederlands gemiddelde relatief minder inwoners met een migratieachtergrond, een hoog aandeel koopwoningen, minder goede bereikbaarheid met het OV, een lager werkloosheidspercentage, relatief veel landbouw en industrie en een laag aandeel personen met een bijstandsuitkering. Verder zijn de gemeentelijke financiën gemiddeld iets beter dan in Nederland (bijv. een lagere netto schuld per inwoner). Dit betekent dat de acht gemeenten van de regio Rivierenland, met uitzondering van Tiel en Culemborg, meer plattelandskkenmerken hebben dan gemiddeld in Nederland. Regio Rivierenland is daarmee een regio, met duidelijke verschillen tussen de gemeenten.

Regio Rivierenland of streekverband?

Opvallend is dat de regio Rivierenland voornamelijk in de vorm van formele samenwerkingsverbanden bestaat, maar dat de regio op het gebied van dagelijkse verplaatsingen, zoals woon-werkverkeer en verzorgingsverkeer, en verhuizingen minder verbonden is. Tiel heeft op deze vlakken voornamelijk een relatie met de gemeenten West-Betuwe (voorheen Geldermalsen en Neerijnen), Buren en Neder-Betuwe en in mindere mate met de overige regiogemeenten. Deze gemeenten worden door Tordoir (2015) het streekverband van Tiel genoemd.

Tiel als enige centrumstad van de regio?

Wanneer de regiogemeenten met Tiel vergeleken worden, komt Culemborg opvallend vaak als een relatief vergelijkbare gemeente uit de bus. Weliswaar is Tiel qua inwoneraantal een stuk groter dan Culemborg (41.465 t.o.v. 28.195), maar op veel andere thema's lijken de twee gemeenten relatief veel op elkaar. Culemborg heeft net als Tiel veel stedelijke kenmerken, zoals - in vergelijking - veel inwoners met een migratieachtergrond, een hoog aantal huurwoningen, een klein gemiddeld woningoppervlakte, een goede bereikbaarheid met de auto, een hoog werkloosheidspercentage en veel sociale problematiek. Ook blijkt uit de analyse van Tordoir (2015) dat de gemeenten in de regio Rivierenland voor verzorging niet alleen op Tiel georiënteerd zijn, maar ook in mindere mate op Culemborg. Zeker West-Betuwe (voorheen betrof dit Geldermalsen) en Buren, onderdeel van het streekverband van Tiel, zijn voor verzorging vrij sterk gericht op Culemborg.

Het grote verschil tussen Tiel en Culemborg is dat in Culemborg -mede vanwege de sterke verbinding met de Utrechtse regio- de bevolking naar verwachting met 13% zal groeien tot 2050, terwijl in Tiel de bevolking naar verwachting zal dalen met 3% tot 2050. Daarnaast heeft Culemborg een groter aandeel hoogopgeleiden. Dit zijn precies de twee stedelijke kenmerken die Tiel niet heeft.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat Tiel niet per definitie dé centrumstad van Regio Rivierenland is. Met de verwachte demografische ontwikkelingen en de huidige (en toekomstige) verbindingen van West-Betuwe en Buren met Culemborg, is het de vraag of Tiel deze centrumpositie in de toekomst kan behouden. Daarbij zijn de kleinere regiogemeenten ook in toenemende mate gericht op elkaar en op grote steden, zoals Utrecht en 's-Hertogenbosch.

Trends & ontwikkelingen

Hoofdstuk 5

Om de positionering van Tiel in de regio inzichtelijk te kunnen maken, kijken wij niet alleen naar feiten, maar ook naar trends en ontwikkelingen die op de regio en op de gemeente Tiel afkomen. Dit betreft grotere, algemene trends waarmee alle gemeenten in Nederland van doen hebben, en ontwikkelingen die specifiek voor de regio gelden. Waar relevant brengen we deze trends en ontwikkelingen dan ook in verbinding met de lokale dan wel regionale situatie.

5.1 Internationaal³⁹⁾

5.1.1 Toenemende internationalisering versus groeiend belang lokale betrokkenheid

Nederland is en raakt steeds nauwer verbonden met de wereld erbuiten. Economiëen zijn steeds meer met elkaar verweven en door het openstellen van grenzen neemt het verkeer van personen en arbeidsmigratie toe. Door de internationalisering zal de oriëntatie van Nederlandse overheden, zoals gemeenten en provincies, in toenemende mate diffuus worden. Met name Europa heeft een aanzuigende werking: beleid dat naar het Europese niveau wordt getild, wordt vaak ingestoken op 'de regio's'. Dit zal gemeenten in de toekomst stimuleren robuuste regio's neer te zetten, zodat ze aansluiting behouden met het Europese niveau. '

Door de toenemende globalisering wordt steeds vaker getracht overkoepelende problematiek niet nationaal, maar internationaal op te lossen. De uitvoering van deze oplossingen komt echter steeds vaker op lokaal niveau te liggen. Het is voor

gemeente Tiel van belang om deze ontwikkelingen te monitoren en waar nodig in te spelen op veranderende taken op lokaal niveau. Parallel aan deze toegenomen lokale focus, voelen steeds meer mensen zich niet alleen buurtbewoner, maar ook wereldburger: steeds bewuster van het effect van de individuele actie op de wereld. De trend: 'think global, act local' wordt een belangrijker fenomeen⁴⁰⁾.

5.1.2 Technologische innovaties

Technologische innovatie is één van de bepalende factoren van verandering in de samenleving. Na de eerste (gietijzer en stoommachines) en tweede (staal, elektriciteit, verbrandingsmotoren) industriële revolutie, zitten we nu nog middenin de derde industriële revolutie, gericht op communicatie en digitalisering, en aangezwengeld door continue ICT-ontwikkelingen. Deze derde revolutie zorgt onder andere voor de decentralisatie van productie.

Kenmerkend is de beschikbaarheid en ontwikkeling van technologieën met steeds bredere toepassingen. Denk bijvoorbeeld aan 3D-printers, waarmee tegenwoordig steeds meer kan worden

39) Gebaseerd op: SCP 2016; Overzicht trends en ontwikkelingen door VNG (2015).

40) Stedenintransitie, 2014

gemaakt⁴¹). De grenzen tussen online en offline vervagen, winkels worden vervangen door online-shopping, ‘robots’ nemen meer en meer het werk over en de maatschappij wordt in toenemende mate data-gedreven bestuurd (met een veranderende ervaring en waardering van privacy als één van de belangrijke gevolgen). Dit heeft onder andere (vergaande) gevolgen voor de digitalisering van bijvoorbeeld de eigen dienstverlening van gemeenten en de verwachtingen die burgers en ondernemers daarover hebben. Ook hebben technologische innovaties geleid tot een toenemende informatieseringsgolf, waarbij de communicatie tussen mensen en de informatiepositie van inwoners zijn veranderd.

In 2015 heeft de VNG in opdracht van de gemeenten de Digitale Agenda 2020 opgesteld⁴²). Een van de speerpunten hiervan is om de informatievoorziening op collectiviteit te verbeteren en tegelijkertijd lokaal maatwerk mogelijk te maken. Veel gemeenten nemen lokaal of in regioverband initiatieven om slim gebruik te maken van de mogelijkheden van digitalisering. Ook in Tiel staat samenwerken binnen de regio op de agenda. Eén van de speerpunten van Tiel rondom dit thema is om een digitaliseringsproject op te zetten binnen de Betuwe⁴³). Tegelijkertijd vraagt het toenemend belang van ICT ook om hoogwaardige en specialistische kennis (bijvoorbeeld op het gebied van privacy, beveiliging en data-gestuurd werken) en is deze nog niet overal in voldoende mate aanwezig. Tegelijkertijd wordt de druk vanuit “internetwinkelen” in Tiel zwaar gevoeld. Het winkelbestand dat van oudsher een kwalitatieve meerwaarde van Tiel als centrumgemeente vertegenwoordigde staat daarmee sterk onder druk. Ook de verhoogde mobiliteit van inwoners, die voor een belangrijk deel samen hangt met de technologische ontwikkelingen versterkt de bredere oriëntatie op andere steden in de regio.

5.1.3 Ecologisch systeem staat onder druk

Het ecologische systeem staat onder druk. Het klimaat verandert en dit kan vergaande gevolgen hebben voor de leefomgeving van de mens⁴⁴). Daarom wordt er op internationaal niveau gestreefd om klimaatverandering terug te dringen. Idealiter wordt dit gedaan op basis van de People Planet Profit benadering. Met het oog op het welzijn van de mens (people), moet het klimaat op de aarde weer stabiel worden gemaakt (planet) en het liefst wordt er in dit proces ook nog economische

voortgang geboekt (profit). Binnen het ecologische wereldsysteem bestaan drie belangrijke transities:

- **Energietransitie en verduurzaming:** het anders omgaan met en het anders opwekken van energie, circulaire en meer bio-based economie, bewustere omgang met productie (inclusief grootschalige initiatieven) en consumptie voeding, e.d. voorkomen dat door opwarming het klimaat te veel verandert.
- **Circulaire transitie:** het kunnen opvangen van de uitputting van grondstoffen.
- **Eiwittransitie:** het kunnen opvangen van een verdere stijging van de consumptie en daarmee een toenemend grond(stoffen)gebruik van vlees- en zuivelproductie door de groeiende wereldbevolking en groter wordende middenklasse

5.2 Nationaal

5.2.1 Verandering van de structuur van de economie⁴⁵

In Nederland verandert de structuur van de economie. Dit heeft onder andere te maken met de internationale digitaliseringstrend. Nederland kende de afgelopen jaren een sterke economische groei, een gespannen arbeidsmarkt⁴⁶) (hoe krappere de arbeidsmarkt, hoe moeilijker werkgevers aan personeel kunnen komen) en de grootste werkgelegenheid sinds 2007⁴⁷). De werkloosheid in Nederland verbeterde sterk afgelopen jaren. In 2014 waren er in Nederland nog 7,4% werklozen. In 2018 was dit verminderd tot 3,9%. Ook in Regio Rivierenland stijgt het aantal banen (2,6% in 2019), voornamelijk dankzij de functionele ligging aan de A2-as Amsterdam-Utrecht-Eindhoven. De arbeidsmarkt in de regio wordt steeds krappere. In vrijwel alle sectoren is er krapte. De krapte op de arbeidsmarkt is het sterkst voor ICT en technische beroepen⁴⁸).

Vrijwel alle belangrijke sectoren in Nederland zullen in 2019 blijven groeien, maar wel op een lager niveau dan in 2018. Dit heeft voornamelijk te maken met de afnemende transacties op de woningmarkt en de afnemende groei van de relevante wereldhandel. De bouw, de zakelijke dienstverlening en zorg & welzijn zijn de sectoren met de hoogste verwachte groei. De agrarische sector en onderwijs hebben de laagste verwachte

groei⁴⁹). Tegelijkertijd neemt in Nederland door toenemende bevolkingskrimp en vergrijzing de beroepsbevolking af. Voor Tiel zijn deze ontwikkelingen over het algemeen goed nieuws. De grootste sector in Tiel is namelijk de (zakelijke) dienstverlening, terwijl de agrarische sector in vergelijking met de regio relatief klein is. Vergrijzing zal echter ook in Tiel gaan plaatsvinden en, net als in de rest van het land, een negatief effect hebben op de beroepsbevolking.

De economische herstructurering in Nederland zet door: we zijn in toenemende mate een kenniseconomie met een sterke focus op dienstverlening, wat leidt tot veranderende competentie-eisen. Banen op MBO-2/3 niveau verdwijnen door automatisering en robotisering en komen niet meer terug. Voor Tiel zou dit op korte termijn een probleem kunnen opleveren, omdat Tiel relatief veel laag en middelbaar opgeleide inwoners heeft.

Het opleidingsniveau stijgt in Nederland, al concentreren deze hoger opgeleiden zich in stedelijke gebieden. Vooral steden met universiteiten zijn aantrekkelijk voor hogeropgeleiden. In minder stedelijke en landelijke gebieden leidt dit tot een braindrain. Ook voor Tiel bestaat, ondanks het stedelijke karakter, de dreiging van het vertrekken van hoogopgeleide jongeren richting de grote steden. Tegenover het stijgende opleidingsniveau in Nederland staan ook 250.000 analfabeten en 1,5 miljoen laaggeletterden. Dit alles leidt tot mismatches op de arbeidsmarkt. In Regio Rivierenland dreigen personeelstekorten te ontstaan door deze mismatch⁵⁰). Al deze veranderingen moeten met het bredere takenpakket ook gemeentelijk handen en voeten krijgen.

Een andere opvallende economische trend in Nederland is de toenemende regiospecialisatie, met clusters rondom de grote stedelijke gebieden. Regio Eindhoven focust zich bijvoorbeeld voornamelijk op High Tech Innovation, ICT en industrie en is daarmee de sterkst groeiende regio van Nederland⁵¹). Door de toenemende regiospecialisatie ontwikkelt de werkgelegenheid zich ook variërend per regio. In Regio Rivierenland ligt de focus, ten opzichte van de rest van het land, voornamelijk op groothandel, bouwnijverheid, uitzendbureaus en transport. Daarnaast kent de ICT-sector de hoogste verwachte groei in 2019. In deze sector zijn dan ook de meeste vacatures ontstaan vanaf medio 2017 tot medio 2018⁵²).

Tot slot zijn er een aantal transities die een relatie hebben met de verandering van de economische structuur in Nederland:

- **Vastgoedtransitie** – het anders denken over bouwen, verbouwen en slopen van vastgoed.
- **Zorgtransitie** – het opnieuw organiseren van de zorgbehoefte en het zorgaanbod met het oog op betaalbaarheid.
- **Mobiliteitstransitie** – een andere benadering van vervoer, de relatie tussen OV, auto, fiets en de bereikbaarheid van stad en ommeland en de inzet van innovatie ICT-oplossingen hierbij (smart mobility). Daarnaast ook bijvoorbeeld vernieuwende concepten zoals MaaS (Mobility as a Service) waarbij verschillende vormen van vervoer worden gecombineerd tot een vervoersoplossing op maat

5.2.2 Individualisering, ontstaan nieuwe collectieven⁵³

Door de opkomst van sociale media bestaan sociale netwerken uit meer, maar wel minder intensieve relaties. Deze ontwikkeling is in lijn met de individualiseringbeweging en stelt mensen in staat hun sociale leven zelf in te richten, los van de minder vanzelfsprekend wordende traditionele verbanden. Hoewel de negatieve verwachting bestond dat hierdoor ook de bereidheid om zich vrijwillig in te zetten zou afnemen, laten recente ontwikkelingen juist een toename van lokale coöperaties – gericht op zorg en energieopwekking – zien. Daarnaast doen zich nieuwe vormen van zelforganisatie voor die aansluiten bij de veranderende sociale structuur, zoals georganiseerde projecten die op het internet zijn ontstaan en ad hoc acties. De genoemde individualiseringsbeweging biedt kansen. De dynamiek, het maatwerk en eigen regie zullen toenemen. Dit leidt onder andere tot meer bewegingsruimte en vrijheden. Er zijn echter ook minder zonnige kanten: een toename aan onzekerheden en stress, kwetsbaarheden op het terrein van privacy. Dit kan leiden tot een tweedeling in de samenleving: de mensen die kunnen meekomen in de ontwikkelingen en degenen die dat om welke reden dan ook niet kunnen. Voor de gemeente Tiel is de opbouw en samenstelling van de bevolking zodanig dat deze tendens voor Tiel ook serieuze risico's met zich mee brengt.

5.2.3 Energietransitie op nationale en regionale schaal

Ook Nederland heeft te maken met Klimaatverandering. Nederland heeft in Europeesverband afgesproken dat in 2020 minimaal 14% van de energie hernieuwbare energie moet zijn. Een andere afspraak is dat de CO₂-reductie ten opzichte

41) ED, 2018
42) VNG, 2016
43) Regionaal Archief Rivierenland, 2018
44) KNMI, 2018

45) Gebaseerd op: Trends en transities: strategie 2015-2018 door TNO (2014)
46) CBS, 2018
47) Pureluxe, 2018
48) Regio in Beeld: Regio Rivierenland, 2018

49) ING, 2018
50) Regio in Beeld: Rivierenland, 2018
51) Das Kapital, 2018
52) Regio in Beeld: Rivierenland, 2018

53) Gebaseerd op: SCP, 2016

van 1990 in 2030 minimaal 49% moet zijn. De focus komt daarmee steeds meer te liggen op de energietransitie. Met het Ontwerp Klimaatakkoord van 21 december 2018 is een eerste stap gezet⁵⁴). Gemeenten, provincies, waterschappen, bedrijven en maatschappelijke partijen moeten samen deze energietransitie gaan uitvoeren. Het gaat hierbij zowel op het verminderen van CO₂-uitstoot als het opwekken van duurzame alternatieven voor fossiele Brandstoffen. De opkomst van duurzame mobiliteit, waaronder elektrisch vervoer en Mobility as a Service (MaaS), is een belangrijke trend binnen de energietransitie⁵⁵). Net als voor andere gemeenten zal de energietransitie voor Tiel een belangrijke rol gaan spelen.

In het Klimaatakkoord is daarnaast besproken dat een deel van de energietransitie op regionale schaal moet worden vormgegeven, omdat dit het beste schaalniveau is voor de uitvoering. Regio's hebben dus een belangrijke rol in de energietransitie. Dit geldt ook voor Regio Rivierenland. Begin 2018 hebben alle gemeentes uit de regio de handen ineengeslagen en zijn ze gestart met een regionale energiestrategie. De regio loopt hiermee voorop vergeleken andere regio's in Nederland. Een van hun voortvarende plannen is om in 2030 55% CO₂-uitstoot te hebben gereduceerd t.o.v. 1990⁵⁶).

Ook in Tiel staat duurzaamheid hoog op de agenda. Om de regionale plannen van 2030 te behalen, heeft Tiel de ambitie uitgesproken om in 2020 8% van de energie in Tiel duurzaam op te wekken. De gemeente probeert dit onder andere te bereiken door bewoners en bedrijven te stimuleren om duurzaamheidsmaatregelen te nemen. Dit doet de gemeente door het verstrekken van informatie, duurzaamheidsleningen en door te participeren in duurzaamheidsprojecten. Naast de CO₂-reductie wil Tiel zich de komende jaren inzetten voor een circulaire samenleving, waarin afval niet meer bestaat⁵⁷). Het is evident dat een krachtige en samenhangende regio-aanpak versterkend werkt.

5.2.4 Ontwikkelingen rondom de overheid

Groeiend belang regio's/gemeenten

De opkomst van regio's heeft, naast tal van andere redenen, te maken met het zoeken naar de optimale schaal voor lokaal bestuur. Dit gaat over het 'optimaal in één hand brengen van kosten en baten voor publieke investeringen' en over 'het laten voelen van de lusten en lasten van gevoerd beleid door dezelfde

mensen'. De trend is en blijft dat steden nog steeds aan kracht en belang winnen. Daarnaast raken stad en ommeland in toenemende mate met elkaar vervlochten en worden meer en meer afhankelijk van elkaar. In de publicatie 'de nieuwe gemeentekaart' beschrijft Atlas voor gemeenten de ontwikkeling (en wederzijdse afhankelijkheid) van stad en ommeland treffend. In deze publicatie wordt het belang van de regio benadrukt en wordt Nederland hypothetisch herverdeeld in 57 gemeenten. Elke gemeente is gebaseerd op een centrumstad. Opvallend is dat Tiel in deze herverdeling ook een eigen gemeente zou blijven met een groot deel van Regio Rivierenland als ommeland⁵⁸).

De werking van de woningmarkt, arbeidsmarkt en het gebruik van allerlei voorzieningen overstijgen de grenzen van de huidige gemeenten, terwijl gemeenten juist op die beleidsterreinen steeds meer taken en verantwoordelijkheden krijgen van de Rijksoverheid⁵⁹). Het groeiend belang van de regio/gemeenten is dus te koppelen aan de regionale schaal van de economie, de maatschappelijke en bestuurlijke werkelijkheid⁶⁰). Het oprichten FruitDelta Rivierenland in 2017 door de gemeenten in de Regio Rivierenland geeft dit groeiend belang goed weer⁶¹).

Verdere decentralisatie⁶²

Er lijkt op dit moment brede politieke steun voor het verder decentraliseren van taken naar de lokale overheid na 2019. Er is geen aanleiding om te veronderstellen dat met deze trend gebroken gaat worden, noch dat decentralisaties teruggedraaid zullen worden. Dit betekent dat de beleidsagenda van gemeenten, in elk geval de komende jaren, structureel en fors zwaarder zal blijven en worden. In het fysieke domein wordt met invoering van de Omgevingswet (2019) een kanteling beoogd die net zo ingrijpend zal zijn als de decentralisatie in het sociaal domein. Gebruikers van de wet worden centraal gesteld. De bestuurlijke (lokale) afwegingsruimte voor de fysieke leefomgeving wordt vergroot en de fysieke leefomgeving wordt meer vanuit samenhang benaderd. Daartoe moet de gemeente onder meer een integrale Omgevingsvisie vaststellen, die wordt vertaald in omgevingsplannen. De komst van de Omgevingswet vraagt voorbereiding en implementatie in de organisatie. Daarvoor zijn capaciteit, kennis en middelen nodig. Dit is enerzijds afhankelijk van het bestuurlijke ambitieniveau, anderzijds zijn er wettelijke verplichtingen en verwachtingen van inwoners en ondernemers.

58) Atlas voor gemeenten, 2014

59) Gebaseerd op: Doorlichting van de verkiezingsprogramma's door Berenschot (2017).

60) Studiegroep Openbaar Bestuur, 2016

61) FruitDelta Rivierenland, 2018

62) Gebaseerd op: SCP, 2016

Bezuinigingen

De middelen voor overheden nemen af. Door gelijkblijvende en zelfs oplopende takenpakket moeten overheden met minder middelen toch dezelfde of zelfs meer taken realiseren. Bij gemeenten slaat dat neer op het gemeentefonds. Dit is de subsidiering vanuit het Rijk aan gemeenten. Voor gemeenten betekent dit dat de huidige bezuinigingen ook structureel geborgd moeten worden. Bovendien worden de komende jaren de middelen ten behoeve van de gedecentraliseerde taken nog verder afgebouwd⁶³). Deze bezuinigingen vragen van de gemeente Tiel om structurele verhoging van de gemeentelijke baten (lobbyen voor verhoging bijdrage Rijk of via burgers en bedrijven) dan wel afname van de lasten (bezuinigen) en beleid ten aanzien van de omgang met de stille reserve⁶⁴).

Groter belastinggebied voor lokale overheden

In het kader van het Belastingplan 2016 zond het kabinet een brief aan de Tweede Kamer met de bouwstenen voor een verruiming en hervorming van het gemeentelijk belastinggebied. Het gaat om een verschuiving van vier miljard met ingang van 2019. In het Belastingplan 2019 staan ook belangrijke vernieuwing voor het belastingstelsel, met onder andere de verhoging van het lage btw-tarief en een vernieuwde energiebelasting⁶⁵). Naast gevolgen voor de verdeling tussen de gemeenten, heeft dit consequenties voor het fiscale beleid, de gemeentelijke financiën en de uitvoering hiervan binnen de gemeente Tiel.

Opnieuw vormgeven rol overheid⁶⁶

Veranderende maatschappelijke ontwikkelingen én ontwikkelingen binnen het openbaar bestuur brengen een andere rol van de overheid met zich mee. De 'participatiemaatschappij' is zowel een gevolg van grotere mogelijkheden en zelfstandigheid van inwoners (mede door een hoger gemiddeld opleidingsniveau en meer welvaart), als minder geloof in maakbaarheid en afnemende financiële ruimte van de overheid. De opkomst van deze participatiesamenleving, waarbij de overheid niet langer de instantie is die alles regelt in het publieke domein, heeft gevolgen voor de gemeentelijke organisatie. Gemeenten maken steeds meer in samenspraak met andere organisaties en burgers afspraken over het besturen van dit publieke domein. Dat betekent onder meer dat de overheid steeds minder vanuit regelgeving kan opereren, maar meer moet optreden als partner.

63) Gebaseerd op: Doorlichting van de verkiezingsprogramma's door Berenschot (2017).

64) Rijksoverheid, 2018

65) Rijksoverheid, 2018

66) Gebaseerd op: SCP, 2016; Onderzoek naar publiek-private samenwerking in Nederland en Vlaanderen door de Universiteit van Groningen (2016); Pionieren in Participatieland door Berenschot (2017).

Ontwikkelingen in het maatschappelijke domein worden steeds meer 'van onderop' door burgers zelf geïnitieerd.

5.3 Regionaal

5.3.1 Demografische ontwikkelingen

Op dit moment telt Nederland ruim 17,2 miljoen inwoners. De verwachting is dat de bevolking tot 2030 blijft groeien tot 17,8 miljoen inwoners, waarna de groei zal afnemen. In de regio Rivierenland wordt tot 2050 een bevolkingsgroei verwacht (3% tot 2030; 6% in 2050). De verwachte bevolkingskrimp in Tiel (-25 tot 2030 en -3% tot 2050) steekt daartegen af⁶⁷). Met de verwachte afnemende landelijke bevolkingsgroei is tegelijk sprake van dubbele vergrijzing (meer ouderen die gemiddeld ouder worden) en ontgroening (minder geboorten). De huidige grijze druk in Nederland van 32% zal naar verwachting dan ook doorgroeien naar 50,1% in 2040. Deze trend is ook in Gelderland zichtbaar, waar de grijze druk naar verwachting zal stijgen tot 56,8% in 2040. Ook in Regio Rivierenland is de komende jaren spraken van vergrijzing, maar in mindere mate dan in de provincie. Tot slot zal de groene druk de komende jaren naar verwachting iets toenemen. Van de huidige 37,6% gemiddeld in Nederland naar 41,1% in 2040. Gelderland volgt deze stijgende trend (van 39,1% nu naar 43,3% in 2040)⁶⁸).

Door de dubbele vergrijzing en ontgroening is er een relatief forse groei van het aantal eenpersoonshuishoudens. Ook in Regio Rivierenland is deze trend goed zichtbaar⁶⁹). Ruimtelijk heeft de veranderende samenstelling van de bevolking ook sterke gevolgen. Er ontstaat minder vraag naar bijvoorbeeld scholen en sportverenigingen en een grotere behoefte aan woon-zorgconcepten. Een onzekere factor die op de bevolkingsgroei prognose van invloed is, is de omvang van de migratie de komende jaren. De toenemende culturele diversiteit die migratie met zich meebrengt biedt kansen, maar leidt ook tot opgaven, bijvoorbeeld met betrekking tot werkgelegenheid en integratie. Een opvallende trend voor Tiel is dat het totale migratiesaldo, de in- en uitstroom van inwoners, in de periode 2010-2016 voor autochtone personen negatief en voor personen met een migratieachtergrond positief was. Dit betekent dat Tiel in de afgelopen jaren steeds meer inwoners met een migratieachtergrond heeft gekregen⁷⁰).

67) Primos Prognose, 2018

68) CBS, 2018

69) Provincie Gelderland, 2017

70) CBS, 2016

54) Klimaatakkoord, 2018

55) OV Magazine, 2018

56) FruitDelta Rivierenland, 2018

57) Tiel.nl

5.3.2 Bestuurlijke ontwikkelingen: het regionale bestuurlijk landschap in beweging

Afgelopen jaren is bestuurlijk Nederland in beweging gekomen: op steeds meer plekken treedt schaalvergroting op. Kleine en middelgrote gemeenten kiezen steeds vaker voor intensief samenwerking om sterk te staan op nationaal en internationaal vlak. Ook de provincie Gelderland sprak zich uit over het belang van samenwerking tussen gemeentes⁷¹). Zo adviseerden zijn in 2015 onder andere om regionale relaties te benadrukken, om regio brede vraagstukken regionaal op te pakken en op per gemeente politieke ruimte te creëren voor samenwerkingsverbanden. Binnen Regio Rivierenland wordt al op meerdere vlakken actief samengewerkt (zie paragraaf 2.11). De volgende bestuurlijke verschuivingen zullen rondom Tiel (naar alle waarschijnlijkheid) plaatsvinden:

- Per 1 januari 2019 wordt de gemeente West-Betuwe gevormd uit de huidige gemeenten Neerijnen, Geldermalsen en Lingewaal⁷²).
- Als enige politiek ongenoegen wordt overbrugd, zal waarschijnlijk de gemeente Bommelerwaard worden gevormd van de huidige gemeenten Zaltbommel en Maasdriel⁷³).

5.3.3 Multischaligheid

Het bestuurlijk landschap verandert. Europa is 'erbij gekomen' als bestuurslaag. Binnen Nederland wringt het traditionele huis van Thorbecke als inrichtingsprincipe voor de Nederlandse overheid door de opkomst van allerlei tussenlagen. Dit leidt tot herbezinning op de manier waarop en door wie taken worden uitgevoerd en tot het vraagstuk van de multischaligheid en hoe daarmee te gaan. Deze trend van multischaligheid heeft sterk te maken met de nationale trend van de groei van de regio's en gemeenten.

Maatschappelijke problemen én oplossingen spelen steeds meer op een hoger schaalniveau dan individuele gemeenten. Dit geldt voor grote(re) en kleine gemeenten. Ook de maatschappelijke partners en het bedrijfsleven denken en opereren steeds vaker (minimaal) op regioniveau. Voor Tiel is het zaak om aan te sluiten bij deze schaal, maar tegelijkertijd het specifieke karakter te behouden van de lokale overheid die juist het verschil kan maken met maatwerk en kennis van de lokale situatie. Dat geeft de opgave om 'multischalig' te denken: gebruik maken

van de voordelen van zowel grootschaligheid én kleinschaligheid en deze slim verbinden. Daarbij is samenwerking binnen het netwerk nodig: door het voortdurend schaken op zoveel verschillende borden, is geen enkele partij in staat om geheel op zichzelf tot oplossingen te komen.

Het is een trend om als gemeente per taakveld op zoek te gaan naar de meest ideale regionale coalitie in plaats van het onderbrengen van gemeentelijke samenwerking in een samenwerkingsverband. Dit zit hem niet alleen in het schakelen tussen verschillende schaalniveaus (lokaal, subregionaal en regionaal) maar ook in het switchen tussen partners. Tiel werkt samen op verschillende schaalniveaus om gemeente-overstijgende vraagstukken aan te pakken. Dit vraagt om een lenige organisatie en een regionale agenda/strategie (op welke manier draagt de regio bij aan realisering van de doelstellingen van Tiel en vice versa). Uit een eerste analyse lijkt Tiel enkele voorkeurspartners te hebben, die allen deel uitmaken van de regio Rivierenland. Vooral met de grensgemeenten heeft Tiel veel samenwerkingsverbanden (zie paragraaf 2.11). Ook uit het coalitieakkoord 2018-2022 "Tiel in balans", blijkt dat Tiel graag de samenwerking wil aangaan met de andere gemeenten van regio Rivierenland op het gebied van verschillende thema's. De samenwerking voelt echter ook wel eens beklemmend voor Tiel, omdat het belang van het stedelijke Tiel nogal eens afwijkt van het belang van de buurgemeenten. De gemeente wil daarom kritisch nadenken welke regionale samenwerkingen lonen en hoe deze het beste vormgegeven kunnen worden⁷⁴

5.3.4 Urbanisatie

De trend is en blijft dat steden nog steeds aan kracht en belang winnen. De aanwezigheid van kennis- en onderwijsinstutenten, rijke voorzieningen en cultuur, een grote diversiteit aan werk-, woon- en verblijfmilieus hebben een onverminderde aantrekkingskracht wereldwijd, in Europa, in Nederland en in Gelderland. Het denken in stedelijke agglomeraties of netwerken (stad & ommeland) is hierdoor een belangrijke trendmatige ontwikkeling voor een overheid die haar gebied wil laten meeprofiteren van de krachten van urbanisatie. Deze trend heeft voor Tiel een tweedelige betekenis. Enerzijds zorgt het voor een trek van migranten uit omliggende gemeenten naar de stad Tiel. Anderzijds zorgt het voor een trek vanuit Tiel naar grotere steden in de omgeving zoals Utrecht, Nijmegen, Arnhem en 's-Hertogenbosch⁷⁵).

71) Sterk Bestuur in Gelderland, 2015

72) Rijksoverheid, 2018

73) Brabants Dagblad, 2017

74) Coalitieakkoord Tiel 2018-2022, 2018

75) Tordoir, P. P. (2015). Ruimtelijke samenhang, Regio Rivierenland: analyse, toekomst, beleid.

Beelden over Tiel (en de regio)

Hoofdstuk 6

Zowel binnen als buiten de gemeente Tiel hebben wij gesproken met belanghouders over hun beelden bij Tiel, het huidige presteren van de gemeente, de belangrijkste ambities, opgaven en uitdagingen voor Tiel en Tiel in de regionale context. Ook werd in deze gesprekken ingegaan op de opvallendheden en dilemma's die uit de feitelijke analyse naar voren zijn gekomen. De gedeelde beelden kleuren de feitelijke analyse en zijn daarmee van belang om 'De Smaak van Tiel' inzichtelijk te kunnen maken is.

6.1 Raadpleging

We hebben tien zogenaamde verificatiegesprekken gevoerd. In deze gesprekken zijn we verder ingegaan op de inzichten uit het feitenboek om bestaande informatie te valideren en aanvullende inzichten te verkrijgen. We hebben twee gesprekken gehad met ambtenaren van de gemeente Tiel, zowel met medewerkers uit het fysieke domein als uit het sociale domein. Daarnaast hebben we, in groepsgesprekken of telefonisch, gesproken met de burgemeesters van de regiomeenten uit Regio Rivierenland. Verder spraken we met de provincie Gelderland en Regio Rivierenland. De gemeenschap is betrokken middels een sessie voor de visiegroep, waarbij 20 burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties uit Tiel aanwezig waren. Tot slot hebben we inzichten uit de voorgaande verificatiegesprekken gedeeld en besproken met het college van burgemeester en wethouders van Tiel.

Type belanghouder	Geïnterviewde partijen
Intern	College van burgemeester en wethouders, gemeente Tiel Medewerkers Fysiek Domein, gemeente Tiel Medewerkers Sociaal Domein, gemeente Tiel
Extern	Gedeputeerde Sterk Bestuur, Provincie Gelderland Burgemeesters regiogemeenten (Culemborg, West-Betuwe, West Maas en Waal, Buren, Maasdriel, Neder-Betuwe en Zaltbommel) Secretaris-Directeur Regio Rivierenland
Gemeenschap	Visiegroep (ruim 40 burgers, ondernemers en maatschappelijke organisaties waren uitgenodigd. 20 van hen waren aanwezig bij de georganiseerde sessie)

Tabel 25 Overzicht gesprekspartners verificatiegesprekken

We vatten de uitkomsten van de verificatiegesprekken samen naar drie hoofdonderwerpen en gaan in op de opvallende uitkomsten. Per onderwerp maken we onderscheid tussen interne beelden (sociaal domein, fysiek domein, college B&W), externe beelden (gemeenten uit de regio, Regio Rivierenland en provincie Gelderland) en beelden uit de gemeenschap (inwoners, maatschappelijke organisaties en ondernemers).

De onderwerpen zijn:

- Beelden over Tiel
- Beelden over Tiel en de regio
- Beelden over (samenwerking binnen) Regio Rivierenland

6.2 Beelden over Tiel

Interne beelden

- Tiel laat niet voldoende zien wat het in huis heeft. De **kansen / sterke** punten in Tiel worden **onvoldoende benut en uitgemunt** (zoals het historisch centrum, cultureel aanbod, goede mobiliteit en ligging bij A2 als kennis-as en aan A15 als vervoersas, sterke bedrijventerreinen, mooie ligging aan de Waal, evenementen zoals Appelpop en de fruitcorso). Er is een te **beperkte stadspromotie** rondom 'fruitstad aan de Waal', waarbij de regio niet betrokken is. Dit zou een regionaal merk moeten zijn.
- **Zorgelijk** is de **sociaaleconomische problematiek** in Tiel, met name bij de jeugd. Dit is historisch ontstaan. Tiel heeft veel inwoners met taalachterstanden (15% is laaggeletterd), lagere inkomens en schulden of betalingsachterstanden. Er is een grote groep mensen die geen toegang heeft tot voorzieningen en werkgelegenheid. Ook zijn er veel MOE-landers. Lange termijn investeringen zijn nodig om deze uitdagingen aan te pakken.
- Tiel is qua **bevolkingsopbouw en voorzieningenaanbod niet in balans**. De bevolking mist nu draagkracht. De gemeente moet aantrekkelijker worden voor midden- en hoge inkomens om deze balans te herstellen. Tegelijkertijd heeft Tiel wel een groot voorzieningenaanbod, zeker voor 40.000 inwoners. Misschien is dat te veel en daarmee niet houdbaar. De kernvraag is daarom: staat alles nog wel tot elkaar in verhouding? Zo niet, dan zijn er twee oplossingsrichtingen: Of de voorzieningen aanpassen op de draagkracht van de huidige bevolking. Of een draagkrachtigere bevolking nastreven, zodat voorzieningen gelijk kunnen blijven.
- **Ruimtelijk-economisch** zijn er uitdagingen rondom verwaarlozing van de buitenruimte en winkelleegstand. Dit heeft impact op het imago van de stad. Verder heeft Tiel een ongunstige aansluiting op het spoornetwerk, aangezien er alleen een stoptrein is die enkele keren per uur stopt.
- Om de uitdagingen van Tiel aan te gaan en de balans te herstellen, moeten **inhoudelijke dwarsverbanden** gelegd worden. Zowel het sociale als het fysieke domein is namelijk nodig. De werkzaamheden zouden integraal moeten worden gezien en elkaar moeten versterken. Nu gebeurt dit wel, maar nog onvoldoende. Dit geldt op zowel ambtelijk als politiek-bestuurlijk niveau. Politiek-bestuurlijke discussies gaan vaak over afzonderlijke issues. Hierin is dus nog veel te winnen. Zo is het goed dat de bezuinigingen nu ook vanuit

de beleidsinhoudelijke kant bekeken worden, en dat vraagstukken als de fysieke omgeving en woningvoorraad worden gekoppeld aan de bevolkingssamenstelling.

- Om de opgaven het hoofd te bieden heeft Tiel **financiële middelen nodig** om te investeren, maar die zijn er niet. Sterker nog, er moet juist bezuinigd worden. Dit zet de gemeente financieel op slot. Ook komt de gemeente daardoor niet in aanmerking voor subsidies, die vaak gebaseerd zijn op cofinanciering. Tiel heeft dus financiële ondersteuning nodig.
- Bij het aangaan van de uitdagingen is de **mindset** ook belangrijk. Tiel moet zich niet alleen laten leiden door het negatieve: dat geeft een te eenzijdige focus met daarbij het risico van een 'selffulfilling prophecy'.
- Er heerst een sterk **gevoel van urgentie** om als gemeente concreet te worden en duidelijke keuzes te maken. Het tij moet gekeerd worden en het is nu of nooit.

Externe beelden

- Bij externe gesprekspartners bestaat een **overwegend negatief beeld** over Tiel. De gemeente is te groot voor het servet, maar te klein voor het tafellaken.
- Het is **onduidelijk waar Tiel precies van is**. Tiel heeft een ziekenhuis, scholen en een theater met een regionale functie, maar verder geen onderscheidende kenmerken. De werkgelegenheid in Tiel is goed, maar niet gigantisch. De stad heeft historische kenmerken, maar veel van de historische stad is platgebombardeerd tijdens de Tweede Wereldoorlog. Tiel heeft een prachtige oude stadswal, maar daar wordt weinig mee gedaan. Kortom: niets springt er echt uit.
- De locatie en bereikbaarheid van Tiel is prima, maar minder goed dan die van bijvoorbeeld Geldermalsen en Culemborg. Deze gemeenten zijn direct verbonden aan de (spoor) verbinding tussen Utrecht en 's-Hertogenbosch.
- Tiel **investeert** in kwaliteit (parkeergarage, theater, cultuur), maar wel beperkt. Verder wordt in Tiel te weinig geïnvesteerd in woningen. Het winkelaanbod is daarnaast niet onderscheidend, zeker niet in vergelijking met andere grote steden in de omgeving.
- Tiel heeft een **complex opgaveprofiel**. Tiel kent een eenzijdige bevolkingssamenstelling, met veel inwoners met een laag

inkomen en opleidingsniveau. Ook kent Tiel een sterke instroom van MOE-landers. Er is veel sociaaleconomische problematiek. Dit moet wel gefinancierd worden, waardoor Tiel in financieel zwaar weer verkeert. Het is voor Tiel daarmee nu echt tijd om stappen te ondernemen.

- Tiel is veel bezig met de waan van de dag. Het **ontbreekt aan toekomstvisie**. De positieve naam van Tiel is vooral gebaseerd op het verleden. Er ligt een kans voor Tiel om een nieuwe, verfrissende focus te kiezen. Zet in op het (positieve) imago van Tiel. Zet een "brand" neer, waar de eigen inwoners en ondernemers trots op zijn.

Beelden uit de gemeenschap in Tiel

- Gesproken inwoners, ondernemers en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties tonen veel **trots** en voelen **betrokkenheid** bij Tiel. De rijke historie, de prachtige ligging aan de Waal en de economische gunstige ligging aan grote vervoersassen zijn grote pluspunten van de stad. Echter, daar wordt te weinig mee gedaan. Zo wordt de Waalkade onvoldoende benut.
- Gesproken ondernemers, maatschappelijke organisaties en inwoners waarderen **kwaliteiten** als de nuchterheid en diversiteit van Tiel, het grote culturele aanbod, de evenementen zoals Appelpop en de Fruitcorso, de vele zorgvoorzieningen en de mooie ligging nabij natuur en water.
- Er is een **verschil tussen het buitengebied** van de gemeente Tiel **en de stad zelf**. De stad komt er daarbij minder goed vanaf. Het buitengebied is qua leefbaarheid goed, en dichtbij de stadse voorzieningen gelegen.
- De gesproken gemeenschap schetst een **divers beeld** van wat nou typerend is voor Tiel: van veelkleurig tot juist wat kleurloos of saai. Tiel lijkt er in ieder geval **niet** echt uit in één ding **bovenuit te springen**. Daarbij wordt opgemerkt dat Tiel (te) bescheiden en afwachtend is. Het is niet goed in zichzelf profileren.
- Tiel heeft te maken met uiteenlopende uitdagingen, waarbij de **sociaaleconomische uitdagingen** het meest nadrukkelijk worden benoemd. De bevolkingssamenstelling is niet divers genoeg (met name onvoldoende draagkrachtige inwoners) en er heerst een hoog 'patatgehalte' (de gemiddelde sociaal economische status is laag).

- De gemeente is daarbij niet goed in het *aantrekken van de groep draagkrachtigen*. Onder andere onvoldoende aantrekkelijke woningen in het duurdere segment en verwaarlozing van de buitenruimte dragen hieraan bij. Verder heeft de binnenstad in toenemende mate te maken met winkelleegstand.
- Om deze uitdagingen aan te kunnen gaan, moet de gemeente *duidelijkere keuzes maken* en visie tonen. Nu wordt er onvoldoende gestuurd op een helder toekomstperspectief. Daarbij wordt urgentie gevoeld om op korte termijn met deze keuzes aan de slag te gaan.
- Er is *samenwerking tussen gemeente en gemeenschap* nodig om de toekomst voor Tiel in te richten. Het gevoel heerst dat de gemeente vooral drempels opwerpt voor de gemeenschap om bij te dragen, terwijl het juist initiatieven zou moeten faciliteren.

6.3 Beelden over Tiel en de regio

Interne beelden

- Tiel is *geen duidelijke centrumgemeente*. Het moet hier altijd net iets te hard voor roepen. Hoewel Tiel tot voor kort de grootste gemeente in de regio was, is het eigenlijk (net) te klein om de lasten van een centrumgemeente te dragen. Het zit qua grootte precies tussen de grote jongens (Nijmegen bijvoorbeeld) en de kleinere gemeenten in. Wel draagt het voorzieningen en taken die bij een grotere stad horen (bijvoorbeeld de centrumgemeente-taken in het sociaal domein). Hiervoor wordt in Tiel geen solidariteit gevoeld vanuit andere gemeenten.
- De discussie over Tiel als centrumstad is altijd moeizaam geweest. Tiel *wil graag een centrumstad zijn* en heeft ook een regionale rol, omdat het voorziet in bepaalde voorzieningen op sociaal-maatschappelijk gebied. Ook heeft het een groot cultureel aanbod. De indruk is dat de rol als centrumstad echter vaak niet aan Tiel wordt gegund, vooral niet op bestuurlijk niveau. Ook heerst het sentiment dat Tiel deze rol claimt of soms onhandig oppakt; dat werkt averechts.
- Als Tiel er niet meer zou zijn, zouden de andere gemeenten zich waarschijnlijk naar *andere stedelijke kernen* keren, zoals Utrecht of 's-Hertogenbosch. Wel worden er een hoop nabije voorzieningen afgesneden, waar in de regio veel gebruik van wordt gemaakt. Voorbeelden zijn de schouwburg en het ziekenhuis, maar ook voorzieningen voor mensen met een verstandelijke beperking of woonladder-cliënten.
- De *regio is maatschappelijk relevant*: je bent een samenhangend systeem. De wens is er om regionaal een gesprek te voeren over de voorzieningen die nodig zijn voor de gehele regio en hoe je daarin de lasten kan verdelen. Dit om de voorzieningen voor alle regiobewoners op langere termijn bereikbaar te houden.

Externe beelden

- Tiel *verschilt sterk van omliggende gemeenten*. Culemborg en Zaltbommel lijken het meeste op Tiel, maar liggen relatief ver weg. Ook is er een duidelijke scheidslijn tussen de gemeenten op het gebied van identiteit, mede door verschillende religieuze achtergronden.
- Er bestaat bij externe partners een overwegend *negatief beeld van de positie van Tiel in de regio*; al is dit beeld voor sommige de laatste jaren wat bijgesteld. De raad van Tiel lijkt een negatieve houding te hebben ten opzichte van de regio.

Tiel is na de afgelopen verkiezingen steeds meer naar binnen gekeerd geraakt en kijkt vooral vanuit de eigen positie naar de regio. Door deze interne focus wordt er aan Tiel minder gegund door de andere regiogemeenten. Dit wordt versterkt door de traditionele spanningen tussen stad en platteland. Tiel wordt gezien als een “gemeente zonder vrienden”. Culemborg is voor andere gemeenten een positiever voorbeeld in de regio op bijvoorbeeld het gebied van de binnenstad, de ontwikkeling en de dynamiek.

- Tiel wil de *centrumfunctie* in de regio bekleden, maar heeft deze rol niet van nature. Tiel wil zelf graag een leidende rol pakken, ook vanuit het verleden. De twijfel bestaat of de gemeente in staat is om deze rol te vervullen, vanwege de soms op zichzelf gerichte houding, de inwonerskrimp en de sociaaleconomische problematiek. Als Tiel krimpt, is de kans groot dat de gemeente de centrumfunctie niet kan behouden. Dit zou voor de regio een probleem zijn met betrekking tot het ziekenhuis, maatschappelijke opvang, hotels etc. De kans bestaat dat Tiel “het gat in de donut” wordt.
- Verder bestaat het sentiment binnen de regio dat Tiel zich *als centrumgemeente zou moeten gedragen* als het dit graag wil zijn. Nu doet Tiel dat namelijk niet altijd. Daarbij komt dat het natuurlijke overwicht van Tiel niet groot is, gezien de kleine schaalverschillen in de regio. Het is niet overduidelijk de grootste gemeente in de regio.
- Tiel krijgt, in tegenstelling tot grotere steden, *geen compensatie voor stedelijke, maatschappelijke diensten*. Hierdoor heeft Tiel wel de kosten en lasten, maar niet de opbrengsten. Op deze manier is het zeer lastig voor de gemeente om de centrumfunctie te vervullen.
- De mentaliteit van Tiel wordt ervaren als meer handelend vanuit emotie, terwijl omliggende gemeenten wat rationeler in de wedstrijd zitten.
- Er bestaat een overwegend *positief beeld* over de *burgemeester* van Tiel. Hij doet goede zaken als burgemeester van Tiel en als voorzitter van Regio Rivierenland.
- Op het gebied van regionale samenhang leeft het beeld dat de gemeenten van Regio Rivierenland *niet afhankelijk* zijn van elkaar. De wederzijdse afhankelijkheid wordt zelfs ontkend. Er bestaan verschillende beelden over het belang van Tiel voor de regio. Sommigen denken dat het geen

problemen zal opleveren als Tiel “vergaat”. Ze stellen dat het onduidelijk is wat Tiel nu precies biedt aan de regio. Anderen zijn het daar niet meer eens. Zij stellen dat als het goed gaat met Tiel, de hele regio daarvan profiteert. Tiel is echter ook afhankelijk van de andere gemeenten op het gebied van imago en landelijk karakter. De kwaliteit van de regio is groter dan de kwaliteit van Tiel.

- Regio Rivierenland moet *kritisch zijn naar wat de regio wel en niet kan*. Tiel zou namens de regio een voortrekkersrol kunnen spelen op het gebied van mobiliteitsvraagstukken.

Beelden uit de gemeenschap in Tiel

- Tiel *biedt de regio voorzieningen* op het gebied van cultuur (zoals Zinder, het theater, de bioscoop en de bibliotheek). Ook de evenementen die worden georganiseerd, met name Appelpop en de Fruitcorso, zijn een aanwinst voor de regio en trekken veel bezoekers.
- Tiel heeft volgens enkelen *geen sterk imago* bij de inwoners uit omliggende gemeenten. Dit manifesteert zich ook in het teruglopende aantal bezoekers naar de stad. Er zijn goede, en makkelijk bereikbare, opties met een groter aanbod voorzieningen in de buurt (bijvoorbeeld Utrecht of 's-Hertogenbosch).
- Door de ligging tussen wegen en rivieren is Tiel enigszins *geïsoleerd in de regio*. Hierdoor is de ontsluiting met andere regiogemeenten niet optimaal. Dit is niet bevorderlijk voor het aantal bezoekers dat uit de regio naar Tiel komt.
- *De regio* is voor Tiel van *groot belang*. Hoewel Tiel het boegbeeld van de regio is, draagt de regio juist bij aan het imago van Tiel als fruitstad. Daarnaast biedt het een mooie, groene omgeving voor de stad. Ook zijn de bezoekers uit de omgeving nodig voor de voorzieningen in Tiel.

6.4 Beelden over (samenwerking binnen) Regio Rivierenland

Interne beelden

- Tiel moet *meer samenwerken* met de gemeenten in de regio, vooral de gemeenten die geografisch boven Tiel liggen. Wat de onderlinge *samenwerking echter hindert*, zijn de onderlinge cultuurverschillen, het stad vs. landelijk gebied sentiment en de geografische barrières (wegen en rivieren). Ook is er onvoldoende strategische gezamenlijkheid op bestuurlijk niveau om er echt samen voor te gaan. Daarbij zijn de overige regiogemeenten allemaal georiënteerd op andere stedelijke centra (zoals Utrecht, Oss, Nijmegen, 's-Hertogenbosch en Veenendaal).
- Het beeld van medewerkers is dat Tiel over het algemeen *goed meedenkt in de regio* en dat op ambtelijk niveau ook vaak afspraken worden gemaakt over samenwerking. Tiel doet zijn best, maar dat wordt niet altijd zo gezien.
- Er is *verschil in de mate van gezamenlijkheid* waarmee er in de regio naar vraagstukken wordt gekeken. Op sommige beleidsdomeinen wordt veel vanuit gezamenlijkheid gehandeld (bijvoorbeeld economie en de vestiging van bedrijven), maar op andere gebieden gebeurt dat minder (bijvoorbeeld woningbouw, waarbij de sociale woningbouw uiteindelijk vaak in Tiel terecht komt).
- Regio Rivierenland heeft *geen sterk imago*. De Achterhoek heeft bijvoorbeeld een sterke lobby gehad om de krimp tegen te gaan. Dat was een gezamenlijk project. In Regio Rivierenland lukt dat niet. Er is geen eenheid en de onderlinge (cultuur)verschillen zijn te groot.
- Er worden *twijfels* uitgesproken over de organisatie Regio Rivierenland. Het gevoel heerst dat de agenda van de organisatie niet altijd per sé in lijn is met het belang van Tiel. De kritische houding van Tiel hierop komt de onderlinge verhoudingen niet ten goede.
- In ambtelijke vergaderingen is het merkbaar dat Tiel *niet langer de grootste gemeente* is. Daar wordt nu soms nadrukkelijker naar West-Betuwe gekeken, al heeft het nog niet veel concrete effecten gehad.

Externe beelden

- Het *gaat weer wat beter* met Regio Rivierenland. De regio is puur vraag gestuurd en richt zich op drie duidelijke speerpunten (logistiek, recreatie & toerisme, agrifood). Op deze gebieden werkt de regio goed samen. De inhoudelijke agenda van de regio staat niet ter discussie, maar het is voor sommige onduidelijk wat de rol van Tiel daarin is.
- Regio Rivierenland is *geen eenheid*. Het is meer een bestuurlijke dan een maatschappelijke entiteit. Er zijn een paar goed functionerende samenwerkingsverbanden, maar Regio Rivierenland is geen natuurlijke regio (daily urban system). Dit komt onder andere door de nabijheid van steden als Utrecht, Nijmegen en 's-Hertogenbosch. Alle gemeenten hebben alternatieven in het ruimtelijk-economische domein.
- De gemeenten binnen de regio willen de *eigen autonomie niet opgeven*. Op deze manier wordt er weinig over gemeentegrenzen heen gekeken en vanuit het regionaal belang gedacht.
- Regio Rivierenland heeft *geen opvallend imago* en straalt naar buiten toe geen verbondenheid uit. Daarom staat de regio minder hoog op de politieke agenda en krijgt de regio minder financiële middelen dan andere regio's. De positie van de regio in relatie tot de provincie is echter verbeterd. Voor de positie van de regio bij de provincie is het van belang dat de gemeenten het eens zijn en door een deur kunnen.
- Regio Rivierenland heeft vooral een *dienende functie* in de regio, in plaats van een sturende functie of regierol.

Rode draden

Hoofdstuk 7

Op basis van de feiten (hoofdstuk 2 t/m hoofdstuk 4), trends en ontwikkelingen (hoofdstuk 5) en opinies van betrokken partijen (hoofdstuk 6) ontstaat een beeld over Tiel en de positie van Tiel in de regio. De belangrijkste thema's die voor de gemeente Tiel van belang zijn, worden hier toegelicht. Dit hoofdstuk is daarmee geen samenvatting van het gehele onderzoek, maar schetst de rode draden die te trekken zijn indien we alle bevindingen bijeen zien. De rode draden kunnen daarmee gezien worden als clusters van bevindingen, die de gemeente Tiel inzicht biedt in de belangrijke uitdagingen waar de gemeente voor staat. Dit vormt basis voor de mogelijke volgende fase van dit onderzoekstraject.

Tiel heeft veel mee. Kijkend naar de feiten spreken de sterke werkgelegenheid, de historische kwaliteit, de infrastructuur en de mooie ligging aan de Waal aan. Ook waarderen bedrijven, maatschappelijke organisaties en inwoners kwaliteiten als de nuchterheid en diversiteit van Tiel, het grote culturele aanbod, de evenementen zoals Appelpop en de Fruitcorso, de zorgvoorzieningen en de mooie ligging nabij natuur en water.

Kijkend naar de regio worden mooie resultaten geboekt, met name waar het gaat om vraagstukken waarbij een gemeenschappelijk belang wordt gevoeld. Vraagstukken op het gebied van regionale bereikbaarheid, zoals de ontwikkeling van de A15 en A2, en economie, zoals de samenwerking in de FruitDelta Rivierenland of het Regionaal Programma Bedrijventerreinen, zijn aansprekende voorbeelden waar de regiogemeenten de handen ineen slaan.

Vanuit alle feiten en opinies komt het beeld naar voren dat er nu een belangrijk momentum is. Een momentum dat enerzijds kansen biedt met perspectief voor Tiel in de regio, mits Tiel in samenhang en samenwerking met die regio krachtige keuzes maakt. Anderzijds roepen de feiten en opinies ook een beeld op dat dit momentum niet onbestraft ongebruikt kan blijven. Het risico van neergang is dan sterk aanwezig.

In de volgende fase moeten keuzes worden gemaakt voor Tiel en de regio. Deze keuzes geven een helder antwoord op de vraagstukken die wij hebben opgetekend en die in dit hoofdstuk in vijf rode draden zijn samengevat.

- 1 **Disbalans in draagkracht en voorzieningen**
- 2 **De vele smaken van Tiel**
- 3 **Gebrek aan gevoelde regionale samenhang**
- 4 **Branden blussen en langetermijnvisie**
- 5 **Noodzaak tot investeren vanuit een smalle beurs**

Figuur 13 De vijf rode draden uit de bevindingen

We onderkennen 5 rode draden of clusters van bevindingen. Deze zijn:

1 Disbalans in draagkracht en voorzieningen

Tiel heeft enerzijds weinig draagkrachtige bewoners en anderzijds een rijk aanbod aan sociaal-maatschappelijke en culturele voorzieningen. Daarmee heeft het smalle schouders die relatief veel moeten dragen. De smalle schouders betreffen de bevolkingssamenstelling die onvoldoende in balans is én de beperkte beurs van de gemeente zelf (die natuurlijk ook samenhangen). Tiel heeft weinig hoopgeleide en draagkrachtige bewoners⁷⁶⁾ en veel inwoners met een lagere sociaaleconomische status. Ook heeft Tiel, ondanks de veelheid aan banen, een groot aantal inwoners zonder werk. Veel banen in Tiel worden namelijk ingevuld door werknemers van buiten de gemeente. Het grote aanbod aan sociaal-maatschappelijke voorzieningen op het gebied van zorg en welzijn en de vele sociale huurwoningen zorgen dat Tiel aantrekkelijk is en blijft voor inwoners met een lage sociaaleconomische status. Daarbij kan geconcludeerd worden dat Tiel blijkbaar niet aantrekkelijk genoeg is voor de hogere opleiden en hogere inkomens. Aangedragen (maar niet geverifieerde) redenen zijn het relatief kleine aantal woningen in het duurere segment⁷⁷⁾, gecombineerd met een onaantrekkelijke buitenruimte (dit in tegenstelling tot de omliggende regio met veel ruimtelijke kwaliteit) en toenemende winkelleegstand. Andere gemeenten in de regio bieden voor deze groep een aantrekkelijker woonklimaat.

Daartegenover staat dat Tiel veel investeert in sociaal-maatschappelijke voorzieningen op het gebied van zorg en welzijn, maar ook in culturele voorzieningen, zoals Zinder. Op deze facetten vervult Tiel een centrumfunctie voor de regio. Wel zijn hier financiële lasten aan verbonden, die enkel door Tiel gedragen worden. De vraag is of dit een houdbare situatie is. Daarbij komt dat Tiel op het gebied van andersoortige voorzieningen, zoals winkels en horecagelegenheden, niet kan concurreren met de grotere omliggende steden als Utrecht en 's-Hertogenbosch. Bij een minder krachtig en helder profiel holt deze tendens het bedrijfsmatige aanbod (winkels, horeca e.d.) uit en komt daarmee de kwaliteit van de leefbaarheid onder druk te staan.

Tiel fungeert dus vooral als centrumgemeente op het gebied van zorg en welzijn. Dit trekt, in combinatie met de beschikbaarheid van relatief veel goedkope woningen én lage woonlasten, inwoners aan (of behoudt inwoners) met een minder sterke positie in de maatschappij. De gehele samenleving in Tiel levert daarmee draagkracht in. Daarnaast heeft Tiel te weinig aantrekkelijkheid om draagkrachtige bewoners aan te trekken of te behouden. Wel draagt Tiel de financiële lasten voor het voorzieningenaanbod (zowel sociaal-maatschappelijk als cultureel) dat de situatie in stand houdt.

2 De vele smaken van Tiel

Voor de Smaak van Tiel kan zowel worden gekeken naar Tiel zelf als naar de positie van de gemeente binnen de regio. Deze laatste positie geeft het sterkste profiel aan Tiel als fruitstad. Een profiel dat vooral buiten de Betuwe (nog) krachtig is. Natuurlijk heeft Tiel veel te bieden. Het heeft veel mooie kenmerken, zoals de prachtige ligging aan de Waal, de rijke historie, populaire evenementen, zoals Appelpop. Máár, het is onduidelijk waar Tiel nu eigenlijk écht van is. Het imago van Tiel als fruitstad (met Flipje als boegbeeld) lijkt te wringen met de werkelijke situatie: landbouw en fruitteelt zijn vooral te vinden buiten de gemeente, in de regio. Slechts twee procent van de totale werkgelegenheid in Tiel is in de landbouwsector. Tiel ontleent zijn imago als fruitstad dus voornamelijk aan de regio.

Een duidelijk, helder en geloofwaardig imago wordt ook door de respondenten onvoldoende ervaren. Een imago dat overeen moet komen met kwaliteiten die Tiel te bieden heeft en waarop alle participanten (gemeente, inwoners, ondernemers) kunnen aansluiten. Tiel heeft als gemeente wel onlangs besloten een traject vorm te geven om te onderzoeken of een ander, helder profiel mogelijk is.

Ook de positie van Tiel in de regio wordt gekenmerkt door verschillende smaken. Enerzijds vormt Tiel het centrum van de regio Rivierenland. Vrij letterlijk in geografische zin. Maar ook in de praktijk op het gebied van voorzieningen in zorg, welzijn en cultuur (zie ook 'gebrek aan gevoelde regionale samenhang' hieronder). Tiel wil ook graag de rol van centrumgemeente op zich nemen. Tegelijkertijd wordt Tiel door de omliggende gemeenten niet als echte en enige centrumgemeente van de regio Rivierenland gezien. Deels komt dit voort uit het feit dat de omliggende gemeenten allemaal een dubbele oriëntatie hebben (feitelijk en in de beleving). Zo richt Culemborg zich ook op Utrecht, West Maas en Waal zich op Oss en Nijmegen en Neder-Betuwe zich op Elst en Veenendaal. Deels komt dit ook door de beleving die andere gemeenten hebben van de regionale rol van Tiel: Tiel wordt namelijk ervaren als een intern gerichte gemeente, die niet consistent de centrumrol pakt. Ook wordt die rol niet altijd aan Tiel gegund.

3 Gebrek aan gevoelde regionale samenhang

Er lijkt disbalans te zijn in de beleving van de onderlinge afhankelijkheden binnen de regio Rivierenland. Enerzijds is Tiel in zeer grote mate afhankelijk van de regio, onder meer voor zijn imago als fruitstad dat door de regio wordt ingekleurd. Ook zijn de (culturele) voorzieningen in Tiel, die cruciaal zijn voor de leefbaarheid in de gemeente, afhankelijk van regionale gebruikers voor hun instandhouding. Des te meer aangezien Tiel, als geografisch centrum van de regio Rivierenland, het verst weg van 'alternatieven' ligt, terwijl de andere regiogemeenten wel andere voorzieningsopties hebben. Anders gezegd: het belang voor Tiel om de omliggende inwoners te blijven trekken voor de eigen voorzieningen is wellicht groter dan het belang van de omliggende inwoners om naar Tiel als voorzieningstad te blijven komen.

Anderzijds is de regio (en zijn de bewoners uit andere regiogemeenten) afhankelijk van Tiel. In de praktijk vervult Tiel voor de regio een centrumfunctie op het gebied van voorzieningen, niet alleen in cultuur maar ook in zorg en welzijn. Ook biedt Tiel veel werkgelegenheid voor bewoners van omliggende gemeenten. Daarmee is Tiel, zeker voor de bewoners van West-Betuwe, Buren en Neder-Betuwe waarmee Tiel een *daily urban & regional system* vormt, belangrijk voor dagelijkse activiteiten. Verder neemt Tiel door de voorzieningen in zorg en welzijn vooral op sociaal-maatschappelijk gebied problemen van andere gemeenten weg.

Deze afhankelijkheidsrelaties worden niet volledig erkend en/of zijn niet voldoende inzichtelijk binnen de regio. Dit draagt bij aan het (gevoelde) gebrek aan regionale samenhang en gezamenlijke benadering van uitdagingen, wat weer de eerder genoemde problematiek omtrent de balans tussen draagkracht en aanbod versterkt. De verhoudingen zijn zodanig dat niet over een krachtige regio gesproken kan worden, waarin de betrokken gemeenten breed samen werken. Dit wordt onderstreept door de wij/zij-cultuur in de regio die in verschillende gesprekken naar voren komt.

76) Het is van belang om onderscheid te maken tussen hoogopgeleide en draagkrachtige bewoners. Hoogopgeleiden zijn niet per sé draagkrachtig en laagopgeleiden kunnen ook draagkrachtig zijn.

77) Op Funda staan op 25-2-2019 221 huizen te koop in Tiel, 47 daarvan hebben een vraagprijs van meer dan 400K. Dit is 20% van het aanbod. Voor Culemborg is dit segment zo'n 30% van het aanbod, in Geldermalsen zo'n 50%, in Gorinchem 30% en in Doetinchem zo'n 18%.

4 Branden blussen en een lange termijn visie

De gemeente Tiel heeft te maken met verschillende uitdagingen op zowel sociaal-maatschappelijk als ruimtelijk-economisch gebied. Ook de krappe financiële positie van de gemeente zorgt voor kopzorgen. In deze context is de gemeente veel bezig met het “blussen van brandjes”. Er worden weinig duidelijke (lange termijn) keuzes gemaakt. Ook is er geen gedragen/gezamenlijk beeld in Tiel waar de toekomst van de stad/gemeente ligt. Daarmee ontbreekt heldere sturing op de toekomst. Dit gevoel heerst zowel binnen als buiten het gemeentelijk apparaat.

Echter, juist de uitdagingen waar Tiel voor staat (de disbalans in de bevolkingssamenstelling, het voorzieningenaanbod en de fysieke omgeving, de onduidelijke smaak van Tiel, de diffuse positie in de regio), vragen -vanuit het standpunt van de respondenten- om duidelijke keuzes en een heldere toekomstvisie. Een visie waarop ook eigen initiatieven kunnen worden afgestemd. Verschillende gesprekspartners duiden de huidige situatie als “nu of nooit” en “een mogelijk keerpunt”. Tiel moet aan de slag met een langetermijnvisie om de huidige uitdagingen het hoofd te (blijven) bieden. Oplossingen hiervoor vergen een lange adem. Ook kunnen keuzes duidelijkheid scheppen in de regionale positie en onderlinge samenwerking, zo geven de respondenten dat mee.

5 Noodzaak tot investeringen met een smalle beurs

Tiel moet idealiter investeren om de eerder beschreven opgaven aan te kunnen gaan. Echter, de financiële situatie van de gemeente maakt dit lastig. Tiel heeft te maken gehad (en nog steeds) met fikse bezuinigen. Dit zorgt ervoor dat de gemeente weinig vermogen heeft om in te zetten op opgaven die om een kapitaalrijke oplossing vragen. Denk hierbij aan woningbouw, economische ontwikkeling en vraagstukken binnen het sociale domein. De smalle schouders die relatief veel moeten dragen komen ook hier weer terug.

De huidige financiële situatie benadrukt de noodzaak voor Tiel om te focussen op de meest belangrijke opgaven van de gemeente en daar de investeringen op te richten. Dit vraagt wederom om een heldere toekomstvisie. Ook wordt in verschillende gesprekken aangegeven dat er gekeken moet worden naar andere financieringsvormen en ondersteuning om de uitdaging goed aan te kunnen pakken.

Concluderend: Zorgelijke opstelsom met kansen

De opstelsom van deze clusters van bevindingen creëren een indringend beeld voor de gemeente Tiel en de positie in de regio, die zorgelijke kanten kent. De sociaal-maatschappelijke en ruimtelijk-economische uitdagingen zijn urgent, de smaak van Tiel onduidelijk, de onderlinge regionale verhoudingen zwak, en de investeringsruimte gering. Evident is dat deze situatie vraagt om een duidelijke en krachtige koers van de gemeente Tiel, in samenhang met de regio, te beginnen met goed doordachte, duidelijke en samenhangende keuzes voor de korte én de lange termijn. Keuzes die de gemeente Tiel zowel intern richting medewerkers en eigen inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties, als extern richting regio, provincie richting geven. Een duidelijke stip op de horizon, die de veelkleurige gemeente Tiel meer kleur gaat geven.

Berenschot is een onafhankelijk organisatieadviesbureau met 350 medewerkers wereldwijd. Al 80 jaar verrassen wij onze opdrachtgevers in de publieke sector en het bedrijfsleven met slimme en nieuwe inzichten. We verwerven ze en maken ze toepasbaar. Dit door innovatie te koppelen aan creativiteit. Steeds opnieuw. Klanten kiezen voor Berenschot omdat onze adviezen hen op een voorsprong zetten.

Ons bureau zit vol inspirerende en eigenwijze individuen die allen dezelfde passie delen: organiseren. Ingewikkelde vraagstukken omzetten in werkbare constructies. Door ons brede werkerrein en onze brede expertise kunnen opdrachtgevers ons inschakelen voor uiteenlopende opdrachten. En zijn we in staat om met multidisciplinaire teams alle aspecten van een vraagstuk aan te pakken.

Berenschot Groep B.V.

Europalaan 40, 3526 KS Utrecht
Postbus 8039, 3503 RA Utrecht
030 2 916 916
www.berenschot.nl
[in /berenschot](https://www.linkedin.com/company/berenschot)